

Aile ve Toplum

EĞİTİM KÜLTÜR VE ARAŞTIRMA DERGİSİ

Üç Aylık Dergi
Ocak-Şubat-Mart 2006
Yıl: 8 • Cilt: 3 • Sayı 9
ISSN: 1303-0256

- Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon
- Oruç Tutan Bireylerin Ramazan Ayı ve Ramazan Bayramı'nda Besin Tüketim Durumlarındaki Değişikliklerin Saptanması
- GAP Bölgesinin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri
- Okul Öncesi Çocuk Oyuncaklarının Malzeme Kullanımı ve 4-6 Yaş Çocuklarının Renk Tercihi
- Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı
- Kız Ergenlerin Ergenlik Fizyolojisine İlişkin Bilgi Durumları ve Eğitim Gereksinimleri (Manisa Örneği)
- Evlilik Uyumu, Bağlanma Biçimleri, Yüklemeler ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki
- Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi
- Göç ve Çocuk Suçluluğu
- Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi

T.C. BAŞBAKANLIK
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINIDIR

Aile ve Toplum

EĞİTİM-KÜLTÜR VE ARAŞTIRMA DERGİSİ

Sahibi

Başbakanlık Aile ve Sosyal
Araştırmalar Genel Müdürlüğü
Adına

Dr. Ayşen GÜRCAN

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Nesrin TÜRKARSLAN

Genel Yayın Koordinatörü

ve

Yazı İşleri Müdürü

Ahmet Rasim KALAYCI

Yayın Kurulu

Mesut TAŞÇI

İrfan ÇAYBOYLU

Dursun AYAN

Sadık GÜNEŞ

Ahmet Rasim KALAYCI

Adres

Meşrutiyet Caddesi No:19

06650 Kızılay-ANKARA

Tel:(312) 419 29 79-(12Hat)

Fax: (312) 419 29 70

www.aile.gov.tr

Aile ve Toplum

Dergisi'nde

yayınlanan yazılardaki

görüşler yazarına aittir.

Aile ve Toplum Dergisi

üç ayda bir yayınlanır.

Baskı ve Tasarım

MN TANITIM

Tel: 0312 384 41 27

T.C. BAŞBAKANLIK AİLE ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi

Yıl : 8 • Cilt: 3 • Sayı: 9 Ocak - Şubat - Mart 2006

AİLE ve TOPLUM DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Aile ve Toplum Dergisi, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırma Genel Müdürlüğü tarafından üç ayda bir yayınlanır.
2. Dergide telif ve tercüme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme tartışma yazıları Türkçe ya da bir yabancı dilde yer alır.
3. Dergi, "Hakemli" bir yayındır. Dergiye gönderilen yazı, konusu ile ilgili bir akademisyen ve Yayın Kurulu tarafından incelendikten sonra yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir.
4. Gönderilen yazıların yayınlanma zorunluluğu yoktur. Dergiye gelen yazılar yayımlansın ya da yayınlanmasın geri gönderilmez.
5. Dergiye gönderilen yazıların Türkçe ve bir yabancı dilde (İngilizce, Fransızca, Almanca) 100-150 kelimelik özetlen çıkartılmalıdır. Yazı herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ise belirtilmelidir.
6. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
7. Dergide yayınlanacak her yazının yazarına telif ücreti ödenir.
8. Yazının kapak sayfasında, çalışmanın adı yazar/yazarların (Birden fazla yazar varsa sıralama yapılarak) adı, soyadı, unvanları, çalıştıkları kurumlar belirtilmeli, Türkçe ve İngilizce özetler yer almalıdır.
9. Makalelerdeki dipnot ve kaynakçalar mutlaka genel kabul görmüş standartlara uygun olmalıdır.
10. Gönderilen yazıların dili açık ve anlaşılır olmalı, dilimizde karşılığı tam olarak olmayan ifadeleri Türkçe karşılığı parantez içinde verilmeli ve gönderilen yazılar yazım düzeni açısından aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:
 - Yazılar, A4 boyutundaki beyaz kağıdın bir yüzüne, 1,5 satır aralıklı, 98 ve 2000 sürümleri tercih edilmelidir. Metin tek kopya olarak sunulmalıdır. Ayrıca metin diskete kaydedilmeli, disketin üzerinde kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası belirtilmelidir. Yazı, Hakem Kurulu'nun bir değişiklik önerisi ile kabul edilmiş ise en son durumu içeren çalışma diskette birlikte teslim edilmeli, önlem olarak dosyanın bir kopyası da yazarda bulunmalıdır.
 - Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.
 - Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise, beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Çizimlerde fotokopi yöntemi kullanılmamalıdır. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kullanılmamalıdır. Ayrıca her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

Prof.Dr. Gönül AKÇAMETE	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı
Prof.Dr. Belma AKŞİT	Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Aliye Mavili AKTAŞ	H.Ü.Sosyal Hizmetler Y.O. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Emine AKYÜZ	A.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Zehra ARIKAN	Gazi Üniversitesi Tıp. Fak. Psikiyatri Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Çiğdem ARIKAN	H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Meziyet ARI	H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Yrd.Doç.Dr. Metin ARSLAN	Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU	Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Orhan AYDIN	H.Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN	H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ayla BAYIK	Ege Üniversitesi Hemşirelik Y.O. Halk Sağlığı Bl. Başkanı
Prof.Dr. Latife BIYIKLI	A.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Kamil Ufuk BİLGİN	TODAI Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Beyza BİLGİN	A.Ü. İlahiyat Fak.E.Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İşıl BULUT	Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Esra BURCU	H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Saynur CANAT	A.Ü. Tıp Fakültesi Ergen Psikiyatrisi Bölüm Başkanı
Prof.Dr. Bülent ÇAPLI	A.Ü. İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Nilgün ÇELEBİ	A.Ü. D.T.C.F. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. İhsan DAĞ	H.Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Emin YAŞAR DEMİRCİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Yrd.Doç.Dr. Nükhet DEMİRTAŞLI	A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Beğlül DİKEÇLİGİL	Erciyes Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Sosyoloji Bölümü
Doç.Dr. Zait DİRİK	Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İsmail DOĞAN	A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.
Prof.Dr. Yıldırım B.DOĞAN	A.Ü.Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Öğretim Üyesi
Doc.Dr. Veli DUYAN	H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yıldız ECEVİT	O.D.T.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Mehmet ECEVİT	O.D.T.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Nergiz GÜVEN	H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ülker GÜRKAN	Başkent Üniversitesi Hukuk Fak, Öğr. Üyesi
Prof.Dr. Mebeccel GÖNEN	H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Seniha HASİPEK	A.Ü. Ev Ekonomisi Y.O. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Nuran HORTAÇSU	O.D.T.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Olca İMAMOĞLU	O.D.T.Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Tülin GÜNŞEN İÇLİ	Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Dekanı
Yrd.Doç.Dr. Sunay İL	H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Zafer İLBARS	A.U. D.T.C.F Sosyal Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ahmet KARAARSLAN	Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof.Dr. Nuray KARANCI	O.D.T.Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Velittin KALINKARA	Pamukkale Üniversitesi Denizli Meslek Yüksek Okulu Müdürü
Doç.Dr. Mualla KAVUNCU	Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Kurtuluş KAYALI	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Eser KERİMOĞLU	A.Ü.Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Bölüm Başkanı
Prof.Dr. Duyan MAĞDEN	H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ahmet Yaşar OCAK	H.Ü. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Ün. Hukuk Fak. Öğr. Üyesi
Doç.Dr. Aslıhan ÖĞÜN	H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ferhunde ÖKTEM	H.Ü. Çocuk Ruh Sağlığı Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Selahattin ÖĞÜLMÜŞ	A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Psikolojik ve Rehberlik Bölümü Başkanı
Prof.Dr. Işık SAYIL	A.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Günsel TERZİOĞLU	H.Ü. Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Bölüm Başkanı
Prof.Dr. Mahmut TEZCAN	A.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Gülay TOKSÖZ	A.Ü. Siyasa! Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ergül TUNÇBİLEK	H.Ü. Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Sevda ULUĞTEKİN	H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Hamza UYGUN	H.Ü. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Serhat ÜNAL	H.Ü. Tıp Fakültesi Dahiliye Bölümü Başkanı
Prof.Dr. Ayşe YALIN	A.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Böl. Öğretim Üyesi

Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon	7
Öğr. Gör. Ümit ERTEM - Yrd. Doç. Dr. Saadet YAZICI	
Oruç Tutan Bireylerin Ramazan Ayı ve Ramazan Bayramı'nda Besin Tüketim Durumlarındaki Değişikliklerin Saptanması	13
Yrd. Doç. Dr. Melek YAMAN - Dr. Leyla ÖZGEN	
GAP Bölgesinin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri.....	23
Dr. Şevket ÖKTEN	
Okul Öncesi Çocuk Oyuncaklarında Malzeme Kullanımı ve 4-6 Yaş Çocuklarının Renk Tercihi	35
Arş. Gör. G. Cankız ELİBOL - Arş. Gör. Yılmaz KILIÇ - Doç. Dr. Erol BURDURLU	
Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı	45
Arş. Gör. M. Zafer DANIŞ	
Kız Ergenlerin Ergenlik Fizyolojisine İlişkin Bilgi Durumları ve Eğitim Gereksinimleri.....	55
(Manisa Örneği) Öğr. Gör. Saliha ALTIPARMAK - Yrd. Doç. Dr. Gülten KARADENİZ - Betül ADIGÜZEL - Güliden ÖZATEŞ - Esra GÖK	
Evlilik Uyumu, Bağlanma Biçimleri, Yüklemeler ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki.....	61
Yrd. Doç. Dr. Şennur TUTAREL KİŞLAK - Psk. Şeyma ÇAVUŞOĞLU	
Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi.....	69
Doç. Dr. Süheyla ALTUĞ ÖZSOY - Arş. Gör. Şükran ÖZKAHRAMAN Yüksek Hemşire Fatma ÇALLI	
Göç ve Çocuk Suçluluğu.....	79
Yrd. Doç. Dr. Rüstem ERKAN - Öğr. Gör. M. Yüksel ERDOĞDU	
Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi	91
Araş. Uzm. Semra DEMİRKAN	

Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon

- Öğr. Gör. Ümit ERTEM*
- Yrd. Doç. Dr. Saadet YAZICI*

Özet

Bu çalışma Zeytinburnu Sağlık Grup Başkanlığı bölgesindeki karma lise eğitimi alan 4 lisede ergenlik döneminde deneyimlenen psiko-sosyal sorunların ve lise öğrencileri arasında depresyon yaygınlığını belirlemek amacıyla yapıldı.

Araştırmanın evrenini, Zeytinburnu Sağlık Grup Başkanlığı bölgesindeki karma lise öğrencileri, örneklemini ise bölgedeki 4 karma lisenin, lise 2. sınıf öğrencileri (n=1342) oluşturdu. Anket formu araştırmacılar tarafından psikososyal sorunları sorgulayan 31 sorudan oluşan soru formu ve Beck Depresyon Ölçeğinden oluşturuldu. İstatistiksel analizler bilgisayar ortamında yapıldı.

Öğrencilerin %56'sı erkek, % 9. 8'i 14 yaş ve üzerindediydi. Aileleri ile yaşadıkları sorunlar incelendiğinde ise % 58. 0'ı ailesi ile ilgili herhangi bir sorunu olmadığını ifade ederken, %16. 8'i ailede birden fazla kişi ile sorun yaşıyordu. Yaşanılan sorunların neler olduğu incelendiğinde ise % 19. 7'si ders çalışma konusunda, %15. 7'si kardeşler arası kıskançlık konusunda sorun yaşamaktaydı.

Beck Depresyon Ölçeğine göre kız öğrenciler arasında ağır depresyon görülme oranı %9.6 iken erkek öğrenciler arasında bu oran %5.4 olarak saptandı. Baskıcı tutum sergileyen aileleri olan çocuklarda ağır depresyon oranı %16.1 iken özgür-demokratik tutum sergileyen ailelerde bu oran %0.1 idi. Çekirdek aile yapısında ağır depresyon oranı %6.7 iken, geniş ailede aynı oran %12.0 olarak saptandı.

Ergenlik döneminde gençlerin %72.1'i hafif düzeyde, %7.2'si ağır depresyon deneyimlemekteydi Okullarda rehberlik danışmanlık birimlerinin etkin hale getirilmesi ve ailelerin ergenlik dönemine ait değişikliklerle ilgili bilgilendirilmeleri önerildi.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, psiko-sosyal sorun, depresyon.

Abstract

Psychosocial Problems And Depression During Adolescence Period

This study has been performed in order to determine the prevalence of psychosocial problems experienced during adolescence period and of depression among highschool students in 4 highschools taking coeducation within the Zeytinburnu Health Group Administration zone.

The environment of the research is formed by the coeducation highschool within the Zeytinburnu Health Group Administration zone the sampling of it is formed of the 2 class students (totaling to 1342 students) of 4 coeducation highschool within the zone. The survey sheet has been compiled by the researchers with 31 questions and a Beck Depression Scale. The statistical analyses are performed in computer environment.

The 56% of the students were male and the %97.8 of students were 14 and above. When it is investigated the problems experienced by them regarding their families the 58% of them indicated that they do not have any problem with their families, while the 16.8 of them was experiencing a problem with more than one person in the family. While we study which are the problems experienced we have seen that the 19.7% of them was regarding studying lessons, the 15.7% of them was jealousy among brothers and sisters.

The frequency of major depression among highschoolgirls has been detected to be %9.6 while the frequency of major depression among schoolboys has been detected to be 5.4% according to Beck Depression Scale. The major depression rate rate detected in students living in families exerting pressure was 16.1% while this rate is 0.1% in families having a free-democratic attitude. While the major depression rate is 6.7% in nuclear family structure, the same ratio has been determined to be 12.0% in extended families.

The 72.1% of youngsters in adolescence period experience a mild depression while 7.2% percent of them experience major depression. We propose that the guidance counselor units in schools should be activated and that the families are informed about the changes regarding the adolescence period.

Keywords: Adolescence, psychosocial problem, depression.

*İstanbul Üniversitesi Bakırköy Sağlık Yüksekokulu Öğretim Elemanları.

"1. Ulusal Sağlık Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Sempozyumu (Uluslararası Katılımlı) 24- 26 Kasım 2004, Ankara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi Sağlık Eğitimi Bölümü, Ankara." (Sözlü bildiri olarak sunulmuştur).

GİRİŞ

Ergen, insan gelişimindeki bebeklikten sonraki en hızlı gelişim dönemini yaşayan bireydir. Ergenlik dönemindeki yaş sınırları kuramcılara göre farklılık göstermekle birlikte en geniş yaş aralığı 11- 21 olarak kabul edilebilir. Ergenlik sürecini kapsayan problemler hep var olmakla birlikte özellikle son yıllarda gerek ailelerin gerekse sağlık kurumlarının gence verdiği önem, ergenin bu dönemi nasıl daha problemsiz atlatabileceği ile ilgili soruları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ergen bedensel, ruhsal ve zihinsel yönden çok hızlı değişir(Morgan,1991). Ericson'a göre bu dönem, gencin "kendini ve toplumdaki rollerini tanıdığı" dolayısıyla "rol karmaşası" yaşadığı bir dönemdir. En yoğun stres yaşadığı durumlar ise vücut imajı, okul başarısı, aile, kardeş, arkadaş ilişkiler, mali sorunlar, meslek seçimi ve geleceği ile ilgili karasızlıklardır (Öktem ve ark., 2000).

Ergenlik çağının ruhsal bakımdan çalkantılı olduğu yönündeki yaygın görüşün aksine, bütün ergenler için fırtınalı bir dönem olmayıp, küçük bir grup için sarsıntı verici olduğu, çoğunluğu oluşturan gençlerin bu yılları çok kaygı verici olmayan büyüme ve gelişme krizleri ile atlattığı düşünülmektedir (Kulaksızoğlu, 2000).

Depresyon, duygularda güvensizlik, karamsarlık ve çöküntünün oluşmasını, düşünce ve hareketlerdeki yavaşlamayı anlatan ruhsal bir rahatsızlık durumudur. Çocukluk döneminde depresyon seyrek görülürken çocukluktan ergenliğe geçişte depresyon artmaktadır. Kızlarda depresyon erkeklere göre daha sık görülmekte ve aile içi sorunların, olumsuz yaşam deneyimlerinin, düşük benlik saygısının ve okul başarısızlığının depresyonu doğurduğu ifade edilmiştir. Gerçek depresyondaki ergende kendini değersiz bulma, kendini suçlama, üzüntülü ve ümitsiz olma, intiharı düşünme, öfke ve hırçınlık gösterme gibi belirtiler görülür. Bu duyguların süresi onbeş günü geçiyorsa ve tabloya uyku bozukluklar, iştahsızlık, kilo kaybı gibi bozukluklar ekleniyorsa ergenin depresyonda olduğu düşünülmelidir (Kulaksızoğlu, 1998).

AMAÇ

Bu çalışma, İstanbul Zeytinburnu Sağlık Grup Başkanlığı (SGB) bölgesindeki karma lise eğitimi alan 4 lisede ergenlik döneminde deneyimlenen psikosos-

yal sorunların ve lise öğrencileri arasında depresyon yaygınlığını belirlemek amacıyla planlandı.

GEREÇ YÖNTEM

Tanımlayıcı nitelikteki bu çalışmada, araştırmanın evrenini İstanbul Zeytinburnu SGB bölgesindeki karma lise öğrencileri, örneklemini ise, 4 karma lisenin 2. sınıf öğrencileri oluşturdu (n=1342). Anket formu araştırmacılar tarafından hazırlanan psikososyal sorunları irdeleyen 31 soruluk bir soru formu ve "Beck Depresyon Ölçeği"nden oluşturuldu. Anketin soru formu, demografik verilerden ve ergenin deyimleyebilme olasılığı olan psikososyal sorunlardan oluşturuldu. Beck Depresyon Ölçeği, 21 item'dan oluşan ve 0 ile 3 arasında derecelendirme yapılan bir ölçek olup, en düşük skorun 0, en yüksek skorun ise 62 olduğu bir ölçektir. 0-14 arası hafif depresyon, 15-29 arası orta düzeyde depresyon ve 30-62 arası ağır depresyon olarak değerlendirildi. Soru formları ve ölçek öğrenciler tarafından okunarak işaretlendi. Değerlendirme, Khi kare testi, sayı ve yüzde dağılımları bilgisayar ortamında yapıldı.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Anketleri ve ölçeği toplam 1342 öğrenci yanıtladı. Ergenlerin %56.6'sı kız, %43.4'ü erkekti. Öğrencilerin %52.4'ü 15 yaşında, %45.4'ü 16 yaş ve üzerindedi. Öğrencilerin doğdukları bölgelere dağılımına bakıldığında, %76.0'ı Marmara Bölgesinde, %7.5'i Doğu Anadolu bölgesinde, %6.6'sı İç Anadolu bölgesinde, %3.4'ü ise, Karadeniz bölgesindedi. Zeytinburnu bölgesinin göç alan bir bölge olması bu dağılımın üzerinde etkili olabilir. Ergenlerin %38.2'si şehirde, %29.8'i büyükşehirde, %25.0'ı ise ilçe doğmuştu. Öğrencilerin %86.4'ü Zeytinburnu bölgesinde ikamet ediyordu. Öğrencilerin %90.2'si 5 yıldan daha uzun süredir İstanbul'da ikamet ediyordu. Annenin ve babanın eğitim durumuna bakıldığında çoğunlukla ilkokul mezunu oldukları görüldü (annelerin %51.2'si, babaların %35.3'ü). Annelerin %19.1'i ortaokul mezunu, %17.1'i Lise mezunuydu. Okuryazar olmayan annelerin oranı %7.2 iken üniversite mezunu annelerin oranı %5.4 olarak saptandı. Babaların %26.9'u lise mezunu iken %23.5'i ortaokul mezunu olarak saptandı. Okur-yazar olmayan babaların oranı annelere göre düşük olmakla birlikte (%1.9) Türkiye

için okur-yazar oranlarına bakıldığında, erkek okur-yazar oranı %91.7, kadın okur-yazar oranı %72.2 olup bu oranlar araştırma verileri ile uyumluydu (DIE, 2003). Buna karşın üniversite mezunu olan babaların oranı (%12.4) annelerin yaklaşık 2 katı kadardı. Annelerin meslek dağılımına bakıldığında, %81 4'ünün ev kadını olduğu, oranları düşük olmakla birlikte serbest meslek sahibi (%6.0), memur (%5.9), işçi (%3.8), emekli (%2.8) olduğu saptandı. Babaların meslek durumuna bakıldığında %52.1 ile çoğunluğunun serbest meslek sahibi olduğu, daha az oranlarda olmakla birlikte işçi (%17.1), memur (%15.2) emekli (%11.3) ve işsizlerin oranının %4.3 olduğu görüldü. Evin niteliği incelendiğinde %91.6'sının apartman, %8.4'ünün gece kondu olduğu saptandı. Ergenlerin aile tipi incelendiğinde %91.4'ünün çekirdek aile, %8.6'sının geleneksel aile yapısına sahip olduğu saptandı. Araştırma kapsamına alınan ergenlerin %40.9'unun iki kardeş, %29.9'unun 3 kardeş, %23.6'sının 4 kardeş olduğu ve sadece %5.6'sının tek çocuk olduğu saptandı. Akduman ve arkadaşlarının (2004) çalışması bu çalışmada yer alan evin niteliği, kendisine ait odasının olup olmaması, aile tipi ve kardeş sayısı ile ilgili sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Araştırma kapsamına alınan ergenlerin ailelerinin tutumuna karşı değerlendirmeleri incelendiğinde, %67.4'ünün demokratik-özgür (destekleyici), %19.0'ı tutarsız, %13.5'i baskıcı olarak saptandı. Bayık'ın (1990) çalışmasında destekleyici tavır sergileyen ebeveyn oranı %51.7, baskıcı tutum sergileyen ebeveyn oranı %4.31 olarak bulunmuştur. Ergenlerin

Tablo 1. Ergenlerin Aileleri İle Yaşadıkları Sorunların Dağılımı

Yaşadıkları Sorunlar	Sayı	%
Ders çalışma konusunda	119	20.3
Kardeşler arası çatışma, kıskançlık	93	15.9
Eve geliş gidiş saatleri	63	10.7
Kuşaklar arası çatışma	61	10.4
Ekonomik sorun	53	9.0
Anne-çocuk iletişimde yetersizlik	50	8.5
Babanın baskıcı tutumu	42	7.1
Aile içi iletişimde yetersizlik	37	6.3
Yetişkin gibi algılanmama	16	2.7
Arkadaş seçimi	16	2.7
Diğer (Boş zaman değerlendirme, giyim kuşam, dağınıklık)	34	5.8
TOPLAM	584	100.0

%58.0'ı ailesinden herhangi biriyle sorun yaşamazken, %16.8'i ailede birden fazla kişi ile çatışma yaşamaktaydı. Ailedeki en fazla sorun yaşayan kişi anne (%9.2), kardeş (%9.4) ve babaydı. Yardımcı ve arkadaşlarının (1993) özel bir lisede yaptığı çalışmada, aile içi sorun yaşayan ergenlik oranını %11.8 olarak saptadı. Bu oran bu çalışmada saptanan orandan daha düşüktü. Bunun nedeni özel lisede okuyan öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik ve entelektüel düzeyinin daha yüksek olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırma kapsamındaki

Tablo 2. Annelerin Eğitim Durumu ile Ergene Karşı Tutumu Arasındaki İlişki

Annelerin Eğitimi	Annelerin Tutumu							
	Baskıcı		Özgür		Tutarsız		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Okur-Yazar Değil	21	21.6	48	49.5	28	28.8	97	100.0
Okur Yazar	13	15.1	56	65.1	17	19.8	86	100.0
İlkokul	83	13.8	410	68.2	108	18.0	601	100.0
Ortaokul	30	11.7	179	69.9	47	18.4	256	100.0
Lise	30	13.1	159	69.4	40	17.4	229	100.0
Üniversite	3	4.1	53	72.6	17	23.3	73	100.0
Toplam	180	13.4	905	67.4	257	19.2	1342	100.0

$$\chi^2 = 29.279$$

$$P < 0.05$$

ergenlerin annelerin toplam %13.4'ü onlara karşı baskıcı-zorlayıcı tutum sergilerken, %67.4'ü özgür bırakmaktaydı. Tutarsız davranan annelerin oranı ise %19.0 idi. Özgür davranan annelerin %49.5'i okur yazar değilken, özgürlük konusunda ergeni destekleyen annelerin %72.6'sı üniversite mezunu idi. Üniversite mezunları arasında baskıcı tutum sergileyenlerin oranı %4.1 iken, okur-yazar olmayan anneler arasında bu oran yalnızca %21.6'dı. Bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıydı.

Ailesinin ekonomik sorunlar yaşadığını ifade eden ergenlik oranı %47.1 iken aldığı harçlığın yeterli olduğunu ifade eden ergenlik oranı %80.3 olarak saptandı. Ekonomik sorunların olması ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamadı. Oysa Ayverdi çalışmasında (1990) ergenlikteki depresyon seviyesi ile eve giren aylık gelir arasında anlamlı bir ilişki buldu. Bu durum bu çalışmada ailedeki ekonomik sorunların çocukların harcamalarına yansıtılmaması durumu ile açıklanabilir.

Tablo 3. Ergenlerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Aktiviteleri

Aktiviteler*	Sayı	Yüzde
Spor Yapıyorum	1236	92.1
Müzik diliyorum, enstrüman çalıyorum	912	67.9
Arkadaşlarımla cafede zaman geçiriyorum	640	47.6
Kitap okuyorum	545	40.6
Sinema ve tiyatroya gidiyorum	148	20.6
Zamanım yok, çalışıyorum.	105	7.8

*Denekler birden fazla aktivite işaretlemişlerdir.

Tablo 3'de görüldüğü gibi ergenlerin boş zaman aktivitelerine bakıldığında, sporun ilk sırada olduğu saptandı. Okulun spor faaliyetlerini destekliyor olması, bu aktivitenin daha fazla tercih edilmesine neden olabilir. Ergenlerin yalnızca %7.8'i boş zamanının olmadığını ifade etmişlerdir.

Ergenlerin %83.5'i bir arkadaş gruplarının olduğunu ifade ettiler. Okuldaki sosyal aktivitelere katılan ergenlerin oranı %36.5 olarak saptandı.

Tablo 4'de görüldüğü gibi ergenlerin %62.1'i öğretmenleri ile ilişkilerini iyi olarak değerlendirirken, %26.7'si ilişkilerin yetersiz olduğunu, %11.3'ü kötü olduğunu ifade ettiler. Ergenlerin başarı durumları ile öğretmenleri ile ilişkileri değerlendirildiğinde, öğretmenleri ile ilişkileri iyi olan öğrencilerin okulda kendilerini daha başarılı hissettikleri saptandı ve bu sonuç istatistiksel olarak anlamlıydı.

Ergenlerin başarı durumları ile depresyon arasındaki ilişki incelendiğinde Ağır depresyonda olan öğrencilerin %7.2'si kendisini her zaman başarılı bulurken %74.2'si bazen başarılı bulmakta %18.6'sı ise başarısız bulmaktaydı. Hafif depresyondaki öğrencilerin %31.1'i kendilerini her zaman başarılı bulurken, %65.4'ü bazen başarılı bulmakta %3.4'ü ise başarılı bulmamaktadır. Kendisini başarısız hissedenlerin oranı ağır depresyondaki öğrenciler arasında belirgin şekilde yüksekti ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıydı. ($\chi^2 = 83.559$ $P < 0.05$)

Ergenlik dönemi ile ilgili olarak vücudundaki değişiklikleri fark etme yaşı ergenlerin %71.2'sinde 11-13 yaşken, küçük bir bölümü (%12.7) bu değişiklikleri fark etmediklerini ifade ettiler. Ruhsal değişiklikleri fark etme yaşı %53.8'inde 11-13 yaş, %26.4'ünde 14-16 yaş olarak saptandı. %18.3'ü ise ruhsal değişiklikleri fark etmediğini ifade ettiler.

Tablo 4. Öğrencilerin Derslerinde Başarılı Olmaları ile Öğretmenleri ile İlişkileri Arasındaki İlişki

Başarı Durumu	Öğretmenlerle İlişki							
	İyi		Kötü		Kararsız		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Genellikle Başarılı	245	70.2	34	9.7	70	20.1	349	100.0
Bazen Başarılı	550	60.3	93	10.2	269	29.5	912	100.0
Başarısız	38	46.9	24	29.6	19	23.5	81	100.0
Toplam	833	62.1	151	11.3	358	26.7	1342	100.0

$\chi^2 = 41.857$ $P < 0.05$

Tablo 5. Ergenlik Dönemindeki Değişikliklerle İlgili Yardım Alma

Kimden yardım aldığı	Sayı	Yüzde
Yardım almadım	620	46.1
Ailemden yardım aldım	491	36.5
Arkadaşımdan yardım	314	23.3
Rehberlik danışmanlık biriminden yardım aldım	33	2.4
Öğretmenlerimden yardım aldım	28	2.0

Ergenlerin ergenlik dönemi ile ilgili kimden bilgi aldığı araştırıldığında, %62.8'i anneden, %44.18'i arkadaşlarından, %37.9'u kitap, dergi gibi yayın organlarından, %14.2'si öğretmenlerinden, %10.9'u babalarından bilgi aldıklarını ifade ettiler. Tablo 5'te görüldüğü gibi, bu dönemde yardıma ihtiyacı olan ergenler öncelikle ailelerini, daha az arkadaşlarını ve en az olarak da öğretmen ve profesyonel yardım kaynaklarını kullanmaktaydı. Bayık'ın (1990) çalışmasında %46.0 ile arkadaşlar birinci sırada yer alırken, %38.7 ile anneler ikinci sırada %9.5 ile babalar 3. sırada yer almaktaydı. Bu bulgular çalışmamız ile paralellik göstermektedir. Karababa (1993) ve arkadaşlarının çalışmasında ise lise öğrencilerinin kaynak olarak en çok arkadaşlarını daha az anne, baba ve yakınlarını en az sağlık profesyonellerini kullandıklarını saptadı. Bu bulgular çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Psikolojik sorun nedeni ile tedavi alan aile bireyi olan ergenlik oranı %7.2, depresyon nedeni ile tedavi olan aile bireyi oranı %4.5 olarak saptandı. Ailede depresyon tedavisi alan birey olması ile ergenin depresif olması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadı. Gök ve arkadaşlarının çalışmasında

(1994) psikiyatrik bozukluğu olan annelerin çocuklarında psikolojik rahatsızlık riskinin 3 kat fazla olduğunu ifade edilmiştir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi cinsiyet ile depresyonun derecesi arasındaki ilişki incelendiğinde kız öğrenciler arasında hafif ve orta düzeyde depresyon daha yaygınken, Ağır depresyon erkek öğrenciler arasında daha yaygındı. Aradaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulundu. Çuhadaroğlu ve Sonuvar'ın çalışmasında (1992) depresif belirtileri kız öğrenciler arasında daha yaygın buldu.

Aile tipi ile depresyon arasındaki ilişki incelendiğinde çekirdek aile yapısı gösteren ergenlerde ağır depresyon görülme oranı %6.7'iken, geniş aile yapısı gösteren ergenlerde ağır depresyon oranı %12.0 olarak saptandı. Bu fark yaklaşık iki kat olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı bulunmadı.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonucunda, araştırma kapsamına alınan ergenlerin:

- * Ailelerin büyük bir oranının ergene demokratik, özgür ve destekleyici davrandığı
- * Ergenin en fazla sorun yaşadığı bireyin anne olduğu,
- * Aile ile yaşanan çatışmaların en yoğun olarak ders çalışma, kardeşler arası kıskançlık, kuşaklar arası çatışma ve ekonomik sorunlar nedeniyle olduğu,
- * Eğitim düzeyi düşük annelerin ergenlere daha fazla baskıcı tutum sergiledikleri,
- * Ergenlerin çok büyük bir bölümünün boş zaman aktivitelerinin olduğu ve grupla yapılan aktivitelerin daha öncelikli tercih edildiği,

Tablo 6. Cinsiyet İle Depresyon Arasındaki İlişki

Depresyon Düzeyi	Cinsiyet					
	Kız		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Hafif	557	58.1	401	41.9	958	100.0
Orta	161	56.1	126	43.9	287	100.0
Ağır	41	42.3	56	57.7	97	100.0
Toplam	759	56.6	583	43.4	1342	100.0

$$\chi^2 = 9.065 \quad P < 0.05$$

- * Öğretmenleri ile ilişkileri iyi olan öğrencilerin başarı durumlarının iyi olduğu,
- * Aynı zamanda kendisini başarısız hisseden öğrencilerin arasında ağır depresyonun diğer düzeylerdeki depresif öğrencilere göre belirgin şekilde yüksek olduğu,
- * Ergenlik döneminde öğrencilerin yarısından fazlasının bu döneme özgü fiziksel değişiklikleri fark ederken ruhsal değişiklikleri daha az algıladıkları,
- * Ergenlerin yarıya yakınının ergenlik dönemi sorunları için herhangi birisinden yardım almadığı,
- * Bu döneme özgü sorunlar için en çok tercih edilen bilgi kaynağının anne olduğu,
- * Kız ergenler arasında hafif ve orta düzeyde, erkek öğrenciler arasında ağır depresyonun daha yüksek olduğu,
- * Geniş ailelerde ağır depresif belirti gösteren öğrenci oranının daha yüksek olduğu saptandı.

Bu elde edilen veriler doğrultusunda;

- * Ergenlere bu döneme özgü ruhsal değişikliklerle ilgili sağlık çalışanları tarafından bilgi verilmesi ve bilgi kaynaklarının ergene öğretilmesi
- * Koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında sağlık ekibinin tüm üyelerinin konuya gereken duyarlılığı göstermesi,
- * Ergenin eğitiminden sorumlu anne, baba, öğretmenlerin sosyal aktivitelere katılma konusunda ergeni teşvik etmeleri,
- * Ergenin kendini tanıma ve geliştirme olanağı rehber öğretmenler tarafından etkili bir rehberlik ile desteklenmesi,
- * Yapılan taramalarla sınır veya ciddi düzeyde ruhsal sorunu olan öğrencilerin rehber öğretmen tarafından tespitinin yapılması ve erken tedavi yoluna gidilmesi,

- * Ergenlerle olumlu, yapıcı, destekleyici ilişkiler kurma konusunda öğretmenler, anne ve babalar duyarlı hale getirilmesi,
- * Aileler okul sağlığı çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturmalar nedeniyle, çocuklarını olumlu yönde etkileyebilmeleri için okullarla, özellikle rehber öğretmenle işbirliği yaparak eğitim programına alınmaları önerilebilir.

Kaynaklar

- Akbaba A., O., Arı G., Berktaş S., Çolakoğlu S. M., Deveci Ö., Özbay E., Tonguç E., Türker E., **Lise Öğrencilerinin Ergenlik Konusundaki Bilgi Düzeyleri, III. Halk Sağlığı Günleri Gençlerin Sağlık Sorunları**, Kayseri 1993.
- Akduman S., Bolışık B., Sönmez S., **Sağlıklı Ergenlerin Öz bakım Güçlerinin İncelenmesi**, Hemşirelik Forumu, Cilt 7, Sayı 1, İstanbul, 2004
- Ayverdi M., **Erken Dönemdeki Ergenlerin Depresyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Dış Etmeler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Hacettepe Üniversitesi, 1990.
- Çuhadaroğlu F., Sonuvar B., **Ergenlik İntiharları ve Kendilik İmgesi, Çocuk ve Ergenlik Psikiyatri Günleri**, İzmir, 1992.
- Gök Ş., Öztürk M., Zaroğlu S., Tüzün Ü., **Depresif Çocuk ve annelerindeki Psikiyatrik Bozukluklar**, 30. Ulusal Psikiyatri Kongresi, Kayseri, 1994
- Kulaksızoğlu A., **Ergenlik Psikolojisi**, İstanbul 1998.
- Morgan C. T., Ed: Karakaş S., **Psikolojiye Giriş**, Ankara, 1991.
- Öktem F. , ve Ark., **Ergenlik Döneminde Değişim, Öğretmen Yardımcı kitabı**, Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık İşleri Daire Başkanlığı, Ankara, 2000.
- Yardımcı E. , İnce N., Hapçioğlu B., İşsever H., **Öğrenim Gören Gençlerimizin Sağlık Sorunları, III. Halk Sağlığı Günleri Gençlerin Sağlık Sorunları**, Kayseri 1993.

Oruç Tutan Bireylerin Ramazan Ayı ve Ramazan Bayramı'nda Besin Tüketim Durumlarındaki Değişikliklerin Saptanması

- Yrd. Doç. Dr. Melek YAMAN*
- Dr. Leyla ÖZGEN*

Özet

Bu çalışma, Gaziantep ili'nde ramazan ayında oruç tutan bireylerin oruç süresince ve ramazan bayramında beslenmelerindeki değişiklikleri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma yaşları 18-58 arası 70 erkek, 110 kadın olmak üzere toplam 180 yetişkin üzerinde yürütülmüştür. Bireylere; kişisel bilgiler, ramazan ayı süresince beslenme alışkanlıkları ve görülen davranış değişiklikleri, oruç açmada en çok tercih ettikleri yiyecekler anket formu ile yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır.

Çalışma sonucunda kadınların %90.1'inin, erkeklerin de % 95.4'ünün kendilerini dini yönden sorumlu hissettikleri için oruç tuttukları bulunmuştur. Bireylerin oruç tutmama sebeplerinde %44.3'ü kronik hastalıklardan (diyabet, hipertansiyon, kalp-damar vb.), %24.1'i orucun yararlı olduğuna inanmadığından ve %18.2'si kan şekeri düştüğünden, dolayı oruç tutmadıklarını ifade etmişlerdir. Ramazan ayında bireylerin %80.0'i çorbayı ve %74.4'ü çay- kahveyi, ramazan bayramında ise %55.0'ı etli yemekleri, %47.8'i hamur tatlılarını, %34.4'ü sütlü tatlıları tükettikleri tespit edilmiştir. Ramazan ayında bireylerin %39.4'ü ve ramazan bayramında % 8.9'u yorgunluk- halsizlik yaşarken, ramazan ayı süresince %24.4'ü unutkanlık, dalgınlık, dikkatsizlik ve durgunluk, %6.7'si de kabızlık ile karşılaştığını belirtmiştir.

Anahtar kelimeler: Ramazanda ve Ramazan Bayramında davranış değişikliği, beslenme alışkanlığı

Summary

Changes on Food Consumption Situations of Individuals Fasting in Ramadan

This study was carried out in order to detect the changes on food consumption situations of individuals fasting in Ramadan within the borders of Gaziantep province. The study covers 70 males whose ages range from 18 to 58 and 110 females, in total 180 adults. A questionnaire was applied through face-to-face interview asking and including personal information, dietary habits during Ramadan, observed behavioral changes and mostly preferred food in breakfast.

The result of the study reveal that 90.1 % of females and 95.4 % of males fast due to religious responsibility. The reasons why individuals do not fast are due to chronic illness (diabetic, hypertension and heart related diseases) 44.3 %, the fact that they see no good fasting 24.1 %, and lowering blood sugar as they expressed. It was found out that 80.0 % of individuals consume soup, 74.4 % tea-coffee during Ramadan and 55.0 % consume meat-meals, 47.8 % desserts made of knead and 34.4 % milk-desserts in Ramadan feast. It was also found out that 39.4 % of individuals experience tiredness during Ramadan and 8.9 % individuals experience tiredness during Ramadan feast, and it was reported that during Ramadan, 24.4 % of participants undergo forgetfulness, carelessness and lack of energy and 6.7 % suffer from constipation.

Key words: Behavioral changes during Ramadan and Ramadan feast, dietary habits.

*Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanları

1. GİRİŞ

Dünyanın birçok yerinde milyonlarca Müslüman İslami Takvimin (Hicr'in) 9. ayın olan ramazan ayında dini bir zorunluluğu yerine getirmek için oruç tutmaktadır. Müslümanların yaşamlarında ramazan ayının özel bir yeri vardır. Ramazanda gündüz- gece oranı nisbeten dengeli ülkeler esas alınarak, güneşin doğuşu ile batışı arasında hiç yiyecek ve içecek alınmamaktadır. 24 saatte iki kez biri güneş doğmadan önce diğeri ise güneşin batışından sonra yenilip, içilmektedir. Ramazanda yaygın uygulama iftarda büyük bir öğün, sahurda daha hafif bir öğün yemek şeklindedir. Genel olarak toplam yiyecek alımı ramazanda sınırlanır ve bu da enerji alımında azalmaya ve ağırlık kaybına yol açabilmektedir (Yağmur ve Rakıcioğlu, 1995).

Oruç sırasında gün boyunca kan şekeri düşmekte vücut ısısı azalmaktadır. Bu nedenle üşüme, halsizlik, baş ağrısı ve işe karşı bir isteksizlik yaşanmaktadır. Ramazan boyunca sağlıklı beslenmek şarttır. İftar zamanı mideye aşırı yüklenmemek gerekmektedir. Çünkü ramazanda günlük öğün sayısı azalmaktadır. Oruç tutarken besinleri iyi çiğnemek, azalan öğün sayısını az ve sık yiyerek sahur ve iftar dahil 1-2 ara öğünle dörde çıkarmak en doğrusudur. Ramazanda birden yenilen yemek sonrası mide şişkinliği hazımsızlık yapmaktadır. Ana öğün olarak çorba, et, sebze, salata, komposto tüketip 2 veya 3 saat sonra da ara öğün olarak meyve veya sütlü tatlılardan bir porsiyon veya kuru meyvelerden bir porsiyon veya bir dilim sebze börek gibi tükettilerse daha sağlıklı beslenme sağlanabilir.

Ramazan sırasında sahurda yenilen hamur işleri, kızzartmalar vb. yiyecekler gece yatmadan önce yenilip yatıldığı için sabah kalkınca midede ağırlık, ekşime, yanma hissedilmektedir. Bu durumu engellemek için sahurda hiç yemek yememe yerine sütlü veya sulu çorbalar kahvaltı türü yiyecekler tercih edilmelidir.

Ramazan ayında uzun açlıklar meyve gibi kabuklu ve posalı gıdaların günlük tüketim miktarının azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca sıvı ve sulu yiyeceklerin, içeceklerin posalı besinlerin az tüketilmesi nedeniyle barsakların peristaltik hareketleri yavaşlamaktadır. Bu durumda özellikle posalı besinlere az yer verilmesi abdominal adalelerde kuvvet kaybı ve pelvik tabanda gevşeme, kabızlık, karında şişkinlik oluşmaktadır (Anonim, 2002).

Oruç zamanında diyabetli kişiler 2.5-3 saat ara ile beslenmek zorundadırlar, ara öğün atlandığında insülin salımındaki bozukluk kan şekeri seviyesini olumsuz etkiler. Hipoglisemi istenmeyen bir tablodur ve sağlık için tehlikelidir. İlaç saatleri ayarlı olan şeker, kalp, hipertansiyon ve mide hastaları uzun süre aç kaldıklarında ilaç tedavilerini de bozmuş olmaktadır. Özellikle reflü ve helicobacter pylori kökenli ülser hastalarında uzun açlıklar aşırı asit salgısına neden olduğu gibi az ve sık beslenmeleri, bol sıvı almaları gerekirken bir ya da iki öğünü muhtemelen aşırı ve hızlı yiyebileceklerinden sindirim sistemleri bozulmaktadır. (www. minidev.com 26.10.2003).

Bu çalışma, Gaziantep İli'nde ramazan ayında oruç tutan bireylerin oruç süresince ve ramazan bayramında beslenmelerindeki değişiklikleri tespit etmek amacıyla planlanmıştır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmaya yaşları 18-58 ve üzeri olan Gaziantep İli'nde yaşayan, ramazanda oruç tutan sağlıklı 110 kadın, 70 erkek olmak üzere toplam 180 gönüllü alınmıştır. Bu çalışma, bireylerin Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramı'nda beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Gaziantep İli'nde yaşayan bireylere anket yöntemi uygulanmıştır. Hazırlanan anket formunda bireylere ait demografik bilgiler, bireylerin ramazan ayı ve ramazan bayramlarındaki beslenme alışkanlıkları, ramazan ayı boyunca görülen davranışlarındaki ve mutfak harcamalarındaki değişikliklerin belirlenmesini sağlayan sorular yer almaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 10.0 programında değerlendirilmiştir. Anketlerin toplanmasında G. Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi Bilim dalında lisans yapan öğrencilerden faydalanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Oruç tutan bireylerin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramında besin tüketim durumlarındaki değişiklikleri saptamak amacıyla planlanan çalışmadan elde edilen veriler şu şekilde tablolaştırılmıştır.

Kadınların %20.9'u 18-25, %9.1'i 58 ve üzeri yaş grubunda, erkeklerin %24.3'ü 34-41, %18.6'sı 58 ve

üzeri yaş grubunda oldukları, BKİ'ne göre ağırlık durumları değerlendirildiğinde kadınların %64.55'inin ve %35.45'inin hafif şişman, erkeklerin %27.14'ünün normal ağırlıkta ve % 72.86'sının hafif şişman olduğu bulunmuştur. Yağmur ve Rakıcioğlu (1995) yaptıkları çalışmada, ramazan ve sonrasında vücut ağırlıklarında ve BKİ' lerindeki değişiklikleri istatistiksel olarak önemsiz bulmuşlardır. Sonuçlar bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Bireylerin cinsiyetlerine göre eğitim, meslek ve medeni durumlarının dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'e bakıldığında; kadınların %33.6'nın, erkeklerin %28.6'nın lise mezunu olduğu, kadınların %55.5'inin ev hanımı, erkeklerin %31.4'ünün serbest meslekle uğraştıkları ve kadınların %71.8'inin, erkeklerin %80.0'inin evli olduğu görülmektedir.

Bireylerin cinsiyete göre oruç tutma, sahura kalkma durumları ve oruç tutma nedenlerinin dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. incelendiğinde, kadınların %91.8'inin oruç tuttuğu, %68.3'ünün sahura her zaman kalktığı, %90.1'inin kendilerini dini yönden sorumlu hissettikleri için oruç tuttuğu; erkeklerin ise % 92.9'unun oruç tuttuğu, %64.6'sı sahura her zaman kalktığı, %95.4'ünün ise kendilerini dini yönden sorumlu tuttukları için oruç tuttuğu görülmektedir. Cinsiyet ile sahura kalkma ve oruç tutma nedenleri arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Çevik (2001) sahura kalkılması ve hafif bir şeyler yenilmesinin, hem gün boyu aç kalmayı geciktirdiğini hem de vücut için daha yararlı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1. Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Eğitim, Meslek ve Medeni Durumlarının Dağılımları

Eğitim Durumu	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	s	%	s	%	s	%
Okur yazar değil	4	3.6	2	2.9	6	3.3
Okur yazar	7	6.4	6	8.6	13	7.2
İlkokul mezunu	25	22.7	16	22.9	41	22.8
Ortaokul mezunu	7	6.4	12	17.0	19	10.6
Lise mezunu	37	33.6	20	28.6	57	31.7
Yüksekokul mezunu	30	27.3	14	20.0	44	24.4
Toplam	110	100.0	70	100.0	180	100.0
Meslek						
Ev hanımı	61	55.5	-	-	61	33.9
Memur	15	13.6	12	17.1	27	15.0
İşçi	9	8.2	16	22.9	25	13.9
Serbest meslek	2	1.8	22	31.4	24	13.3
Çalışmıyor	8	7.3	1	1.4	9	5.0
Diğer	15	13.6	19	27.1	34	18.9
Toplam	110	100.0	70	100.0	180	100.0
Medeni Durum						
Evli	79	71.8	56	80.0	135	75.0
Bekar	22	20.0	11	15.7	33	18.3
Dul	9	8.2	3	4.3	12	6.7
Toplam	110	100.0	70	100.0	180	100.0

Tablo 2. Bireylerin Cinsiyete Göre Sahura Kalkma ve Oruç Tutma Nedenlerinin Dağılımları

Oruç Tutma Durumu	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	s	%	s	%	s	%
Evet	101	91.8	65	92.9	166	92.2
Hayır	9	8.2	5	7.1	14	7.8
Sahura Kalkma Durumu						
Her zaman	69	68.3	42	64.6	111	66.9
Bazen	28	27.7	22	33.8	50	31.1
Hiçbir zaman	4	4.0	1	1.5	5	3.0
Oruç Tutma Nedenleri						
Dini Yönden Kendimi Sorumlu Hissediyorum	91	90.1	62	95.4	153	92.2
Sağlığım açısından yararlı olduğunu düşünüyorum	2	2.0	2	3.1	4	2.4
Kilo vermeme yardımcı olduğunu düşünüyorum	1	1.0	-	-	1	0.6
Psikolojik yönden kendimi baskı altında hissediyorum	6	6.0	1	1.5	7	4.2

Başka bir çalışmada da sahura kalkılmadığı takdirde açlık süresi daha da uzadığı ve bu kadar uzun süreli açlık sonucunda gelişen hipogliseminin yorgunluk, baş ağrısı, unutkanlık, mental durgunluk gibi belirtilere neden olduğu belirtilmiştir (Hamilton, Whitney ve Sizer, 1991).

Uysal (1994) yaptığı çalışmada, öğrencilerin %80.7'inin ve annelerin % 82.5'inin her zaman oruç tuttuğunu, %8.9'unun hiç tutmadığını, babaların %71.6'nın her zaman oruç tuttuğunu ancak, %18.2'inin ise hiç oruç tutmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu çalışmada annelerin %89.6'sının, babaların %79.8'inin dini yönden kendilerini sorumlu hissettikleri için oruç tutukları da açıklanmıştır.

Yine aynı çalışmada, kadınların %42.6'sının, erkeklerin %92.3'ünün 28-30 gün arası oruç tuttukları; kadınların %3.0'ünün 19 günden az oruç tuttıkları, erkeklerin %3.1'inin 19-21 gün arası oruç tuttıkları belirtilmiştir. Bireylerin oruç tutmama nedenleri arasında %44.3 oranıyla kronik hastalıklar (diabet, hipertansiyon, kalp-damar vb.), %24.1 oranıyla orucun yararlı olduğuna inanmama, %18.2 oranıyla kan şekeri düşüklüğü yer almaktadır. Kadınların %67.3'ü menstruasyon siklus dönemlerinden, erkeklerin %40.0'ı ağır işte çalıştıklarından dolayı oruç tutmadıklarını belirtmişlerdir.

Karaağolu ve Yücecian (1998) yaptıkları çalışmada,

bireylerin %63.1'inin diyet, %34.8'inin hipertansiyon, %34.8'inin diabet, %10.2'sinin kalp-damar ve %9.7'sinin ilaç kullandığı için oruç tutamadıklarını saptamışlardır.

Bireylerin cinsiyetlere göre Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramı'ndaki öğün sayısı dağılımları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde; kadınların %78.2'inin, erkeklerin %60.0'inin ramazan ayındaki öğün sayısı 2 iken, kadınların % 53.6'nın, erkeklerin %52.9'unun ramazan bayramında öğün sayılarının üçe çıktığı görülmektedir.

Frost ve ark.(1987) yaptıkları çalışmada; ramazan ayında öğün sayısının az olmasına rağmen karbonhidrat, protein ve yağ tüketiminin fazla olması nedeniyle daha çok enerji alındığını buna karşın vücuttaki kilo artışında değişiklik olmadığını saptamışlardır. Rakıcioğlu ve Yağmur (1997) çalışmalarında ramazan sırasında öğün sayısının azalmış olmasının, besin tüketiminde azalmaya neden olduğunu açıklamışlardır. Bilindiği gibi öğün sayısı ve yoğunluğundaki değişikliklere organizmanın adaptasyon mekanizması ile cevap verildiği belirtilmiştir (Sağlam, 1988).

Bireylerin cinsiyetlerine göre oruç açmada tercih ettikleri yiyeceklerin dağılımları tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Bireylerin Cinsiyetlere Göre Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramı'ndaki Öğün Sayısı Dağılımları

Ramazan Ayında Öğün Sayısı	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	s	%	s	%	s	%
1	3	2.7	2	2.9	5	2.8
2	86	78.2	42	60.0	128	71.1
3	21	19.1	23	32.9	44	24.4
4 ve üzeri	-	-	3	4.3	3	1.7
Toplam	110	100.0	70	100.0	180	100.0
Ramazan Bayramındaki Öğün Sayısı						
1	2	1.8	1	1.4	3	1.7
2	30	27.3	15	21.4	45	25.0
3	59	53.6	37	52.9	96	53.3
4	13	11.8	13	18.6	26	14.4
5 ve üzeri	6	5.5	4	5.7	10	5.6
Toplam	110	100.0	70	100.0	180	100.0

Tablo 4. Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Oruç Açmada Tercih Ettikleri Yiyeceklerin Dağılımları (n:166)

Oruç açmada tercih edilen yiyecekler	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	s	%	s	%	s	%
Su	73	72.3	44	67.7	117	70.5
Zeytin	9	8.9	4	6.2	13	7.8
Sigara	1	1.0	1	1.5	2	1.2
Hurma	15	14.9	14	21.5	29	17.5
Tuz	3	3.0	2	3.1	5	3.0
Toplam	101	100.0	65	100.0	166	100.0

Tablo 4'den de görülebileceği gibi; bireylerin cinsiyetlerine göre oruç açmada tercih ettikleri yiyeceklerin dağılımları incelendiğinde, kadınların %72.3'ünün, erkeklerin % 67.7'inin suyu, kadınların %14.9'unun, erkeklerin %21.5'inin hurmayı tercih ettikleri saptanmıştır. Çevik (2001) yaptığı çalışmada, Müslümanların sahurda hurma veya su ile oruç açtıklarını belirtmiştir.

Ayrıca bireylere ramazan ayı boyunca enerji, posa, potasyum ve magnezyum kaynağı hurma ve muz, protein ve posadan zengin badem gibi besinlerin tüketimi önerilmektedir <http://www.guven.com.tr/ayinkonusu.html>. 21.10.2005

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetlerine göre Ramazan Ayında kilo alma durumları ve aldıkları kiloların dağılımları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5'den de görüldüğü gibi, ramazan ayı boyunca kilo artışı olan kadınların %46.8'i ve erkeklerin %41.7'si iki kilo alırken, kadınların %6.4'ü erkeklerin %25.0'ı dört ve üzerinde kilo aldıklarını belirtmişlerdir. Bireylerin cinsiyetleri ile kilo alma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuç bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

Rakıcıoğlu ve Yağmur (1997) yaptıkları çalışmada; aylık artışında erkeklerde ramazan sırası ve sonrası dönemlerde farklılık bulunmamasına karşın, kızlarda

Tablo 5. Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Ramazan Ayında Kilo Alma Durumları ve Aldıkları Kiloların Dağılımları

Ramazan ayında kilo alma durumları	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	s	%	s	%	s	%
Evet	47	42.7	36	51.4	83	46.1
Hayır	63	57.3	34	48.6	97	53.9
Toplam	110	100.0	70	100.0	180	100.0
Alınan kilo miktarı						
1	7	14.9	4	11.1	11	13.3
2	22	46.8	15	41.7	37	44.6
3	15	31.9	8	22.2	23	27.7
4 ve üzeri	3	6.4	9	25.0	12	14.5
Toplam	47	100.0	36	100.0	83	100.0

vücut ağırlığı ramazan sonrası hafif artış olduğunu belirtilmiştir. Ancak bu artışın istatistiksel açıdan önemli bulunmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Karaağolu ve Yücecan(1998) öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmalarında da, ramazan sonunda öğrencilerin, %19.5'in de ağırlığın azaldığını, %10.0'un da arttığını, %6.5 oranında öğrencinin ise değişimin farkında olmadığını saptamışlardır.

Ramazan Ayında yemek (mutfak) harcamalarında diğer aylara göre kadınların %60.9'u, erkeklerin %65.7 artış olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Ramazan Bayramında da kadınların %74.5'i ve erkeklerin %88.6

mutfak harcamalarında artış olduğunu açıklamışlardır.

Bireylerin Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramı'nda en çok tükettikleri yiyeceklerin dağılımları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6'dan da görülebileceği gibi; bireylerin Ramazan Ayı'nda %80.0'i çorbayı, %78.3'ü peyniri, %75.0'ı sebze yemeklerini ve %74.4'ü çay- kahveyi en çok tüketirken; Ramazan Bayramı'nda ise %55.0'ı etli yemekleri, %47.8'i hamur tatlılarını, %34.4'ü sütlü tatlıları tükettikleri saptanmıştır (Tablo 6).

Müslümanlar Ramazan ayında, oruç tutarken her is-

Tablo 6. Bireylerin Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramında En Çok Tükettikleri Yiyeceklerin Dağılımları

Ramazan Ayı'nda Tüketilenler			Ramazan Bayramı'nda Tüketilenler		
En çok tercih edilen yiyecekler	S	%	En çok tercih edilen yiyecekler	S	%
1. Çorba	144	80.0	1. Etli yemekler	99	55.0
2. Peynir	141	78.3	2. Hamur tatlıları	86	47.8
3. Sebze yemekleri	135	75.0	3. Çikolata	71	39.4
4. Etli yemekler	134	74.4	4. Dolma- sarma	67	37.2
5. Çay, kahve	134	74.4	5. Sütlü tatlılar	62	34.4
6. Zeytin	133	73.9	6. Şeker	62	34.4
7. Meyve	130	72.2	7. Çay, kahve	59	32.8
8. Salata, taze sebze	128	71.1	8. Meşrubat	58	32.2
9. Pilav	117	65.0	9. Ekmek	55	30.6
10. Ekmek	118	64.4	10. Bisküvi, kek	48	26.7

tenilen besini istenildiği anda yiyemediği için sahur ve iftar yemeklerine ayrı özen göstermektedirler. İftariye denilen ve oruç açmak için öncelikle tüketilen besinler kişinin inançlarına ve sosyo-ekonomik durumuna göre değişmektedir. Yapılan bir çalışmada; iftarda çoğunlukla bireylerin %73.8'inin çorbayı, %68.1'inin ekmek ve Türk mutfağına özgü olan pide-somunu, %50.2'sinin sebze yemeklerini, %23.1'inin hamur tatlılarını tüketmeyi tercih ettikleri belirtilmiştir (Karaağolu ve Yücecan, 1998).

Başka bir çalışmada ise; Ramazan'da, özellikle iftarda %23.0 oranıyla hamur tatlıları, %5.6 oranıyla hoşaf-komposto türü tatlılar tercih edilirken, aynı şekilde Ramazan Bayramı'nda da %92.5 oranıyla hamur tatlılarının, %60.0 oranıyla çikolatanın, %51.0 oranıyla şekerin daha çok tercih edildiği belirtilmiştir (Karaağolu ve Yücecan, 1999) .

Bireylerin Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramı'nda davranış değişikliği durumlarının dağılımları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7'den bireylerin ramazan ayı ve bayramı süresince şikayet ettikleri davranış değişiklikleri incelendiğinde; ramazan ayında %39.4'ünün ve ramazan bayramında %8.9'unun yorgunluk-halsizlik yaşadığı görülmektedir. Aynı tablo'da Ramazan ayı süresince bireylerin %24.4'ünün unutkanlık, dalgınlık, dikkatsizlik ve durgunluk, %28.3'ünün uykuya meyil, %22.8'inin baş dönmesi, %20.0'inin çalışma isteksizliği, %6.7'inin de kabızlık durumu gibi sorunlarla karşılaştığı belirtilmiştir (Tablo 7).

Yapılan bir çalışmada; tüm bireylerin %34.3'ünde günlük davranış değişikliklerinin olduğu ve bunu belirten bireylerin %83.7'inde yorgunluk ve halsizlik, %62.6'ında çalışmama isteği, %54.9'unda baş ağrısı, %26.1'inde uykuya meyil ve %19.5'inde sinirlilik olduğu saptanmıştır (Karaağolu ve Yücecan, 1998). Çevik (2001) yaptığı çalışmada, ramazan sırasında oruç tutan bireylerin %50.0'inde gün içi aktivite azalması olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7. Bireylerin Ramazan Ayı'nda ve Ramazan Bayramı'na Şikayet Edilen Durumların Dağılımları

Davranış Değişiklikleri	Ramazan Ayı		Ramazan Bayramı		Cevap vermeyenler		Toplam
	S	%	S	%	S	%	
Unutkanlık	44	24.4	2	1.1	134	74.5	100.0
Dalgınlık-dikkatsizlik-durgunluk	44	24.4	5	2.8	131	72.8	100.0
Çalışma isteksizliği	36	20.0	11	6.1	133	73.9	100.0
Yorgunluk-halsizlik	71	39.4	16	8.9	93	51.7	100.0
Uykuya meyil	51	28.3	11	6.1	118	65.6	100.0
Sinirlilik	47	26.1	5	2.8	128	71.1	100.0
Baş ağrısı	49	27.2	8	4.4	123	68.4	100.0
İştahsızlık	12	6.7	4	2.2	164	91.1	100.0
Baş dönmesi	41	22.8	22	12.2	117	64.4	100.0
İshal	2	1.1	2	1.1	176	97.8	100.0
Kabızlık	12	6.7	7	3.9	161	89.4	100.0
Mide ağrısı ve yanması	36	20.0	17	9.4	127	70.6	100.0
Gaz şikayeti	15	8.3	11	6.1	154	85.6	100.0
Aşırı yeme	26	14.4	28	15.6	126	70.0	100.0
Uykusuzluk	23	12.8	9	5.0	148	82.2	100.0
Ağız kokusu	26	14.4	-	-	154	85.6	100.0
Diğer sağlık problemleri	2	1.1	-	-	178	98.9	100.0

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Gaziantep İlinde ramazan ayında oruç tutan bireylerin oruç süresince ve ramazan bayramında beslenmelerindeki değişiklikleri saptamak amacıyla yapılmıştır.

Araştırmaya 110 kadın, 70 erkek olmak üzere toplam 180 birey katılmıştır. Kadınların %20.9'unun 18-25, %9.1'inin 26-30 ve üzeri yaş grubunda, erkeklerin %24.3'ünün 34-41, %18.6'nın 58 ve üzeri yaş grubunda oldukları, BKİ'ne göre ağırlık durumları değerlendirildiğinde kadınların %64.55'inin ve %35.45'inin hafif şişman, erkeklerin %27.14'ünün normal ağırlıkta ve %72.86'sının hafif şişman olduğu bulunmuştur. Bireylerin %74.4'ü evlidir. Kadınların %55.5'i ev hanımı ve erkeklerin %22.9'u işçi olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların %91.8'inin oruç tuttuğu, %68.3'ünün sahura her zaman kalktığı **%90.1'inin kendilerini dini yönden sorumlu** hissettiği için oruç tuttukları saptanmıştır. Cinsiyet ile sahura kalkma ve oruç tutma nedenleri arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır (>0.05). Kadınların %42.6'sının, erkeklerin %92.3'ünün 28-30 gün arası oruç tuttukları, kadınların %3.0'ünün 19 günden az, erkeklerin %3.1'inin 19-21 gün arası oruç tutmuşlardır. Kadınların %67.3'ünün **menstruasyon dönemlerinden**, erkeklerin %40.0'inin ise **ağır işte çalıştıklarından dolayı** oruç tutmadıkları saptanmıştır. Oruç açmada, kadınların %72.3'ünün, erkeklerin %67.7'inin suyu, kadınların %14.9'unun, erkeklerin %21.5'inin hurmayı tercih ettikleri belirtilmiştir. Ramazan ayında **80.0 oranıyla çorba, %78.3 oranıyla peynir, %75.0 oranıyla sebze yemekleri ve %74.4 oranıyla çay-kahve en çok** tüketirken; Ramazan Bayramı'nda ise %55.0 oranıyla etli yemekler, %47.8 oranıyla hamur tatlıları, %34.4 oranıyla sütlü tatlılar tüketilmektedir.

Bireylerin ramazan ayı ve bayramı süresince şikayet ettikleri davranış değişiklikleri incelendiğinde; ramazan ayında %39.4'ü ve ramazan bayramında %8.9'u yorgunluk-halsizlik yaşadığını belirtmişlerdir. Ramazan ayı süresince bireylerin %24.4'ünün unutkanlık, dalgınlık, dikkatsizlik ve durgunluk, %28.3'ünün uykuya meyil, %22.8'nin baş dönmesi, %20.0'inin çalışma isteksizliği, %6.7'inin ise kabızlık durumu ile karşılaştığı saptanmıştır.

Bu sonuçlar ışığında sağlıklı oruç tutabilmek için şu öneriler yapılabilir;

Asla kilo vermek için oruç tutulmamalıdır. Bu durum metabolizmanın bozulmasına ve kilo yerine sadece kas ve su kaybına neden olmaktadır.

- Oruç tutulacaksa kesinlikle sahura kalkılmalı,
- Sahurda ağır yiyeceklerden kaçınılarak hafif kaliteli besinler tercih edilmeli,
- İftarda hızlı ve çok yemek yenilmemeli. Oruç erken saatlerde açılıyorsa hafif yenilip sulu besinler tüketilmeli,
- Yürüyüşlerle sindirim kolaylaştırılmalı,
- Ramazanda yoğurt, ayran veya süt tüketimine dikkat edilerek 2-3 su bardağının altına düşmeye özen gösterilmeli,
- İftarda sebze ve meyve tüketmeye ağırlık verilmeli.

Oruç tutan veya tutmayan herkes sağlıklı yaşamak için yeterli ve dengeli beslenmelidir. Yeterli ve dengeli beslenmenin ana kuralı; tüm besin gruplarından bir arada yemek, yavaş ve iyi çiğnemek, az ve sık yemek, posa alımı için sebze ve meyveleri mutlaka tüketmek, yağı yeterli miktarda ve doymamış yağlardan tercih etmektir. Günlük en az 1.5-2 lt su içmek, tahıllardan, kuru baklagillerden ve hayvansal besinlerden protein yetecek miktarda almaya dikkat etmektir. Unutulmamalıdır ki ramazan ayında günlük alınması gereken enerji, protein, vitamin ve mineraller değişmemektedir.

Ramazan'da oruç nedeniyle günde iki öğün beslenme şekli, bireyin gereksinimi olan besin öğelerini yeterli düzeyde almasını engellemektedir. Bu durum beslenme açısından risk altında olan hızlı büyüme ve gelişme devresindeki çocuk ve adolesanlarda, gebe, emzikli, yaşlı ve hastalar ile işçi, öğrenci ve sporcular için sorun yaratabilir. Ramazan'da kronik hastalığı olan bireyler üzerinde yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Ramazan'da ve bayramda beslenme durumunun değişik yaş gruplarında, hasta ve sağlıklı bireylerde sağlık üzerine etkilerinin açıklanabilmesi için daha fazla deneysel ve betimsel araştırmalara gerek vardır.

KAYNAKLAR

- Anonim (2002). **Yaşlı Sağlığı**, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Çevik, C. (2001). **Oruç ve Sağlık**. Beşer Matbaası, Ankara.
- Frost, G ve Pirani, S.(1987). **Meal Frequency and Nutritional Intake During Ramadan: a Pilot Study. Human Nutr. App. I** 41A: 47.
- Karaağolu, N. ve Yücecan S.(1998). "Ramazanda Oruç Tutan Bireylerde Görülen Bazı Davranış Değişiklikleri, Beslenme Alışkanlıkları ve Enerji Dengesi". **Türk Hijyen Deneysel Biyoloji Dergisi**. 55 (2): 105-111.
- Karaağolu, N. ve Yücecan, S.(1999). "Oruç Tutan Bireylerin Ramazanda ve Ramazan Bayramında Besin Tüketim Durumları", **Beslenme ve Diyet Dergisi**. 28 (1): 29-38.
- Sağlam, F (1988). "Düşük Enerji ve Protein Alımında Metabolik Adaptasyon", **Beslenme ve Diyet Dergisi**. 17: 295.
- Hamilton EMN, Whitney EN,Sizer FS. (1991). **Nutrition, Concept and Controversies, West Publishing Company**, 5 Th Ed., San Francisco: 105-13.
- Rakıcıoğlu, N ve Yağmur, C. (1997). "Ramazanda Tutulan Orucun Enerji Dengesi Üzerine Etkisi", **Sendrom Şubat**. 9 (2):69-71.
- Yağmur, C. ve Rakıcıoğlu, N.(1995). "Orucun Beslenme Durumuna, Kan Lipit, Lipoprotein, Hemoglobin Değerleri Üzerine Etkisi ve Beslenme Durumunun Bu Değerlerle İlişkisinin İncelenmesi", **Beslenme ve Diyet Dergisi**. 24 (1): 41-54.
- www.minidew.com. 26.10.2003. Ramazan Ayında Beslenme <http://www.guven.com.tr/ayinkonusu.html>.21.10.2005.

GAP Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri

• Şevket ÖKTEN*

Özet

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısal özelliklerinin bölgedeki aile yapısını, özellikle "otorite" ve "hane halkı" bağlamında nasıl etkilediği ve nasıl şekillendirdiği araştırılmıştır.

Araştırma sonucunda, tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde dengesiz bir dağılımın söz konusu olduğu bölgede, geleneksel yapının henüz etkin olduğu ve bu yapının özellikle kırsalda toplum yapısına büyük oranda rengini verdiği gözlenmiştir. Bölgenin bu ayıcı temel özelliklerinin toplumsal yaşamın bir çok alanında olduğu gibi, özellikle aile yapısını da etkilediği ve buna uygun biçimlendirdiği görülmüştür.

Çok çocukluluğun yaygın olduğu bölgede, kadının konumu özellikle kırsalda, büyük oranda geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenirken, çok eşlilik yaygın olarak görülmemiştir. Evliliğe ilişkin kuralların aşiret/akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlendiği bölgede özellikle içe kapalılık nedeniyle bölgede akraba evliliği yaygın olarak saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: GAP Bölgesi, Toplumsal Yapı, Aile, Otorite, Aşiret/Akrabalık

Abstract

The Effects of Socio-Cultural and Structural Characteristics of GAP Region on Family Structure

In this study, it is searched how the socio-cultural and economic structural characteristic of South East Anatolian Region affect and the family structure especially in terms of "authority" and "household".

At the end of the research, it is observed that there is an unbalanced distribution in the processing and possessing of agricultural areas in the region, traditional structure is yet dominant and this structure especially gave it colour to social structure. Those distinctive, basic features of the region were observed to effect especially the family structure as in many fields of the social life to shape it suitably.

While the status of woman is generally determined by traditional roles and positions in the region in which having many childrens widespread, the rules related with marriage are determined according to tribe/relatives and in-family relations and polygamy is not widespread. It's established especially that marriage with relatives is widespread because of being close to outer world.

Key Words: GAP Region, Social Structure, Family, Authority, Tribe/Kinship,

*Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

Giriş

İnsanların birbirleriyle girdikleri ilişkiler dolayımında geliştirdikleri tüm ilişki ağları sosyal bilimlerin temel analiz konusudur. Toplumbilimlerin temel amacı, bireyler arası ilişkiler bütünü olarak toplumu anlamaktır. Bunu, tek tek bireylerin davranışlarının analizinden çok bu toplumsal ilişkiler içerisinde topluma temel karakterini veren en sürekli, en anlamlı olanları üzerinde gerçekleştirir.

Bu anlamda toplumsal bir kurum olarak aile, sosyolojik düşüncenin temel konularından biridir ve toplumsal yapı ile aile arasındaki ilişki uzun zamandan beri tartışılmalı konulardan biridir. Kimi sosyal bilimciler aileyi evrensel bir sosyal kurum olarak görürlerken; diğerleri onu belirli kültürlerin ve devirlerin sosyal hayatını ayırıcı bir özelliği olarak görme eğilimindedir (Sos. Bil. Ans. 1990:17).

Geniş bir alana yayılmış aile araştırmalarında sosyologlar, farklılaşmış, daha karmaşık toplumlarla uğraştıkları ölçüde, aile kurumunun üreme ve neslin sürdürülmesi yanında başka işlevlerine, başka boyutlarına da dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla, aile kurumunun tanımlanması, ailenin evrenselliği ve fonksiyonları konusunda farklı görüşler söz konusudur. Aile ve Toplum gibi bir özel alan dergisinde bu yaklaşımları ayrıntılı olarak tartışmanın gereği yoktur. Fakat bunları bir iki cümle de olsa vermek daha sonraki tartışmalara bir kuramsal çerçeve olması anlamında yararlı olabilir.

Toplumu çoğunlukla kurum diye adlandırılan (aile gibi) alt sistemlerin oluşturduğu bir bütün veya bir sistem olarak gören yapısal fonksiyonalist yaklaşımda aile, temel olarak üreme yoluyla toplumun işleyişini ve sürekliliğini sağlayan bir kurum olarak görülmektedir. Fonksiyonalist yaklaşıma göre aile evrensel bir kurumdur ve bu nedenle de bazı evrensel fonksiyonları yerine getirmesi gerekir. Bir başka yaklaşım olan sistem yaklaşımında her aile sisteminin sahip olduğu pozisyonlar bütünlüğü söz konusudur (Özen 1990:398). Diğer taraftan sembolik etkileşim yaklaşımı aile gibi sosyal kurumları birincil sosyal yapılar olarak dikkate almaktadır. Sadece dış gözlemlerle sosyal etkileşimin anlaşılmasının mümkün olmadığını savunan sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, aile etkileşim içindeki kişilerin birliğidir.

Aile konusunda en eski ve yaygın olan yaklaşım olan kurumsal yaklaşım, bir tek kavramdan ziyade, tarihsel

karşılaştırmalar veya kültürel farklılıklar ve geçiş üzerine dayandırılan bir metodolojidir. Bu yaklaşım, aile kurumunu bir organizma ve sistem olarak dikkate alarak, onu bütünsel toplum içine yerleştirir. Fonksiyonalist, etkileşimci veya sistem yaklaşımlarına göre kurumsal-tarihsel yaklaşım, büyük boyutlu bir kuramdır. Aileyi içinde bulunduğu bütünsel toplum ile ilişkileri çerçevesinde değerlendirir ve ailedeki değişmeyi zaman ve mekana göre değişimlere bağlar, tarihsel karşılaştırmalar yapar, iş bölümüne de önem verir (Özen 1990:402).

Aile hakkında yapılmış her tanım onu değişik bir kategori için yerleştirmektedir. Hemen hemen bütün tanımlar aileyi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olarak kabul etmekle beraber onu sosyal bir grup, sosyal bir birlik, sosyal bir örgüt, sosyal bir kurum ve sosyal bir yapı şekli olarak ayrı kalıplar içinde değerlendirmişlerdir (Merter 1990: 22). Aile tanımlarındaki bu çeşitlilik ailenin toplumdaki topluma, aynı toplumun farklı zamanlarda değişik yapı ve özellikler göstermesinin bir sonucudur. Tarihten gelen bir kurum olarak bölgelere, sosyal sınıflara, topyekün bir toplumdaki alt gruplara göre değişen çok sayıda aile tipi mevcuttur (Yazan 1990: 456).

Başka türlü ifade edilecek olursa, ekonomik ve toplumsal değişimler mevcut aile biçimleri ve aile içi ilişkilerinden etkilenirken, diğer yandan bu değişimler aile biçimlerinin ve aile içi ilişkileri değiştirmektedir. Diğer kurumlar için de söz konusu olan diğer bir temel gerçeklik, aile kurumunda da toplumsal ve ekonomik dönüşümler karşısında, bir yandan süreklilik diğer yandan değişimlerin söz konusu olduğu bir pozisyon aldığıdır. Buradan hareketle, bu araştırma, GAP Bölgesi sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin aile yapısını nasıl etkilediği, ailenin toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimler karşısında nasıl bir pozisyon aldığını araştırmak amacıyla yapılmıştır.

1- Araştırmanın Amacı

Ulusal pazarın bütünleştirilmesini hedefleyen, entegre, sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik ilkesine dayalı bölgesel kalkınma projesi olarak dünya ölçeğinde bir proje olan GAP Projesi'nin uygulandığı bölge, temel bazı yapısal özellikleri ile diğer bölgelerimizden belirgin bazı farklılıklar göstermektedir.

Bölgede egemen geleneksel yapı, yörenin toplumsal yapısını büyük oranda belirlemektedir. Bu toplumsal yapının en belirgin özelliği ise, toplumun içe kapalılığı ve yöre halkının uzun bir geçmişten bu yana süregelen aşiret, ağalık gibi iç içe girmiş kurumlara olan bağlılığıdır. Çeşitli yükümlülükler de getiren bu bağlılıklar toplumsal yaşamın hemen her katında çeşitli şekil ve düzeylerde yansıma bulabilmektedir.

Bölgeyi diğer bölgelerden ayıran önemli diğer farklılığı, bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde belirgin olarak görülen dengesiz dağılımdır. Bu özellik neredeyse bölgeyle birlikte anılan bir özellik durumundadır. Çiftçilerin büyük bir çoğunluğu verimli bir işletmeye elvermeyen boyutlardaki topraklar üzerinde geçimlik işletmecilik yaparken, küçük bir azınlık toprakların geniş bir bölümünü denetlemektedir.

Toprağın dağılımındaki dengesizlik gelir dağılımı dengesizliğini etkilediği gibi, çok küçük veya çok büyük parçalarda işletmecilik ekonomik verimliliği de olumsuz yönde etkilemektedir. Toprak mülkiyetindeki dengesizliğe bağlı olarak toprağın işletmelere dağılımında da büyük dengesizlikler bulunmaktadır. Bu dengesizlik, toprak mülkiyeti dağılımında görülen dengesizlik kadar belirgindir. Toprak mülkiyet biçimine bağlı olarak gelişen bu işletme biçimleri, beraberrinde bazı sosyal bağımlılık ilişkilerini de geliştirmektedir.

Buradan hareketle araştırmanın temel amacı, bölgedeki toplumsal yaşamın hemen her katında etkili olan bölgenin bu ayırıcı temel yapısal özelliklerinin aile yapısını, özellikle hane halkı ve otorite bağlamında nasıl etkilediğini saptamaktır.

2- Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Araştırma, Şanlıurfa merkeze bağlı 4 köyde gerçekleştirilmiş anket sonuçlarına dayandırılmaktadır. Kısaca araştırma problemine yanıt aranırken belirli özellikleri daha iyi yansıtan objelerin çalışma kapsamına alınması olarak tanımlanabilen kasıtlı örnekleme tekniği ile seçilmiş, Şanlıurfa merkeze bağlı sula ma altyapısı tamamlanmış 4 köyde (Karaali, Kısas, Sağlık, Yardımcı), uygulanan anket sonuçları SPSS paket programında değerlendirilmiştir.

¹ Türkiye'nin aile yapısı ile ilgili şu kaynaklara bakılabilir: Timur (1972); Türkiye'de Aile Yapısı, Ankara, Hacettepe Üniversitesi yayınları; Kongar (1972) İzmir'de Kentsel Aile, Ankara Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları; Kiray 1964. Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara DPT Yayını, 1964

Araştırmada, daha çok betimsel (descriptive) analiz kullanıldığı için frekans tabloları oluşturularak, değişkenlerin örneklem içindeki dağılımları ve örneklemin genel özellikleri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma amacına uygun olarak, bölgedeki egemen aile tipi ve aile içi otorite ile toprak mülkiyeti arasındaki ilişki ise, "Aynı Çatı Altında Yaşayan Aile Sayısı" ve "Kadının Aile İçindeki Konumu" değişkenleri ile "Toprak Mülkiyeti" değişkeni arasındaki çapraz tablolar aracılığı ile saptanmaya çalışılmıştır..

3- GAP Bölgesi'nin Tarımsal Yapısında Meydana Gelen Değişmenin Aile Yapısına Etkileri

Tarım, bölge için kalkınma girişimlerinin sıçrama tahatasıdır. Bölgenin tarım sektörü üzerinden kalkındırılması hedeflenmektedir, bu bağlamda devreye sokulan sulama projeleriyle bölge bir "tarım üssü" haline getirilmek istenmektedir. Araştırma alanındaki ailelerin egemen temel uğraşını tarım sektörü oluşturmaktadır. Ailelerin büyük çoğunluğunun başlıca gelir kaynağını oluşturan tarım/tarımsal yapı bu anlamda toplumsal ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla sanayileşme, kentleşme ve tarımsal yapıdaki değişimlerin aile yapısını ve işlevlerinde ne tür değişimler yarattığı tartışması konumuz bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Aile çalışmalarında, çekirdek aile tipinin yaygınlaşması geleneksel toplumdan modern sanayi toplumuna geçişle açıklanmaktadır. "Pek çok yazar endüstrileşme ve kentleşme ile çağdaş çekirdek aile arasında evrensel bir bağlantı olduğunu ileri sürer (Timur 1972:9). Uzmanlaşmanın geliştiği sanayi toplumlarında daha önce aile tarafından yerine getirilen bir çok işlevin başka kurumlarca üstlenildiğini savunan bu yazarlar (Parsons gibi), sanayileşme ile geniş aileden çekirdek aileye doğru, zorunlu, bir evrim çizgisi varsayar.

Türkiye'de yapılan bazı temel çalışmalar bu genellemeyi doğrular niteliktedir¹ (Kandiyoti 1984:24). Türkiye'de yapılan araştırmaların da çoğunlukla geniş aileden çekirdek aileye geçişin bu evrensel doğrultuda olduğunu göstermesine rağmen, dünyanın pek çok yerine ait bulgular, aile biçimi ve aile yapısındaki

değişiklikleri toplumun ekonomik gelişmesine paralel olarak endüstrileşme, kentleşme sürecine bağlayan bu çok yaygın görüşü desteklememektedir. Geniş ve bileşik aileye en klasik örnek olarak gösterilen Hindistan'da 1951 sayımı sonuçları ortalama aile büyüklüğünün 4,9 kişi olduğunu göstermiştir. Japonya ileri derecede endüstrileşme ve kentleşmesine rağmen geniş aile biçimi ve ilişkilerini belli bir oranda sürdürmektedir. Sjoberg, oldukça güvenilir bir şekilde endüstri öncesi toplumlarda, geniş ailenin köysel yörelerden çok kentlerde görüldüğünü göstermiştir (Timur 1972:10-11).

Diğer taraftan, sanayileşme ve kapitalistleşme sürecinin tarımsal yapı ile bütünleşme biçimi, aile yapısı ve işlevlerinde öngörülen değişme derecesini belirleme açısından farklılıklar gösterir (Özbay 1984: 39). Küçük meta üretiminin içsel dinamiklerini ve kapitalist ilişkilerle bütünleşme durumunu incelemeye yönelik olarak yapılan açıklamalar iki temel yaklaşım altında toplanabilir. Bunlardan biri, 19. yüzyıl klasik, neo-klasik ve hatta Marksizm'in geliştirdiği/kabul ettiği ve özet olarak, pazar için üretim, kapitalist üretime geçişle birlikte küçük üreticiliğin tasfiye olacağı tezidir (Boratav 1981:95-105). Diğer ise, herhangi bir toplumsal bütünlükte, birden çok üretim tarzının mevcut olduğu durumda, bu tarzlar arasındaki ilişki, bunların birbiriyle eklenmesi biçiminde kavramsallaştırılabilir; birinin egemen olduğu ve diğerinin tabii olduğu bir eklenme ilişkisi. Eklenme düşüncesinin tarım tartışmalarında yaygın biçimde kullanılmasının, kapitalist geçiş, özellikle de tarımda kapitalist geçiş çözümlemesinde, kapitalist ilişkilerden farklılaşan toplumsal ilişkileri kavramsallaştırma ihtiyacından kaynaklandığını belirtmek önemlidir (Ecevit 1999:52-53).

19. yüzyılda başlıca ekonomi okulları tarafından benimsenen "köylülüğün tasfiyesi" tezi bağlamında bakıldığında, kapitalistleşme sürecinin tarımsal yapıyla değişik şekillerde girdiği ilişki biçiminin ailenin işlevlerine ne şekillerde yansıdığı ile ilgili görüşler şöylece özetlenebilir.

Bu görüşlerden birine göre, feodal toplum düzeninde egemen olan küçük aile işletmeleri, kapitalistleşme süreci içinde mülksüzleşerek ortadan kalkmaktadır. Mülksüzleştirilen köylülerin bir kısmı kentlere göç ederek tarım dışı işlerde ücretli işçi olurken, bir kısmı da tarım kesiminde kiracı kapitalistlerin çalıştı-

racığı büyük işletmelerde tarım işçisi haline dönüşür (Boratav 1981:101).

Kapitalistleşme sürecinin tarımsal yapı ile uyumlu eklenmesi sonucu, mülksüzleşmenin gerçekleşerek köylülüğün ortadan kalkmasının gerekmediği bir başka türünde, Boratav (1981:103)'a göre, tarım kesiminde aile emeğinin egemen olduğu işletme biçimleri, tarım işçiliğinin egemen olduğu aile işletmelerinin yanında, önemli ve bir çok ülkede daha yaygın bir alan kaplamaktadır. Kapitalist olamayan aile işletmesine tekabül eden aile işletmesi, yüksek verimli ve ileri teknoloji bir düzeyi tutturabilmiş ve kapitalizmin işleyişine tarım kesiminin olumlu katkılar yapmasına imkan sağlamıştır.

Az gelişmiş ülkelerde ise köylü tarımının, kendi bünyesinde teknolojik ilerleme, büyüme ve modernleşmeyi gerçekleştirmediği, dolayısıyla verimsiz, yoksul bu nedenle sanayinin iç pazarını da sınırlı tutan bir tarım kesimi halinde, az gelişmişliği pekiştiren bir rol oynadığı ileri sürülmektedir (Boratav 1981:182).

Özetle, tarım kesiminde kapitalizm öncesi dönemde kendine yeterli ve bağımsız bir ekonomik birim olarak feodal toplum yapısı ile "olumlu" bir uyum içinde olan aile, kapitalistleşme süreci içinde ciddi değişimlere zorlanmaktadır. Öte yandan, işlev ve yapısı herhangi bir değişime uğramadığı takdirde, aile, az gelişmişliği pekiştiren bir kurum niteliğine dönüşmektedir (Özbay 1984:40).

4- GAP Bölgesi Ailesi: Kazanı Ayrı Kazancı Bir Aileler

Aile yapısına geçmeden önce, diğer kurumlar gibi aile yapısını da derinden etkileyen bölgenin toplumsal yapısından kısaca bahsetmek gerekir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi sosyal ve ekonomik bakımından Türkiye genelinden önemli farklılıklar göstermektedir. Bölge'yi diğer bölgelerden farklılaştıran önemli özelliklerden bir tanesi, bölgenin geleneksel yapısına rengini veren aşiret bağ(ım)lılığı diğer ise, toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik ve buna bağlı ortaya çıkan gelir dağılımı, işletme biçimleri ve paralel şekilde gelişen otorite ve bağımlılık ilişkileridir. Bölgenin bu özellikleri "otorite" ve "hanehalkı" bakımından aileyi, toplumsal cinsiyete yüklenen rolle ilgili anlayışları, aile içi işbölümünü ve çocuk yetiştirme tarzını doğrudan etkilemektedir.

Bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyete göre

dağılımındaki dengesizlik bölgenin önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biridir. Bölgede toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik büyük boyutlardadır. Çiftçilerin büyük bir çoğunluğu çok küçük boyutlardaki topraklar üzerinde işletme yaparken, küçük bir azınlık toprakların büyük bir bölümünün denetlemektir (Sencer, 1993; Özer, 1998; GAP İdaresi, 1993).

Tablo 1: Katılımcının Mülkiyeti Kendisine Ait Toprağı Olup Olmadığı

Mülkiyetinizde Herhangi Bir Toprak Var mı?	Sayı	%
Evet	164	41,0
Hayır	236	59,0
Toplam	400	100,0

Bölgenin en önemli sosyo-ekonomik sorunların birisi, bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde belirgin olarak görülen dengesiz dağılımdır. Bu özellik neredeyse bölgeyle birlikte anılan bir özellik durumundadır. İşletmelerin büyük bir çoğunluğu verimli bir işletmeye elvermeyen boyutlardaki topraklar üzerinde geçimlik işletmecilik yaparken, küçük bir azınlık toprakların geniş bir bölümünü denetlemektedir. Tablo 1’de kendi mülkiyetinde hiç toprak olmadığını belirten aile reisi oranı %59 olarak saptanmıştır.

Tablo 2: Toprağı Olanların Dönüm Miktarı

Mülkiyetinizde Kaç Dönüm Toprak Bulunmaktadır?	Sayı	Yüzde
-10	28	17,2
11-20	18	11,0
21-30	21	12,9
31-50	43	26,4
51-100	44	27,0
101-200	5	3,1
201+	4	2,5
Toplam	163	100,0

Toprağı olduğunu belirtenlerin mülkiyetinde bulunan toprak miktarlarına gösteren tablo 2’ye bakıldığında, toprağı kendi mülkü olanlar arasında %67 gibi büyük

bir oranın toprağı 50 dönümden küçüktür. 51-100 dönüm arasında toprağına sahip olduğunu ifade edenlerin oranı %27 iken, 101-200 dönüm arası toprağına sahip ailelerin oranı %3,1’e düşmektedir. Mülkiyetindeki toprağıın 200 dönümden büyük olduğunu belirten hanelerin oranı ise sadece %2,5 olarak saptanmıştır. Toprağıın dağılımındaki dengesizlik gelir dağılım dengesizliğini etkilediğı gibi, çok küçük veya çok büyük parçalarda işletmecilik ekonomik verimliliğı de olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölgenin aynı zamanda en önemli sosyo-ekonomik sorunların birisi olan bu durum, neredeyse bölgeyle birlikte anılan bir özelliktir. Bu anlamda bölgeyle ilgili toprak/tarım düzenleme ihtiyacı sürekli gündemde olmuştur. Bu anlamda bazı düzenlemeler yapılmış, fakat bu düzenlemelerin soruna çözüm getirmediğı hatta daha da derinleştirdiğı söylenebilir (Aksoy 1992:52, Sencer 1993:198). Bölgede toprak mülkiyetindeki dengesizliğe bağılı olarak toprağıın işletmelere dağılımında da büyük dengesizlikler bulunmaktadır. Bu dengesizlik, toprak mülkiyeti düzeninde görülen dengesizlik kadar belirgindir.

Tablo 3: İşlenen Toprağıın Durumu

İşlediğiniz Toprağıın Durumu Nedir?	Sayı	Yüzde
Tamamı bana ait	146	45,1
Tamamı aileme ait	23	7,1
Ortakçı/yarıcı	105	32,4
Kiracı	50	15,4
Toplam	324	100,0

İşletilen toprakların durumuna bakıldığında, ailelerin yarısından daha az bir kısmı (%45,1) kendisine ait toprakları işletmektedir. Hane reislerinin %7,2’si ailesinin toprağıını işlettiklerini belirtmiştir. Başkasının toprağıında kiracı (%15,4) ve ortakçı/yarıcı olarak (%32,4) çalışanların toplam oranı %47,8 olarak tespit edilmiştir. Toprak mülkiyet biçimine bağılı olarak gelişen bu işletme biçimleri, beraberinde sosyal bağımlılık ilişkilerini de geliştirmektedir.

Bölgeyi diğere geleneksel bölgelerden ayıran diğere temel özelliğı, bölgede yaşayan toplulukların büyük bir bölümünün kurumlarında, davranışlarında kendisini yoğun bir şekilde hissettiren, bölgenin geleneksel

yapısına rengini veren aşiret bağ(ım)lılığıdır. Bölge de yaşayan toplulukların bir bölümünde olduğu gibi, bireyler kendilerini önce bir kabilenin üyesi sonra da kabilenin bağlı olduğu aşiretin üyesi olarak görmektedirler.

Tablo 4: Katılımcıların Aşiret Bağlı Olup Olmadığı

Herhangi Bir Aşiretle Bağınız var mı?	Sayı	Yüzde
Evet	325	81,3
Hayır	75	18,8
Toplam	400	100,0

Bölgede hane halklarını aşan en geniş sosyalleşme biçimi olarak “aşiret bağı” bölgeye özgü bir gruplaşmadır. Bir reisin başkanlığında yerleşik hane halklarını da kapsayan bu gruplaşma, bölgenin en etkin ve yaygın geleneksel toplumsallaşma biçimidir. Kurumlaşmış bir dayanışma çerçevesi olan aşiret bağlılığının bölgede bugün de etkinliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4’de hane reislerinin %81,3’ü bir aşirete bağlı olduklarını ifade etmişlerdir.²

Aşiret bağı, insanlar için güvenlikten barınmaya bir çok alanda işlevsel olan bir toplumsallaşma düzeneği olarak görülmektedir. Bu kadar yüksek bir oranda olan aşiret bağlılığı, kişilerin hangi partiye oy vereceklerinden, evlilik ve birçok alanda belirleyici çeşitli yükümlülükler de getirmektedir.

Aşiret bağlılığı bulunan kişilerin aşirete karşı yükümlülüklerine bakıldığında (Tablo 5), hane reislerinin %26,1’inin gerektiğinde aşirete mali yardımda bulunduğunu beyan etmiştir. Kişilerin hangi partiye oy vereceği konusunda aşiretin belirleyici olduğu oran %13,2’dir. Aşiretin hizmetinde çalışmayı üstlenenlerin oranı %10,5, her konuda yükümlük getirdiğini belirtenlerin oranı ise %1,8 olarak bulunmuştur.

Bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına ilişkin tespitlerden sonra, “hanehalkı” ölçütü bağlamında bölgedeki egemen aile biçimine bakıldığında, geleneksel toplumsal yapısından dolayı geniş ailenin da-

Tablo 5: Aşiret Bağlılığının Getirdiği Yükümlülük

Aşiret Hangi Konularda Yükümlülük Getirir	Sayı	Yüzde
Aşirete gerektiğinde mali yardımda bulunurum	87	26,1
Gerektiğinde hizmetinde çalışırım	35	10,5
Aşiretin istediği partiye çalışırım	44	13,2
Hiçbir yükümlülük getirmez	161	48,3
Her Konuda	6	1,8
Toplam	333	100,0

ha yaygın olabileceği egemen kanaatin tersine, söz konusu köylerde çekirdek aile yapısının daha yaygın olduğu görülmektedir. Bölge genelinde yapılan araştırmalarda çekirdek aile oranı %60’ın altına düşmemiştir (GAP İdaresi 1996:17; Sencer 1993:263). Sulamaya açılmış Şanlıurfa-Harran köylerinde yapılmış bir çalışmada; aynı çatı altında evli çocuklarıyla birlikte oturan ailelerin sadece %3 olarak bulunmuştur. Bu ailelerin %58’inin mülkiyetinde toprak bulunmakta ve toprakların %33’ü 150-300 dekar, %17’si 75-150 dekar ve %8’i 1-30 dekar toprağa sahiptir (Baran vd.1998:21).

Tablo 6: Birlikte Yaşayan Aile Sayısı

Kaç Aile Birlikte Yaşıyorsunuz	Sayı	Yüzde
Bir	310	77,5
İki	71	17,8
Üç	13	3,3
Dört	3	,8
Toplam	397	99,3

Araştırmamızda hane halkı reislerinin verdiği cevaplara bakıldığında, köylerde büyük oranda çekirdek aile yapısının egemen olduğu görülmektedir. Birlikte yaşayan aile sayısını gösteren Tablo 6’ya bakıldığında, aynı çatı altında tek bir ailenin yaşadığı oran %77,5 olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle bölgede çekirdek aile yapısı egemendir.

² Bu konuyla ilgili istatistiksel veriler ve detaylı bilgi için bkz: Baran vd. (1998) Şanlıurfa-Harran-Ovalarında Tarla-ıçi ve Köy Geliştirme Projesi Sosyal Değerlendirme Raporu, Ankara, GAP İdaresi; Sencer (1993) GAP Bölgesi’nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, Ankara, GAP Bölge Kalkınma İdaresi; Özer (1998), Modernleşme ve GAP, İstanbul, İletişim Yayınları,

Tablo 7: Toprak Mülkiyeti ve Birlikte Yaşayan Aile Sayısı

			Kendisine ait toprağı var mı		Toplam
			Evet	Hayır	
Birlikte Yaşayan Aile Sayısı	İki Aile	Sayı	39	32	71
		Satır	54,9%	45,1%	100,0%
		Sütun	81,3%	82,1%	81,6%
		Toplam	44,8%	36,8%	81,6%
	Üç Aile	Sayı	7	6	13
		Satır	53,8%	46,2%	100,0%
		Sütun	14,6%	15,4%	14,9%
		Toplam	8,0%	6,9%	14,9%
	Dört Aile	Sayı	2	1	3
		Satır	66,7%	33,3%	100,0%
		Sütun	4,2%	2,6%	3,4%
		Toplam	2,3%	1,1%	3,4%
Toplam		Sayı	48	39	87
		Satır	55,2%	44,8%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	55,2%	44,8%	100,0%

Khi-kare=P(=,918)>0,05

Ailelerin büyük bir çoğunluğunun aynı çatı altında tek bir aile olarak yaşadığı bölgede çekirdek aile tipi belirgin olarak görülen aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik ister toprak sahibi ister topraksız olsun bölge geneli için büyük bir oranda geçerlidir. Hernekadar bir arada yaşayan birden fazla aile sayısı toprak sahibi ailelerde sürekli daha fazla olarak görülse de, toprak mülkiyeti ile aynı çatı altında yaşayan birden fazla aile sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. P(=,0918>0,005).

Yüksek bir oranda çıkan (%78,1) çekirdek ailelerin oranı toprak mülkiyeti bağlamında değerlendirildiğinde, topraksız ile toprak sahipleri arasındaki makasın iyice açıldığı görülmektedir. Aynı çatı altında tek bir aile olarak yaşadığını ifade edenlerin %62,9'u mülkiyetinde herhangi bir toprağı olmadığını belirtirken mülkiyetinde toprak olduğunu belirtenlerin oranı %37,1 olarak çıkmıştır.

Yukarıdaki rakamlara bakarak toprak mülkiyeti ile aile yapısı arasında doğrusal yönde bir ilişki olduğu söylenebilir. Topraksız ve/veya az topraklı hanelerde

çekirdek aile yapısı daha fazla görülürken, geniş aile yapısı toprak mülkiyetine paralel olarak bir artış göstermektedir. Bu durum Türkiye geneline ilişkin yapılmış bazı çalışmaları da destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmalar da aile yapısının değişen mülkiyet biçimleriyle dorudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Timur (1972)'un ülke çapında yaptığı çalışması, kırsal yörelerde toprak mülkiyeti ve büyüklüğü ile aile biçimi arasında belirgin bir bağlantı bulmuştur. Çekirdek ailelerin payı tarım işçileri arasında %79'a ulaştığı halde, çiftçiler arasında %44, ortakçı-yarımcılar arasında %64 dolayında olduğu görülmüştür. Kıray (1966)'ın Çukurova'da farklı gelişme aşamasındaki üç ayrı köyde yaptığı çalışmasındaki aile farklılaşması da bu yöndedir. Ayrıca Orta Anadolu'da makineleşmiş buğday tarımının yerleşmiş olduğu bir köyde yapılan bir çalışma, geniş ailelerin ancak oldukça büyük toprağı dayalı aile işletmelerinde görüldüğünü kanıtlamıştır (Kandiyoti 1984:25).

Bölgede geleneksel aile varlığını korumakla birlikte, sosyo-ekonomik şartlara paralel olarak çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşandığı, köylerde büyük

oranda çekirdek aile yapısının egemen olduğu görülmektedir. Bu durumun, bölgenin, tarım toplumu olması ve geleneksel yapısı itibariyle yaygın beklentiyi yansıttığı söylenemez. Bölgeye ilişkin olarak daha çok geniş aile tipi beklentisi yaygındır. Bu durumun da temel sebebi sosyal bilimlerde, yukarıda da belirtilen yaklaşımlarda (Parsons gibi yapısal fonksiyonalistler de olduğu gibi) yaygın olarak ileri sürülen iddiadır.

Bölgenin temel uğraş alanın tarım ve geleneksel yapının etkinliğini bir şekilde korumaya devam etmekte olmasına rağmen çekirdek aile yapısı daha yaygındır. Bu durumu, yine bölgenin sosyo-ekonomik gerçekliği bağlamında anlamak/açıklamak gerekir.

Bölge'de biricik üretim aracı topraktır. Geniş ailede yoğun bir şekilde bulunan tekelleşmiş emek, kırsal kesimde istihdam alanlarının yetersiz olması, toprağın azlığı gibi nedenlerle geniş aileyi çekirdek aileye doğru değiştirmektedir.

Toprakları geçimlerine yetmeyecek kadar az ve bu nedenle zaten tüm aile üyelerinin emeğine gerek olmayan "yoksul köylüler" aile işgücünü diğer işletmelere satarak varlıklarını sürdürebilirler (Boratav 1981). Böylece hem "aile hesabına" hem de "başkasının hesabına" üretim yaparlar. Bu ailelerin bir bölümü ailece tarım işçiliğine gider ve kendi topraklarında işçiliğe gitmedikleri mevsimlerde yetişebilen ürünü ekerler; geçimlik tahıl yetiştirip pamuk zamanı ailecek pamuk toplamaya giden aileler olduğu gibi (Özbay 1984:44).

Bölgede, topraksız ve/veya az topraklı ailelerde yetişkin oğullar evlendirildiklerinde, ailenin bu çocuklara verebilecek toprağı bulunmadığından veya varolan toprak az olduğunda aynı çatı altında birden fazla ailenin geçimini sağlayamaz duruma gelmektedir. Bu durumda, aynı çatı altında yaşamayı gerektiren herhangi bir neden olmadığı gibi, aynı çatı altında yaşamayı sağlayacak imkanların yetersizliği ailenin yeni istihdam alanlarına yönelmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu durumda, bireyler köyün dışına çıkıp çalışma yoluna gittikleri gibi, köyde kalarak tarımsal alanda ya-

rattıkları yeni istihdam alanlarında çalışmaktadırlar. Bu durum, topraksız ve/veya az topraklı kesimin aile yapısını da etkilemektedir. Başkasının toprağını işleyen topraksız haneler, kiraladıkları toprağın yetersiz olduğu durumlarda, özellikle evli çocuklara "yüzde otuz³" yöntemiyle arazi kiralama yoluna gitmektedirler. Yeni toprak kiralan(a)madığı durumlarda genellikle evlenmiş çocuklar başkasının topraklarında ücretli işçi olarak çalışma yoluna gitmektedirler. Bu da çoğu kez yeni bir ev açma yoluyla geniş aileyi çekirdek aileye doğru dönüştürmektedir.

Ayrıca, toprak sahiplerinin kendi topraklarında çekirdek aileleri çalıştırmayı tercih etmeleri de, topraksız kesimin çekirdek aileye doğru dönüşmesini etkilemektedir. Toprak sahipleri kendi topraklarında çalışma kapasiteleri yüksek ve az nüfuslu aileleri tercih etmektedir. Yaşlılar hem çalışma performansı bakımından hem de toprak sahibine konut vb. ek masraflara neden oldukları gerekçeleriyle tercih edilmemektedir. Çekirdek ailenin tarımsal üretimde daha verimli olması, yaşlı ve bağımlı üye sayısının azalması, iş ve diğer durumlarda otoritenin belirgin ve konsantre olması dolayısıyla toprak sahibi geniş aileye oranla daha az insanla muhatap olması ve böylece denetimin daha kolay olması vb. gibi sebeplerle çekirdek aile daha tercih edilmektedir. Bu da geniş aileyi çekirdek aile yönünde dönüştürmektedir.

Bölgedeki aile yapılarının, demografik olarak çekirdek aile tipine girmekle birlikte, hem işlevleri hem de akraba çevreleriyle olan ilişkiler bakımından modern çekirdek aile özelliği taşıdığı söylenemez. Zira daha çok hareketli bir işgücüne ihtiyaç duyan ve statünün akrabalık ilişkilerine değil, kişisel yetenek ve becerilere göre elde edildiği endüstrileşmiş toplumlarda egemen olduğu iddia edilen aile tipi olarak çağdaş çekirdek aile, birbirini özgürce seçen eşlerce, ana-baba ailelerinden bağımsız bir yerde kurulan ve geniş aile çevresinden oldukça yalıtılmış bir görünüm taşır. (Kandiyoti 1984: 17).

Bu açıdan bakıldığında, demografik olarak çekirdek aile yapısında olan bu ailelerin yapılanmasında aşiret ve akrabalık bağının önemli oranda belirleyici olduğu

³ Sulu tarımda, özellikle pamuk üretiminde daha çok başvurulan bu yöntem, sulamaya açılmış araştırma bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ortaklık biçiminin en temel koşulları, arazi sahibinin araziyi, tohumu, traktör, gübre, ilaç, su ücreti gibi tüm girdileri temin etmesi ve sonuçta toplam ürünün %70'ini arazi sahibinin almasıdır. Bu tip sözleşmede ortakçı, ekim çapalama, sulama ve bakım için gerekli tüm işçiliği sağlar ve toplam ürünün %30'unu alır.

ve bu durumun, ailelerin geleneksel değer ve normlar çerçevesinde davranış biçimleri göstermesinde belirleyici bir ağırlık taşıdığı görülmektedir.

Bölgede evliliğe ilişkin kurallar, aşiret, akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlenmektedir. İçerik kapalı bir yapı arz eden köy topluluklarında, topluluklar gerçek ya da hayali kan bağına dayalı akrabalıklar üzerine kurulduğundan ve sosyal ve ekonomik bir kurum olan ailenin bölünmemesi amacıyla da yoğun olarak başvurulan yakın akraba/akraba evliliği bölgede henüz yaygın biçimde gözlenmektedir.

Sencer (1993:282)'in araştırmasında, bölge genelinde, hanehalkı ve eşleri arasında (%38'i akrabalık ve %9'u da hısımlık olmak üzere) hısımlık ve akrabalık bulunanların oranı %47'dir. Bu oran köylerde akrabalık lehinde olmak üzere %53'e yükselmektedir. Aynı bölgede yapılmış bir başka araştırma (Baran vd. 1998)'de de, akraba evliliği hane halklarının büyük bir bölümü tarafından (%43) önemli/gerekli olarak görülmüştür. Bu oran kız çocuklarının aşiret-sülale içinde evlendirilmesi söz konusu olduğunda en yüksek düzeye (%99.5) varmaktadır.

İçerik kapalı bir yapı arz eden köy topluluklarında, topluluklar gerçek ya da hayali kan bağına dayalı akrabalıklar üzerine kurulduğundan ve sosyal olduğu kadar aynı zamanda ekonomik bir kurum olan ailenin bölünmemesi amacıyla da yoğun olarak başvurulan yakın akraba/akraba evliliği araştırmamızda da yaygın biçimde gözlenmiştir.

Tablo 8: Katılımcının Eşi İle Akrabalık Bağı Olup Olmadığı

Eşinizle Bir Akrabalığınız Var mı?	Sayı	Yüzde
Kan bağı ile akrabayım	206	52,0
Evlilik yolu ile akrabam	46	11,6
Hısımlık-akrabalık durumu yok	144	36,4
Toplam	396	100,0

Tablo 8'de, hane halkı reisi ve eşleri arasında (%52'si akrabalık, %11'si hısımlık olmak üzere) hısımlık-akrabalık bulunanların oranı %63,6 olarak saptanmıştır. Hısımlık-akrabalık bağı bulunmadığını belirtenlerin oranı ise %36,4'tür. Bu durum, özellikle akraba evliliklerini özendirici koşullarının etkisini hala süregeldiğini göstermektedir.

Geleneksel diğer toplumların da bir özelliği olarak sosyal, ekonomik ve diğer ihtiyaçların karşılanması ve karşılaşılan sorunların aşılmasında birincil ilişkilerin bağlamı olan hısımlık-akraba çevresinin başta gelmesi durumu bölge için de geçerlidir. Akrabalar arası evlilikler, bu köyleri bir tür akrabalık birliği/birliklerine çevirmiştir. Toplumun örgütsüz yapısı, hane halklarını kuşatan bir bağlaşma çerçevesi olan akrabalık ilişkileri, aynı zamanda temel dayanışma ve yardımlaşma bağlamı görevi de görmektedir.

Bölgede görülen akraba evliliğinin temelinde, sosyal ve ekonomik eksenli "güven/lik" kaygıları oluşmaktadır. Yaşlılık ve hastalık durumlarında akrabadan olan gelin/damadın yanlarında olacağı/kalacağı ve bu evliliklerde boşanma, terk etme gibi çözümlerin daha az olacağına inanılmaktadır. Varolan akrabalık durumunun pekiştiği ve aileler arası ekonomik birlikteliğin artarak başkalarıyla olan sorunlarda dayanışma unsuru oluşturduğu düşünülmektedir.

Gelir dağılımının görece düşük ve dengesiz olduğu, sosyal ve ekonomik bir çok ihtiyacın (güvenlik, adalet, borçlanma ve yardımlaşma gibi) modern/formel kurumlar yerine geleneksel toplumsal kurumlar tarafından yerine getirildiği ve birçok alanda örgütsüz olan bölgede toplumsal güvence akrabalık ilişkileri üzerinden geliştirilmektedir. Akraba evlilikleri, sülaleler arası akrabalıkları iyice pekiştirerek, akrabalık sınırlarını netleştirmektedir. Bu da, aşiret yapısının henüz etkinliğini koruduğu³²-özellikle kolektif saldırı/savunma ve maddi-manevi kolektif sorumluluk paylaşımında- bölgede, bu tarz evlilik biçimlerinin tercih edilmesini arttıran unsurlar olarak karımıza çıkmaktadır.

Bu durumda, mekansal olarak bölünmüş ve demografik olarak çekirdek aile yapısı gösteren ailelerin aslında bünyesel olarak pek de bölünmüş sayılamayacağı söylenebilir. Bölge aile yapısına ilişkin verilere bakıldığında, çekirdek aile yapısı içinde bulunan çoğunlukla topraksız ve/veya az topraklı hanelerin bir çok durumda birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Bu yapı içindeki çekirdek ailelerin bireysel girişimcilikleri ve bağımsız hareket etmelerini öne çıkartmalarında engelliyici rol oynayan aşiret bağının yanı sıra, bu ailelerin düşük gelirliliği de önemli bir engel teşkil etmektedir.

Mekansal bakımdan çekirdek aile özelliği sergileyen bir çok ailenin, toplumsal ve ekonomik bakımdan bir-

birine kısmen bağımlı oldukları görülmektedir. Coğrafi bakımdan birbirinden ayrılan, “kazancı ayrı” olan çekirdek ailelerin ekonomik açıdan “kazancı ortak” olduğu görülmektedir. Bu durumun temelinde, toplumsal örgütlenme biçiminin yanında, ailelerin tek başlarına hareket edilerek kolay kolay malvarlığı sahibi olunamayacağı, birlikte hareket ederek daha kolay mal varlığı sahibi olunabileceği yönündeki inanç yatmaktadır. Bölge aile yapısına ilişkin bu durumu, Litwak’ın analizinde “değişikliğe uğramış geniş aile” ya da “çekirdek aileler konfederasyonu” kavramı ile açıklamak mümkündür:

Çekirdek aileler konfederasyonu birbirine kısmen bağımlı çekirdek ailelerden meydana gelir. Kısmen bağımlılığın anlamı, çekirdek ailelerin birbirine ekonomik yada coğrafi olarak bağımlı bulunmadan, birbiriyle önemli hizmet alışverişleri yapmalarıdır. Böylelikle bu tip aile coğrafi ve ekonomik bağımsızlık ile geleneksel geniş aileden, önemli hizmet alışverişleri ile de çekirdek aileden ayrılmaktadır (Kongar 1996:35).

Otorite bağlamında aile biçimine bakıldığında, geleneksel toplumlarda olduğu gibi, bölgede de otoritenin/aile içi otoritenin kişisel yeteneklerden çok yaş ve cinsiyet gibi fizyolojik özellikler ve konumsal niteliklerden kaynaklandığı görülmektedir.

Geleneksel bir toplum yapısına sahip bölgede otorite, erkekler elinde toplanmıştır. Ataerkil ailenin otoritesi baba ya da kocanın elinde toplanmıştır. Köylerde kadının konumu da büyük oranda, geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Kırsal alanlarda daha belirgin olarak, kadın ve erkek arasındaki işbölümüne göre kadın geleneksel bir konumdur. Köylerde kadın, cinsiyet temelindeki işbölümü uyarınca “ev hanımı”, “analık” gibi rolleri yerine getiren geleneksel bir konumdur. Araştırmamızda kadının konumuna ilişkin sorulara verilen cevaplar da bu yönde bir eğilimi yansıtmaktadır.

Tablo 9’da hane halkı reislerinin çoğunluğu (%64,3) kadının işlevini analık (çocuk doğurmak ve yetiştirmek) açıklarken, %22’si kadına ev işlerini görmek ve kocasına bakmak görevini yüklemiştir. Daha eşitlikçi

Tablo 9: Toprak Mülkiyeti ve Kadının Aile İçindeki En Önemli Görev/Sorumlulukları

			Toprağı olup olmadığı		Toplam
			Evet	Hayır	
Kadının Aile İçindeki En Önemli Görevleri	Analık	Sayı	114	143	257
		Satır	44,4%	55,6%	100,0%
		Sütun	69,5%	60,6%	64,3%
		Toplam	28,5%	35,8%	64,3%
	Ev İşlerine Ve Kocasına Bakmakla Sorumludur	Sayı	34	54	88
		Satır	38,6%	61,4%	100,0%
		Sütun	20,7%	22,9%	22,0%
		Toplam	8,5%	13,5%	22,0%
	Eşinin Hayat Arkadaşıdır	Sayı	16	39	55
		Satır	29,1%	70,9%	100,0%
		Sütun	9,8%	16,5%	13,8%
		Toplam	4,0%	9,8%	13,8%
Toplam	Sayı	164	236	400	
	Satır	41,0%	59,0%	100,0%	
	Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
	Toplam	41,0%	59,0%	100,0%	

Khi-kare=P(=,099)>,005

bir statüyü belirtmek üzere kadını, eşinin hayat arkadaşı olarak niteleyenlerin oranı ise %13,8'dir. Söz konusu oranlar toprak mülkiyeti bağlamında değerlendirildiğinde her iki değişken arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi köylerde kadının konumu büyük oranda, geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Kırsal alanlarda kadın ve erkek arasındaki işbölümüne dayalı olarak daha belirgin bir şekilde kadın geleneksel bir konumdadır. Geleneksel yapı ve bu yapıyı belirleyen değerlerin (aşiretçilik, içe kapalılık gibi) toprak sahibi ve topraksız hanelerin çoğunluğunda ve büyük bir oranda etkili olduğu düşünüldüğünde, köylerde kadının, topraklı ve topraksız bütün kesimlerde geleneksel bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, her iki kesim için de kadın çoğunlukla "ev hanımı" ya da "ana"dır.

Bölgede yapılmış diğer bazı araştırmalara bakıldığında, bu konuda benzer bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir. Sencer'in çalışmasında (1993:323), kadının aile içindeki yeri ve erkek karşısındaki konumuna ilişkin kadını, eşinin yaşam arkadaşı olarak niteleyenlerin oranı, %9,2 olarak görülürken, hane halkı reislerinin çoğunluğu tarafından (%43,5) kadına ev işlerini görmek ve evi çekip çevirmek görevinin yüklenildiği görülmektedir. Hane halkı reislerinin bir kısmı ise (%13,8) kadının işlevini/görevini analıkla sınırlandırmıştır. Diğer bir araştırmada da kadının konumuna ilişkin benzer sonuçlar ortaya konmuştur. Kadının aile içindeki yeri ve erkek karşısındaki konumu sorusuna cevap olarak erkeklerin çoğunluğunun (%80) eşini tanıtmada "ev hanımı" ifadesini kullandığı görülmektedir. Kadınların aile içindeki rolünü tek bir alanla sınırlamayan, aynı zamanda beraber çalıştığı "tarım işçisi" olarak tanımlayanların oranı ise %18'dir (Baran vd. 1998).

Kadının en önemli görevinin büyük oranda "analık" ve "ev hanımı" olarak tanımlanmasının altında bölge geleneksel değerlerinin erkek ve kadın arasındaki işbölümü uyarınca yaptığı tanımlama yatmaktadır. Bu duruma ilişkin olarak paylaşılan yaygın anlayışa göre; kadın ev işlerine bakan, evi çekip çeviren, çocuk doğuran "evin hanımı ve çocukların anası"dır. Erkek ise, evin geçimini sağlamakla yükümlü, evin ve çocukların geleceğinden birinci derecede sorumlu "aile reisi"dır.

5- Sonuç ve Değerlendirme

Bölge'nin en önemli sosyo-ekonomik görünümünden/sorunlarından birisi, bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde belirgin olarak görülen dengesiz dağılım, bölgede birçok gelişmeyi doğrudan etkilemekte ve pek çok alanda belirleyici olmaktadır. Toprak mülkiyet biçimine bağlı olarak gelişen bu işletme biçimleri, beraberinde birtakım sosyal bağımlılık ilişkilerini de geliştirmektedir. Bu durum, bireyselleşme, demokratikleşmenin önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Bölgede geleneksel yapı henüz etkindir ve bu yapı özellikle kırsalda toplum yapısına büyük oranda rengini vermektedir. Toplumsal içe dönük/kapalı olan bölge halkının uzun bir geçmişten bu yana süregelen aşiret, ağalık gibi iç içe geçmiş kurumlara olan bağlılığı, toplumsal yaşamın her katında bu günde yansıma bulmaktadır.

Bölgede aşiret/çilik, devam edegeldiği biçimiyle salt toplumsal bağlılık/tutumum düzeneği olmakla sınırlı kalmayarak, kimi diğer alanlarda belirgin olarak haneler işlevselliği olan bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kan bağına dayalı olması özelliğine paralel olarak özellikle ortak saldırı ve/veya savunma durumlarında aşiret bağı daha belirgin bir şekilde çeşitli yaptırım ve yükümlülükleriyle bağlayıcı bir rol oynamaktadır.

Bölgeyi diğer bölgelerden farklılaştıran bu özellikleri toplumsal yaşamın bir çok alanında olduğu gibi, özellikle aile yapısını da etkilemekte ve buna uygun biçimlendirmektedir.

Bölge ülke ortalamasının üstünde bir nüfus artış hızına sahiptir ve bunun temel nedeni, çok çocukluluk eğilimidir. Bu eğilim, geleneksel toplumun değerleriyle özendirilmekle birlikte, maddi koşullar ve gereksinimler de büyük oranda etkili olabilmektedir. Üretimin genelde aile düzeyinde örgütlenmiş olması ve teknolojinin geriliğine bağlı olarak üretimin yoğun emeğe dayanması ve işgücünün de aile içinden karşılanması çok çocukluluğu teşvik etmektedir. Köyde ve kentte anlamlı farklar gösteren kadının konumu özellikle kırsalda, büyük oranda geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Çok eşliliğin yaygın olarak görülmediği bölge'de, evliliğe ilişkin kurallar aşiret/akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlenmektedir. Özellikle içe kapalılık nedeniyle bölgede akraba evliliği yaygın olarak görülmektedir.

Kaynakça

- _____. **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, İstanbul, Risale Basın-Yayın, 1990.
- _____. **Yüksek Enflasyonun Aile İlişkiler Üzerinde Etkisi**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1997.
- _____. **Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998.
- AKSOY, Suat. *Toprak Mülkiyeti Sorunu*. **TÜBİTAK Dergisi**, sayı:292, 1992:52-53.
- BARAN, A. ; Çabuk, N. vd., **Şanlıurfa-Harran Ovalarında Tarla İçi ve Köy Geliştirme Projesi Sosyal Değerlendirme Raporu**, Ankara, GAP İdaresi, 1998.
- BORATAV, Kokut. **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1981.
- DÖNMEZER, Sulhi, **Sosyoloji**, Ankara, Savaş Yayınları, 1984.
- ECEVİT, Mehmet C. **Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri: Gökçeada Köyü Monografisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 1999.
- ERCAN, Fuat. **"Gelişme Yazını; Eleştiriler ve Yeni Perspektifler". Gelişme İktisadi, Kuram, Eleştiri, Yorum** (Ed. T.İşgüden, F.Ercan, M.Türkay), İstanbul, Beta Basın Yayım Dağıtım, 1995: 298-428.
- ERDENTUĞ, Aygen. Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri. **"Aile Yazıları"** (ed. B. Dikeçligil, A. Çiğdem), **Ankara, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları**, 1990:
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi. **Türkiye ve Dünya Tanımı İçin de GAP'ın Yeri ve Önemi**, Ankara, GAPKİ, 1996.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi. **Sosyal Politika Hedefleri**, Ankara, GAPKİ, 1997.
- GERALD, R. Lelie, **The Family in Social Context**, Oxford, Oxford Universty Pres, 1982,
- GİDDENS, Antony. **Sosyoloji**, (Çev. H. Özel; C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- GÖKÇE, Birsan. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme" **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 8, sayı 12, 1976:46-47.
- KANDİYOTİ, Deniz. "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*, Ankara, **Türk Sosyal Bilimler Derneği**, 1984.
- KINLOCH, Graham C., **Sosyological Theory Its Development and Meior Paradigms**, New York, Mc. Graw-Hill Inc., 1977.
- KIRAY Mübeccel B. **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara DPT Yayını, 1964
- KIRAY. Mübeccel B. **Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1999
- KIZILÇELİK, Sezgin. **Sosyoloji Teorileri-2**, Konya, Kuzucular Ofset, 1992.
- KONGAR, Emre, **İzmir'de Kentsel Aile**, Ankara Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972
- KONGAR, Emre. **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- MARSHALL, Gordon **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. O. Akinhay, D. Kömürçü), İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- MERTER, Feridun. **1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
- ÖZBAY Ferhunde, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları", **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler** (Yayına Haz:Türköz Erder), Ankara, Türk Sosyal Bilimciler Derneği, 1984.
- ÖZEN, Sevinç. "Aile Kurumu ve Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar", **Aile Yazıları-Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç**, (Der. B. Dikeçligil-A. Çiğdem), Ankara, Aile Araştırma Kurumu, 1990:397-408.
- ÖZER, Ahmet. **Modernleşme ve GAP**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- POLOMA, Margeret M., **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (Çev. Hayriye Erbaş), Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.
- SENCER, Muzaffer. **GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması**, Ankara, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1993.
- TİMUR, Serim. **Türkiye'de Aile Yapısı**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi yayınları, 1972.
- YAZAN, Ümit Meriç. "İleri Endüstri Topluluklarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma", **Aile Yazıları** (Ed. B. Dikeçligil, A. Çiğdem), Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1990: 455-474.

Okul Öncesi Çocuk Oyuncaklarında Malzeme Kullanımı ve 4-6 Yaş Çocuklarının Renk Tercihleri

- Arş. Gör. G. Cankız ELİBOL*
- Arş. Gör. Yılmaz KILIÇ*
- Doç. Dr. Erol BURDURLU*

Özet

Bu çalışmada okul öncesi çocuk oyuncaklarında kullanılan malzemeler literatüre dayalı olarak geniş bir şekilde araştırılmış, bu dönem çocuklarının oyun oynarken oyuncakları ağıza götürme gibi bilinçsiz kullanım nedenli sağlık sorunlarının yaşanmaması için kullanılması gerekli malzemelere yönelik öneriler getirilmiştir. Ayrıca, oyuncak ve çevrelerindeki mekan donatı elemanlarında çocukların renk tercihlerini belirlemek amacıyla bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket, Beytepe Ana Okulunda eğitim almakta olan 4-6 yaş arası 100 çocuğa yüz-yüze görüşme yoluyla uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, erkek çocuklarda kırmızı, kız çocuklarda ise pembe en çok tercih edilen renk olmuştur. Siyah, kız çocukların, turuncu ise erkek çocukların en az tercih ettiği renk olarak belirlenmiştir. Ortak tercihler ele alındığında, turuncu en az tercih edilen renk olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oyuncak, oyun, renk, alışap, çocuk.

Abstract

Material Usage in Preschool Children Toys and Colour Preferences of 4-6 Aged Children

In this study, materials used in toys for preschool children were researched furtherly respected to previous studies. Also, suggestions on appropriate materials were made in order to reduce the health problems that can be caused by unconscious usage, such as mouth contact. A poll was conducted on 100 children aged 4 – 6, educating at nursery school, by face to face method.

According to the results, the most preferred colour was found to be red for boys and pink for girls. Black was the least preferred colour for girls and orange for boys. As the common preferences were taken in hand, the least preferred colour was found to be orange.

Key Words: Toys, play, colour, wood, child.

* Hacettepe Üniversitesi, Mesleki Teknoloji Yüksek Okulu, Ağaç İşleri Endüstri Mühendisliği Bölümü

1. GİRİŞ

Oyun dönemi ya da okul öncesi çağ adı verilen üç ile altı yaş arası, çocukluğun en renkli dönemlerinden biridir. Bu dönem, çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerinin yanı sıra, kimlik gelişimi yönünden de büyüme çağının en önemli dönemlerindedir. Çocuğun, etrafındaki nesnelere, malzemeleri ve renkleri incelediği ve tercih yapmak üzere fikir yürütmeye başladığı bu dönem, birçok seçimin başlangıç noktasıdır. Bu seçimlerin aracı oyun ve oyuncaktır (Çelikoğlu ve Aksoy, 1990).

Oyun üzerinde inceleme yapan araştırmacılar, çocuğun duygu, düşünce ve gelişme düzeyini anlamanın en iyi yolunun, onu oyun sırasında gözlemek olduğunu kabul etmektedirler. Çocuğun oynadığı oyun köşeleri, aldığı roller, kullandığı materyaller; eğitimciler ve anne babalar için onu tanıma konusunda en iyi ipuçlarıdır. Oyun, çocuğun kendi yeteneklerinin farkına vardığı, yaratıcı potansiyelini kullanabileceği; dil, zihin, motor ve duygusal gelişimini destekleyen etkili ortamdır. Gelişim basamakları boyunca çocuğun hareketlerine düzen getiren, zihinsel, bedensel ve psiko-sosyal gelişimlerinde yardımcı olan, hayal gücünü ve yaratıcı yeteneklerini geliştiren tüm oyun malzemeleri oyuncak olarak tanımlanabilir. Çocuk, oyunlar ve oyuncaklar yardımıyla, kendini, yetişkin hayatına ve bu hayatta kendine düşecek görevlere hazırlar. Çocukta seçme ve değerlendirme duygusunu da geliştiren oyuncaklar, bu işlevleriyle çocuğun kendi kendine karar verebilmesine ve belirli bir alanda beceri kazanmasına da olanak hazırlarlar (Tezel-Şahin, 1993). Çocuğun bu tercihleri belirlemede, yaş, cinsiyet ve ebeveyn gibi faktörler de etkili olmaktadır. 3-6 yaş arası çocukların oyuncak tercihlerinde cinsiyet önemli bir faktördür. 3,5 - 4 yaşlarında cinsiyet faktörü etkili olmaya başlamakta ve bu etki yaşla orantılı olarak artmaktadır (Çelikoğlu ve Aksoy 1990).

3 - 6 yaş grubu çocuklarının anne babalarının, çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelendiği çalışmada, çocukların yaşlarına göre oyuncak tercihlerinde ve cinsiyet ayrımı yapmalarında genellikle anne babaların etkili oldukları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, oyuncağın çocuk gelişimindeki yeri ve oyuncağın çocuğun gelişim basamaklarındaki farklı rolleri incelenmiştir (Tezel-Şahin, 1993).

Çocukların oynamayı tercih ettikleri oyuncaklarda

cinsiyetin etkili olduğu saptanmış ve bundan sonra konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda, gözlem yolu ile çocukların da araştırmalara dahil edilmelerini uygun görülmüştür. Ayrıca, iyi bir oyuncağın nitelikleri ve oyuncak seçimindeki kriterler de belirlenmiştir (Erden, 2001).

Çocukların tercihlerini etkileyecek birçok faktörün içinde en geniş pay genellikle, oyuncağın dış görünüşünü belirleyen özelliklere ait olmaktadır. Oyun malzemelerinin görünüş özelliklerini belirleyen en önemli kriterler ise malzeme ve renktir. Çocuklar için önemli rol oynayan çeşitli boyut ve renkteki oyun malzemeleri, çocukların oyun esnasında hem eğlenmelerini hem de renk, boyut, şekil gibi kavramları öğrenmelerini sağlar. Bedensel ve zihinsel gelişim esnasında, çocukların beğeni ve tercihlerinin belirginleşmesi ile birlikte, renk konusunda da görüş ve anlayışları ortaya çıkmaya başlamaktadır. Çevrelerinde bulunmasını istedikleri renkler, kendi iç dünyalarını yansıtmakta ve çocuğun psikolojik durumunu ortaya dökmektedir, denilebilir.

Çocuğun çevresini algılamasında doku, form ve renk temel değişkenlerdendir. Mekanın ve mobilyanın tasarlanmasında bu üç öge birlikte göz önüne alınmalıdır. 3-6 yaş arasındaki çocuklar çevrelerini algımlarken formdan ziyade rengi ön plana çıkarmaktadır (Konrot, 1989).

Renk tercihinde yaş önemli bir etkidir ve renk tercihi yaş ve olgunlukla değişim göstermektedir. Çocukta üç yaşından önce renk tercihinde bir tutarlılık görülmemekte, 3-15 yaş arasında ise renk tercihlerinde değişim olmamaktadır (Curaoğlu, 1994).

Renk, insan üzerindeki psikolojik etkisi nedeniyle, tasarımda üzerinde durulması gereken bir unsurdur. Çocukların kullanacağı oyuncak ve mekan donatı elemanlarında da bu etki son derece önemlidir. Fiziksel ve ruhsal bir tetikleyici olan kırmızıyı hiperaktif bir çocuğun çevresinde kullanmak yanlışken, bu rengi ve tonlarını egzersize ihtiyacı olan çocuk odalarında kullanmak doğru bir seçenek olacaktır. Hem uyku düzenleyici hem de sakinleştirici etkisiyle mavi çocuk odaları için çok uygunken laciverte çalan mavi tonu depresyon yarattığı için kötü bir seçim olacaktır. Çocuğun spora yönlendirilmesi isteniyorsa, en güzel renk turuncu olup, sevgi belirtisi olan renk de pembe (Sümer 2004).

Ebeveynler, okul öncesi dönemdeki çocukları için

kullanacakları mobilya yüzeylerinde diğer yüzey görünümlerine oranla (metal-plastik-lake boyalı vb.) ahşap yüzey görünümünü daha çok tercih etmekte olup bu yüzeylerde pembe, sarı ve mavi renkler en çok tercih edilen renklerdir (Burdurlu vd., 2004).

2. OYUNCAK YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER

Oyuncak, fiziksel, kimyasal ve mekanik açılarından çocuğa uygun özellikler taşımaktadır. Oyuncak, çok yönlü kullanılabilir nitelikte, dayanıklı, çocuğun gelişim düzeyi ve fiziksel boyutlarına uygun, anlaşılır, ilgi çekici ve sağlığa zararsız olmalıdır. Oyuncak seçerken bazı faktörlere de dikkat edilmelidir. Örneğin; oyuncak, karmaşık olmayıp, çocuğun tek başına da kullanabileceği özellikte olmalıdır. Bunun yanında, beceriyi arttırması, merak uyandırması, hem tek hem ortak kullanıma uygun olması, bir oyuncakta aranan ortak özelliklerdendir. Aynı zamanda çocuklar, ellerine geçen oyuncakları bozarak, kırarak, parçalara ayırıp birleştirerek hem meraklarını giderir hem de nesnelerin özelliklerini inceler ve keşfederler. Ancak; tüm bunları yaparken, çocuklar, oyuncaya dokunarak, çoğu zaman da oyuncayı ağzına alarak (özellikle üç yaş altı çocuklar) özellikle sağlık problemleri olmak üzere çeşitli tehlikelerle de karşı karşıya kalabilir. Bu sebeple oyuncanın üretildiği malzeme ve kullanılan boya sağlık açısından daha önemli hale gelir.

Ucuz ve işlenmesi daha kolay hammaddelere ilginin artmasıyla birlikte, oyuncak yapımında plastik malzeme kullanımı diğer malzemelerin önüne geçmiştir. Nispeten ucuz olması, kalıp dökümcülüğe uygun olması nedeniyle üretim kolaylığı sağlaması, gelişmiş makine kullanımına olanak sağlaması, bazı türlerinin geri dönüşümlü olması ve özelliklerinin istenen yönde kolaylıkla değiştirilebilmesi plastiği oyuncak yapımında en çok kullanılan malzeme durumuna getirmiştir. Birçok tüketim alanında oldukça yararlı kullanımı olan plastik, oyuncak tasarımında diğer malzemelerle birlikte kullanıldığında daha olumlu sonuçlar vermektedir.

Plastikler, petrol, kömür ve çeşitli tuzlar gibi doğal kaynaklardan elde edilir. Terim olarak plastik iki yada daha fazla küçük molekülün daha büyük bir molekül oluşturmak üzere kimyasal tepkimeye uğratılması sonucu oluşan maddedir. Kısaca, monomerlerin kimyasal bağlarla polimere dönüşmesi ile meydana gelirler. Monomer birimlerinden başlayarak polimer mo-

leküllerinin elde edilmesine yol açan reaksiyonlara ise polimerizasyon reaksiyonları denir (Baysal, 1994). Birçok polimer, karbon, oksijen ve hidrojenin birleşimi ile oluşan zincirlerin farklı oluşumlarla bağ kurmasıyla meydana gelmektedir. Polimer molekülünün yapısı ve büyüklüğü plastiğin özelliklerini belirler. Bu etkileşime polimerizasyon adı verilir. Tepkimenin sonucunda oluşan madde polimerdir. Bu maddeler, püskürtme, enjeksiyon ya da sıkıştırma gibi tekniklerle toz, taneli ya da hamur halindeki plastik malzemelere dönüştürülür. Yapıya katılan maddelerin değişmesi nedeniyle, çok sayıda çeşidi bulunan plastiklere her geçen gün yenisi eklenmektedir. Yapılarına göre termoset veya termoplastik olabilen bu maddeler, günümüzde birçok alanda kullanım yeri bulmaktadır. Oyuncak üretimi de bu alanlardandır. Ancak her malzemede olduğu gibi plastiklerde de güvenlik ve sağlıklı kullanım kriterlerinin yanında zararlı etkiler de dikkate alınmalıdır.

Termoplastik esaslı polimerler tekrar kullanıma genellikle uygun olan malzemelerdir. Şekil verilmiş olan termoplastik malzemeler, kimyasal yapıları nedeniyle, ısıtılarak yeniden şekillendirilebilmektedir. Oda sıcaklığında katı halde bulunan termoplastikler, yüksek sertlik ve çarpma dayanımı özelliğine de sahiptirler. Termoset polimerlerin polimerizasyon süreçleri termoplastiklerden farklıdır. Bu durum da geri dönüşü olmayan bir malzeme meydana getirir. Termoset plastikler yüksek sıcaklıklarda dahi yumuşamazlar. Polietilen (PE), polipropilen (PP) ve Polietilentetraftalat (PET), ve polivinilklorür (PVC) gibi plastikler geri dönüşümlü poliüretan (PU), polistiren (PS), polikarbonatlar (PC) gibi plastikler ise geri dönüştürülemeyen plastiklerdir.

Yeniden şekillendirilmeleri mümkün olmayan termoset plastikler, çok dayanıklı ve sert olabilecekleri gibi, oldukça kırılabilir yapıda da bulunabilmektedirler. Bu nedenle, oyuncaklarda, kırılma, parçalara ayrılma, keskin köşeler meydana getirme gibi kullanım güvenliğini olumsuz etkileyebilecek durumlar yaratabilmektedirler. Bu durumda genellikle daha yumuşak yapıda bulunan termoplastik malzemeler tercih edilmelidir. Ayrıca termoplastiklerin çoğu zaman geri dönüşümlü olmaları da avantaj olmaktadır. Tüketici tarafından malzemenin tam olarak belirlenemediği durumlarda kötü koku yayan, birleşim yerleri düzgün olmayan, homojen renk dağılımı yakalanamamış

malzemelerden yapılmış oyuncaklar tercih edilmemelidir. Plastiğin yapısal gevşeme sıcaklık değerinin yüksek olmasına dikkat edilmeli, plastik oyuncaklar direkt güneş ışığının etkisi altında uzun süreli bekletilmemelidir.

Metal ise, genellikle okul öncesi dönemden sonra kullanılacak oyuncaklar için uygun bulunmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, metallerin öz kütlelerinin fazla olması, dolayısıyla küçük hacimlerde dahi fazla ağırlıklara çıkabilmesidir. Bir diğer sebep de, metallerin diğer malzemelere göre daha sert olmaları ve bu yüzden herhangi bir olumsuzluk anında çocuğa zarar verme riskinin yüksek olmasıdır. Ayrıca, bazı metallerle uzun süreli temas kimyasal yapı kaynaklı olarak insan sağlığına zararlı olabilmektedir (www.cevrehekim.org.tr).

Sağlığa zararlı metallerden olan kurşun, tüm çevrede ve özellikle kent havasında bulunan ileri derecede toksik bir ağır metaldir. Pil yapımında, benzin katkısı olarak, basımda, kablo yalıtımında, boyalarda, lehimde, folyolarda ve sayısız alaşım içinde kullanılmaktadır. Kurşun biyolojik olarak parçalanmadığı gibi, nontoksik forma da çevrilememektedir. Kurşunun inhalasyon (solunum) ya da sindirim yoluyla alınması ileri derecede toksik etkilidir. Çocuklar kurşunun toksik etkisinden özellikle etkilenmekte ve kurşun etkisine maruz kalmış çocuklarda bilişsel ve davranışsal bozukluklar görülmektedir. Çocukluk döneminde uzun süreli maruz kalma obeziteye yol açabilmektedir (www.cevrehekim.org.tr). Yapı malzemeleri, boya, duvar kağıdı ve yalıtım malzemeleri gibi malzemelerde yer alan kurşun, sosyal yaşam alanlarında kullanılan birçok malzemede de genellikle bulunmaktadır. Mürekkep ve kumaş boyaları da bunlar arasında olduğundan, çocuk oyuncaklarında kullanılması sakınca doğurmaktadır.

Birçok kullanım alanına sahip olan alüminyuma kronik maruz kalınması ile akciğer kanseri, astım, KOAH, pulmoner fibrozis görülebilmektedir. Alüminyum kullanımının Alzheimer hastalığı ile ilişkisi vardır. Boya, seramik, lastik, tekstil, makine aksamı gibi endüstriyel ürünlerde kullanılan kadmiyum da çocuk sağlığını tehdit eden maddelerdendir. Piller ve PVC de kadmiyumun üretim alanlarıdır. Oyuncaklarda kullanılacak olan piller ve boyalar bu maddeden arındırılmış olmalıdır. Uzun süreli maruz kalma sonrası protienüri, Fanconi sendromu, osteomalasi, amfizem,

anemi, anosmi ve akciğer kanseri görülebilmektedir. Uzun süreli kullanımı sağlığa zarar veren diğer bir madde olan cıvanın en önemli kullanım yerleri termometre, barometre, kontrol cihazları, pil ve elektrikli cihazlardır. Bu cihazlarla bağlantılı oyuncaklarda kullanım güvenliği göz önünde tutulmalıdır. İnorganik cıva bileşiklerine uzun süreli maruz kalma sonucu kişilik bozukluğu, hafıza azalması, emosyonel labilite gibi nöropsikiyatrik belirtiler ve böbrek yetmezliği görülebilmektedir. Organik cıvaya uzun süreli maruz kalma sonucunda, motor koordinasyon kaybı ve görme alanının kısıtlanması görülebilmektedir. Deri, inhalasyon (solunum) ve sindirim yollarıyla bünyeye girebilen bir diğer madde olan selenyum ise cam ve plastik üretiminde kullanılabilir. Bu nedenle oyuncak üretiminde yer alabilen selenyuma kronik maruz kalma sonucu yorgunluk, bulantı, hazımsızlık, dermatit, deride renk değişikliği görülebilir. Otomotiv endüstrisinde, elektrikli gereçler, oyuncak ve makine üretiminde kullanılan çinkonun da uzun süreli kullanımda deri ve akciğer rahatsızlıkları gibi etkiler görülebilmektedir (www.cevrehekim.org.tr). Bu nedenle metal malzeme kullanılmış ürünlerde içeriğe dikkat edilmeli, sağlığa zararsız malzemelerin kullanılması tercih edilmelidir.

Oyuncak yapımında kullanılabilen diğer bir malzeme de kağıttır. Sağlıklı olmasına rağmen dayanıksız bir malzemedir. Oyun esnasında, plastik, ahşap ve boya gibi malzemelerle desteklenmedikleri sürece çabuk deforme olup, kullanılmaz hale gelebilmektedir. Genelde kağıtlar kesilerek şekillendirildiklerinden, kesim esnasında toz yapmayan öz kütleleri yüksek kaliteli kağıtlar tercih edilmelidir. Aksi durumda solunum yoluyla vücuda alınan kağıt tozları içerisinde bulunan kağıt yapımında kullanılan kimyasallar çocuk sağlığı üzerinde etkili olabilir.

Kumaş çeşitleri de uygun malzeme ve boyalarla birleştirilerek kullanışlı bir oyun malzemesi olabilmektedir. Bu malzemelerin doğal olanlarının tercih edilmesi, insan sağlığı açısından önemlidir. Doğaya ve insana uyumlu, geri dönüşümlü zararsız malzemeler kullanım esnasında olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Eskisi kadar olmasa da oyuncak yapımında aranan ve çok kullanılan malzemelerden bir diğeri de ahşaptır. Boyanmadığında sağlığa zararsız, işlenmesi kolay, estetik değeri kolaylıkla yükseltilebilen, çeşitli renk ve desenlerde olabilen, kullanım yerine göre yu-

muşaklığına ve ağırlığına karar verilebilen, istenen renge kolaylıkla getirilebilen ve ekonomik bir malzeme olan ahşap, oyuncaklarda tekil veya kompozit yapı ile kullanılabilir.

Homojen olmayan bir anatomik yapıya sahip olması ve bu yapı nedeniyle değişen atmosferik koşullar altında üç boyutunda farklı oranlarda hareket ortaya çıkması nedeniyle ahşap malzemenin kullanım öncesinde stabilizasyonunun sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle, ahşap, kullanım öncesinde kullanım yerinin ve amacının gerektirdiği bir rutubet değerine kadar mutlaka kurutulmalıdır. Oyuncaklar genelde iç mekanlarda kullanıldıklarından, oyuncak yapımında kullanılan ahşabın mutlaka % 8 rutubet değerine kadar kurutulması gerekir. Aksi durumda, oyuncakların genelde nispeten küçük objeler olması nedeniyle, şekil bozuklukları, çatlaklar veya duruma göre oyuncakta yarımalar görülecektir. Ayrıca, oyuncak yapımında kullanılacak ahşapta aşağıdaki özellikler aranmalıdır:

- i) Düzgün desenli ve budaksız olmalıdır. Bu kural oyuncağın formunun korunması açısından önemlidir. Lif kıvrıklığı ve budaklar ahşabın homojen olmayan daralma ve genişlemesi anında şekil değiştirmelere neden olan gerilmeleri ortaya çıkaran unsurların en önemlilerindedir.
- ii) En kesitinde yıllık halka aralıklarının eşit olmasına dikkat edilmelidir. Yıllık halka aralıklarının eşitliği doku homojenliğinin bir göstergesi olup, şekil değiştirmeyi ve şekil değiştirme kaynaklı çatlama ortaya çıkmasını engeller.
- iii) Çocuk sağlığı ve oyuncak kullanımı açısından reçine keseli veya yoğun reçineli yüzeylere sahip ahşabın kullanılmaması gerekir. Sıcak ortamlarda reçinenin akıcılığı artarak oyuncakla oynayan çocuğun eline bulaşır ve oyuncağın kullanımını zorlaştırır.
- iv) Kullanıldıkça kolay aşınan ve kıymıklanan (Gök nar gibi) bir yapıya sahip olmamalı, yeterli sertlikte olmalıdır.
- v) Zaman zaman oyuncağı ağızına götürerek oynamaya ihtimali yüksek üç yaş altı çocuk oyuncaklarında Maun, Meşe, Kestane gibi ekstraktif madde (ağaç malzeme içerisinde bulunan, malzemenin yapışma, boya-vernik tutma gibi özelliklerini

olumsuz yönde etkileyen, tanen, sepi maddesi gibi bileşikler) miktarı fazla olan ağaç türleri tercih edilmemeli, bu yaş grubu çocuk oyuncakları genelde boyanmamalıdır. Üç yaş üstü çocuk oyuncaklarında ise su bazlı boya ve vernikler kullanılmalıdır.

- vi) Diğer tüm malzemelerden yapılan oyuncaklarla birlikte ahşap oyuncaklarda keskin kenarlı hatlar kesinlikle bulunmamalı, oyuncak yuvarlak hatlardan oluşturulmalıdır. Böylelikle, çarpma kaynaklı olası kazalar önlenmiş olur.

3. OYUNCAKLARDA DEKORATİF YÜZEY İŞLEMLERİ

Malzemelerin farklı bir renge getirilmesi, estetik görüntüler elde edilmesi ve bazen de malzemenin herhangi bir etkiye karşı mukavemetinin artırılması için boya ve vernikler kullanılmaktadır.

Renk verici bir madde olan boya, doğadaki bitkilerden ve öteki organik yapılardan elde edilir (Yalçınkaya, 1991). Boya, dekoratif ve koruyucu amaçlarla çeşitli yüzeylere, çeşitli şekillerde uygulanan ve uygulandığı yüzeyde ince bir film tabakası bırakan kimyasal maddedir (Kaygın, 1997). Bazı organik bileşiklerin renklilik özellikleri çok fazla olsa da, renkli olan her bileşik boyarmadde değildir. Bir bileşiğin boyarmadde olabilmesi için, yapısında, renk veren, rengi koyulaştıran ve bağlayıcı özellik taşıyan bazı gruplar bulunmalıdır.

Boyada bulunan kimyasal maddeler başlıca dört ana grupta toplanır: Bağlayıcı, pigment ve dolgu maddeleri, çözücü, ve katkı maddeleri (Kaygın, 1997). Bu kimyasalların da insan sağlığına zararsız olması gerekmektedir. Solventli sistemde, sıvı halde kullanıldıktan sonra boya ve verniklerin yüzey üzerinde kurumaları esnasında, yapılarında bulunan solventler (eritici, inceltici sıvılar) serbest halde atmosfere geçerek çevre ve insan sağlığı için potansiyel bir tehlike oluşturmaktadır. Uygulamada gelişmiş ülkelerdeki gibi su ile inceltilen boya ve vernik sistemleri kullanılmalıdır (Ceyhan, 2001). Oyuncak yapımında kullanılan malzemeler kurşun ve kadmiyum içerebilmektedir. Bu iki madde insan sağlığına zararlı olup çocukların sağlığını korumak amacıyla tüm dünyada ve ülkemizde oyuncakların standartlara uygun olup olmadığı mutlaka tespit edilmelidir (Aslan, 1997).

Boyalarda çözünme özelliğine, desen örtücülük-

lerine, yüzeydeki görüntülerine, pigmentlerine, çözücü sıvılarına göre sınıflandırılır. Çözücü sıvılarına göre ise boyaların hazırlanmasında kullanılan sıvılar; su, alkol, yağ, solvent (nitrolu sıvılar) ve mumdur. Su, alkol ve nitrolu sıvılardan daha yavaş buharlaştığı için boya çözeltisinin nüfus kabiliyetinin artmasına neden olur. Bu yüzden su bazlı boyalar daha kalıcı renk verirler. Yanıcı özellikte değildirler ve solventler gibi rahatsız edici kokuları yoktur. İnsan sağlığını olumsuz yönde etkileyici özellikleri olmadığı için iyi havalandırılmayan yerlerde rahatça kullanılabilirler (Sönmez, 2000). Su bazlı üst yüzey işlem sıvılarındaki katı madde miktarının yüksek olması nedeniyle, bu tür maddeler solvent bazlı üst yüzey işlem maddeleri kadar kolay çözünmezler. Su bazlılarda buharlaşma yavaştır ve daha az zararlı uçucu madde emisyonu ortaya çıkar (Burdurlu ve Doğan, 1997). Su bazlı ahşap boyları ultra mat veya ultra parlak, şeffaf veya renkli olarak uygulanabilmektedir. Yonga Levha, MDF gibi malzemelerin üzerine kaplama yapılmaksızın ahşap desenleri verilebilir. Su buharı geçirgenlikleri mükemmel olduğu için ahşap malzemelerde deformasyona sebep olmazlar. Söz konusu avantajları nedeniyle, ahşap oyuncakların renklendirilmesinde su bazlı boyaların kullanılması uygun olacaktır.

4. OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN RENK TERCİHLERİ

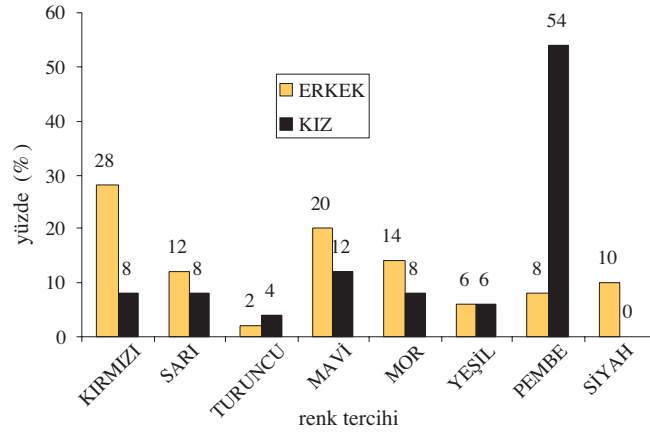
Renkler, doğada ve çevremizde bulunuş durumlarına göre farklı uyumlar yaparlar. Sıcak renkler dinamik fakat yorucu, soğuk renkler ise statik fakat dinlendiricidirler. Kırmızı, yakınlık, mesafe, boyut, heyecan ve

canlılık, bunun yanında da huzursuzluk ve vahşet etkisi verir. Kırmızının beyaz üzerine etkisi coşkulu ve duygudur. Sarı, neşe verir; yeşil, umut, canlılık, dinlendiricilik ve telkin sağlar. Mavi ise sükût, soyluluk ve dürüstlüğü anlatır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar için kırmızı, mavi, sarı ve yeşil renkler yeterli olup çocuğun psikolojisine göre oyuncakta bu renkler yer almalıdır (Yalçınkaya, 1991). Ancak gelişen teknoloji ve küreselleşme, çocukların renk tercihlerini etkilemekte ve değişikliklere sebep olmaktadır. Her rengin insan üzerinde etkisinin farklı olduğu düşünüldüğünde, çocuklar için de aynı durumun söz konusu olacağı hatırlanmalı ve renkler, çocuğun yaşına ve tercihlerine göre belirlenmelidir.

Oyun dönemi çocuklarının renk tercihlerinin belirlenmesi için, 4 – 6 yaşlarındaki çocuklar üzerinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Bu anket, Ankara ili Beytepe Anaokulu'nda eğitim almakta olan 50 kız, 50 erkek olmak üzere toplam 100 çocuğa uygulanmıştır. Anketteki renk seçenekleri; kırmızı, sarı, turuncu, mavi, mor, yeşil, pembe ve siyah olarak alınmıştır. Çocuklar bireysel olarak bir odaya alınarak gösterilen çeşitli renklerden tercihlerini yapmaları istenmiştir. Çocukların odaya teker teker alınması ile tercihlerinde birbirlerinden etkilenmemeleri sağlanmıştır. Araştırmanın veri toplama aşaması tamamlandıktan sonra elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve sonuçların değerlendirilmesinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre renk tercihlerinin dağılımları Çizelge olarak Tablo 1'de grafik olarak da Şekil 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete göre çocukların renk tercihleri

Renk Cinsiyet	kırmızı		sarı		turuncu		mavi		mor		yeşil		pembe		siyah		toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
erkek	14,0	28,0	6,0	12,0	1,0	2,0	10,0	20,0	7,0	14,0	3,0	6,0	4,0	8,0	5,0	10,0	50,0	50,0
kız	4,0	8,0	4,0	8,0	2,0	4,0	6,0	12,0	4,0	8,0	3,0	6,0	27,0	54,0	0,0	0,0	50,0	50,0
TOPLAM	18,0	18,0	10,0	10,0	3,0	3,0	16,0	16,0	11,0	11,0	6,0	6,0	31,0	31,0	5,0	5,0	100	100

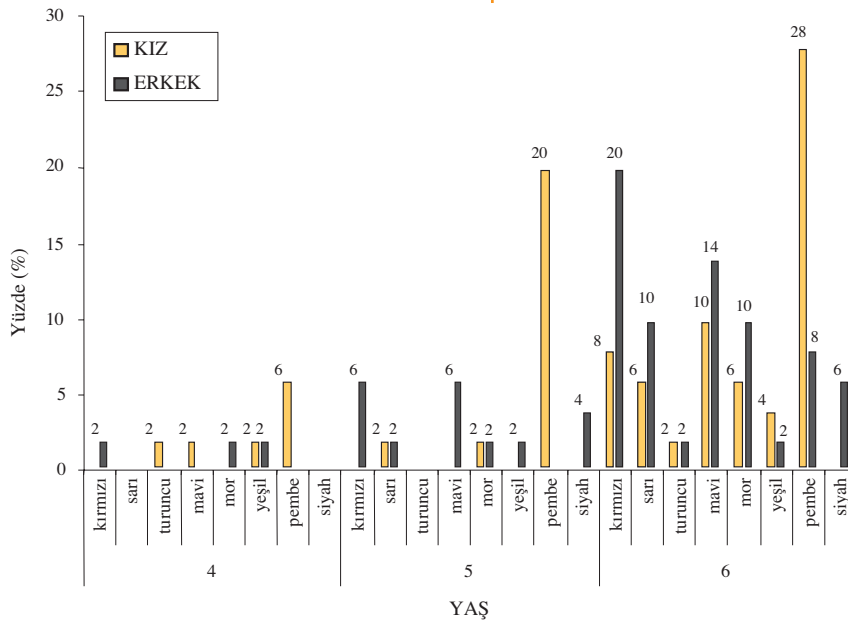

Şekil 1. 4 – 6 yaş çocuklarda renk tercihleri dağılımı

Yaş ve cinsiyete göre çocukların renk tercihleri ise Tablo 2 ve Şekil 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Yaşa göre çocukların renk tercihleri

Renk	Kırmızı		Sarı		Turuncu		Mavi		Mor		Yeşil		Pembe		Siyah		Toplam	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
Yaş	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
4	-	2,0	-	-	2,0	-	2,0	-	-	2,0	2,0	2,0	6,0	-	-	-	12,0	6,0
5	-	6,0	2,0	2,0	-	-	-	6,0	2,0	2,0	-	2,0	20,0	-	-	4,0	24,0	22,0
6	8,0	20,0	6,0	10,0	2,0	2,0	10,0	14,0	6,0	10,0	4,0	2,0	28,0	8,0	-	6,0	64,0	72,0
Toplam	8,0	28,0	8,0	12,0	4,0	2,0	12,0	20,0	8,0	14,0	6,0	6,0	54,0	8,0	-	10,0	100	100

Şekil 2. Yaş ve cinsiyete göre çocukların renk tercihleri dağılımı

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuklar, ayakta oldukları zamanların büyük bir bölümünü oyun ve oyuncakları ile geçirmektedirler. Ancak, yaşları gereği sağlık kurallarını göz önüne aldıklarından, bilinçli oyuncak seçimi yapılmadığında, ebeveynleri ve eğitimcileri tarafından gerekli tedbirler alınmadığında çeşitli sağlık sorunlarının da tehdi altında kalırlar. Bu nedenle gerek eğitim kurumları, gerekse evler için oyuncak seçerken malzeme ve form açısından en az sağlık sorunu riski çıkaracak oyuncak türlerini seçmek gerekir.

Genel anlamda oyuncak yapımında kullanılan malzemeler göz önüne alındığı zaman ağırlıkla çağdaş bir malzeme olan plastik kullanılmakla birlikte hemen her tür malzeme tercih edilebilmektedir. Bu durumda oyuncak seçerken satın alma kararında malzemeyi ön şart olarak koymak yerine, oyuncak yapımında kullanılan malzemenin sağlığa olan etkisinin göz önüne alınması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında; geri dönüşümlü, 70-80°C gibi doğal olarak ulaşılabilen sıcaklıklarda yapısı bozulmayan ve nispeten sert plastik türleri, kesme veya şekillendirme anında toz yapmayan kağıt veya bez türleri, ekstraktif açısından zengin olmayan, kıymık yapmayan ve kolaylıkla deforme olmayacak bir sertlik değerine sahip kurutulmuş ahşap malzeme oyuncak yapımında kullanılabilir. Metallerde ise hafif olanlar tercih edilmeli, pas yapma ve radyoaktivite özellikli olanlar direkt olarak kullanılmamalıdır. Kullanılan malzeme ne olursa olsun oyuncakın hatları mutlaka yuvarlatılmış olmalı keskin kenarlı hatlara hiçbir şekilde yer verilmemelidir.

Oyuncağın beğenilip beğenilmemesinde veya o oyuncakla oynanıp oynanmamasında renk önemli bir faktör olarak görülmektedir. Okul öncesi çocuklardan kızlar, oynadıkları oyuncaklarda veya buldukları ortamdaki donatı elemanlarında en çok pembeyi tercih ederlerken erkekler kırmızıyı tercih etmektedirler. Mavi, sarı ve kırmızı kızlar tarafından en fazla tercih edilen diğer renkler olup, erkekler mavi mor ve sarıyı alternatif olarak öne çıkarmaktadırlar. Ayrıca kızlar tarafından hiç tercih edilmeyen siyah renge erkekler önemli oranda ilgi gösterebilmektedirler.

Bu araştırma anketinden elde edilen sonuçlar oyuncak üretiminde yaygın olarak kullanılan turuncu ve yeşil renklere olan ilginin oldukça az olduğunu göstermektedir. Buna göre, kız çocuklar için tasarlanan

oyun malzemelerinde pembeye yer vermek yerinde bir seçim olacaktır. Erkek çocuk oyuncaklarında ise, yıllardır öne çıkan mavi tonlarının yanında, kırmızı rengin kullanılması da düşünülebilir. Erkek çocuklarda, bu ankete göre en çok tercih edilen rengin kırmızı olması, bu rengin kullanımının arttırılabileceğini göstermektedir. Tercihler, ortak oyun malzemelerinde mavi ve mor tonlarının da kullanılabileceğini göstermektedir.

Gerek çocuk gelişimi, gerekse tasarım alanında oldukça önemli rol oynayan bu seçimler, oyun döneminde gözden geçirilmeli ve çocuklara uygun ürünler, çocukların tercihleri doğrultusunda üretilmelidir. Çocukların hayallerine ortak olmak, aynı renkleri ve formları hayal etmek ve bu tercihleri malzemeler ile yansıtmakla mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Aslan, Y., 1997, **Oyuncaklarda Kurşun ve Kadmiyum Tazini**, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Kimya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa
2. Baysal, B., 1994, **Polimer Kimyası**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
3. Burdurlu, E., Doğan, M., 1997, **Mobilya Üretim Süreçlerinde Uçucu Madde Emisyonu (UME), İşçi Sağlığına Etkileri ve Azaltım Yolları, I. Ulusal Mobilya Kongresi Bildiri Kitabı**, Hacettepe Üniversitesi Mesleki Teknoloji Yüksek Okulu, Ağaç İşleri Endüstri Mühendisliği Bölümü, Ankara
4. Burdurlu, E., Kılıç Y., İlçe A., C., Elibol G., C., Yener, G., "Okul Öncesi Çocuk Mobilyaları İle İlgili Ebeveyn Görüşleri Ve Öngörülen Mobilya Tasarım Ölçütleri" **Z.K.Ü. Karabük Teknik Eğitim Fakültesi Teknoloji dergisi, Cilt: 7, Sayı:1, (139- 149), 2004.**
5. Ceyhan, L., 2001, **Türkiye'de Boya ve Vernik Endüstrisinin İncelenmesi ve Sektör Analizi**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara
6. Colquhoun, I., Fauset, P. G., 1991, **Housing Design in Practice, Longman Scientific & Technical**, London, UK
7. Curoağlı, F., (Doğramacı), "3-6 Yaş Grubunda Çocuk Odası Mobilyasına ve Tasarım Ölçütlerine Bir Yaklaşım", **Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
8. Çelikoğlu-Aksoy, C., 1990, **3 - 6 Yaş Arası Çocukların Oyuncak Tercihlerinde Cinsiyet Faktörünün Etkisinin İncelenmesi**, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara

9. Erden, Ş., 2001, **Anaokullarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin ve Öğretmenlerinin Çocuk Oyun ve Oyuncakları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara
10. Gür, Ş. Ö., Zorlu, T., 2002, **Çocuk Mekanları**, Yapı – Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
11. Kaygın, B., 1997, **Ahşap Yüzeylerde Kullanılan Opak Boyaların Dayanım Özellikleri**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bartın
12. Konrot, M., “**Okul Öncesi Çocukların Oyun Odası Duvarları İçin Seçtikleri Renkler**”, **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 1989.
13. Sönmez, A., 2000, **Ağaçışlerinde Üstyüzey İşlemleri. (1) Hazırlık ve Renklendirme**, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi, Ankara
14. Sümer, E., “Çocukların Dekoratörü”, **Hürriyet Cumartesi Eki**, 3 Ocak, 2004
15. Tezel-Şahin, F., 1993, **Üç – Altı Yaş Grubu Çocuklarının Anne Babalarının Çocuk Oyun ve Oyuncakları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi**, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara
16. Yalçınkaya, T., 1991, **Okul Öncesinde Tahta Oyuncaklar**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
17. www.cevrehekim.gov.tr

Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı

• Arş. Gör. M. Zafer DANIŞ

Özet

Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde yaşanan bilimsel bilgi ve teknoloji patlaması ve bu patlamanın insan yaşamı üzerindeki etkileri, bir çok bilim dalında olduğu gibi davranış bilimlerinde de önemli gelişmelere yol açmıştır. Çevresel yapıda meydana gelen değişimler ile davranış bilimlerinde yaşanan gelişmeler, insan davranışının yalnızca kişisel özelliklere bağlı olarak açıklanamayacağı, davranışın oluşumunda çevresel faktörlerin de en az kişisel faktörler kadar etkili olduğu gerçeğini gündeme getirmiştir. Bu düşünce sistemi üzerine inşa edilen ekolojik sistem yaklaşımı, bireyi çevre içerisinde yer alan; aile, arkadaşlar, çalışma hayatı, sosyal hizmetler, sosyal politikalar, inanç sistemi, ekonomi, eğitim vb. sistemlerle sürekli etkileşim halinde olan canlı bir varlık olarak ele alır. Birey ile onun fiziksel ve sosyal çevresi arasındaki fonksiyonel olmayan karşılıklı etkileşim süreçleri üzerine vurgu yaparak, tedavi ve reformu kendi bünyesinde bütünleştirir. Yaklaşımın anahtar kavramı ise “çevresi içinde birey” dir.

Bu çalışmada; davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımının nasıl doğduğu, yaklaşımın anahtar kavramlarının neler olduğu ve insan davranışının oluşumunda hangi dinamiklerin belirleyici rol oynadığı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Davranış bilimleri, ekolojik sistem yaklaşımı, çevresi içinde birey.

Abstract

The booms of scientific knowledge and technology experienced within the last century, and their effects on human life have caused significant developments in many scientific disciplines as well as behavioral sciences. The changes occurred in the environmental structure and the developments in behavioral sciences have emphasized the fact that human behavior cannot be explained solely by personal traits, and environmental factors, too, are influential in the formation of behavior at least as much as personal ones. Built upon this way of thinking ecological system approach takes the individual as a living being within the environment who is in a constant interaction with systems such as family, friends, work life, social services, social policies, belief system, economy, education, etc. As putting an emphasis on the non-functional mutual processes of interaction between individual and her/his physical and social environment it combines both treatment and reform in itself. The key concept of the approach is the “individual in his/her environment”.

In this study the following are going to be examined: how was the ecological system approach born within behavioral sciences? What are the key concepts of the approach? Which dynamics play a determining role in the formation of human behavior?

Key Words: Behavioral Sciences, ecological system approach, individual in her/his environment

*Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

Giriş

Her insan, farklı sistemlerden oluşan bir çevre içerisinde doğar. Bu sistemlerden bazıları; aile sistemi, eğitim sistemi, siyasal sistem, inanç sistemi, ekonomik sistem ve çalışma hayatını içeren iş sistemidir. İnsanoğlu tüm bu sistemler ile duygu, düşünce, bilgi, değer paylaşımını gerçekleştirebilmek için diğer insanlarla haberleşir ve etkileşim kurar. İletişim ve etkileşim süreçleri aktif ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte bu süreçlerin yönü pozitif ya da negatif olabilmektedir. Bireyin davranışı, biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimi, yaşadığı sosyal çevre içerisinde meydana gelen etkileşimlerin yönüne göre değişmektedir.

İnsan, bio-psiko-sosyal boyutu olan, kültürel bir varlıktır. Davranışlarıyla çevresini etkilediği gibi aynı zamanda içinde bulunduğu çevresel sistemlerden de etkilenir (Ashman ve Hull 1999: 15). Ekolojik sistem yaklaşımı, insan davranışına etki eden, iç ve dış kuvvetlerin karşılıklı etkileşimleri üzerinde durur, bireylerin farklı durumlara uyumlarını sağlayan geçerli davranış kalıplarını tanımlar ve çevre içerisinde bulunan insan ve diğer sistemlerin birbirleri üzerinde meydana getirdikleri etkileri açıklar. (O'Melia, Miley ve DuBois 1998:31-32). Eklektik bir yaklaşım olan ekolojik sistem yaklaşımı, çeşitli insan davranışı teorilerinin güçlü yanlarını özellikle de ekolojik teori ve genel sistem teorisine temel teşkil eden kavramları bütünleştirerek (Grief 1986:225'den Akt: O'Melia, Miley ve DuBois 1998:31), bireyin iç dinamikleri kadar onun yaşamını etkileyecek dış dinamikler üzerinde de durur (Ashman ve Zastrow 1990:10). Bu kapsamda davranış bilimlerinin temel fonksiyonu ise; çevresel sistemlerin bireyin davranışı üzerindeki etkilerini doğru bir biçimde değerlendirerek, birey ile çevresel sistemler arasındaki karşılıklı etkileşimleri geliştirmenin yollarını aramaktır.

Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımının Doğuşu

Bilindiği gibi genel sistem ve ekolojik sistem yaklaşımları sosyal bilim literatürüne girmeden önce mesleki uygulamalarda hakim olan yaklaşım medikal modeldi. Medikal model, duygusal ve davranışsal sorunların nedenlerini bireysel patolojilerde aramakta ve ağırlıklı olarak içsel yaşantı ve süreçler üzerinde durmaktaydı. Sigmund Freud, tarafından geliştirilen medikal model yaklaşımı, davranış problemi olan bi-

reyleri "hasta" olarak kabul etmekte ve bireylerin duygusal ve davranışsal problemlerini mental problemler gibi ele almaktaydı. Medikal model yaklaşımı; normal dışı davranışlarda bulunan bireylere şizofren, psikotik, manik depresif vb. psikiyatrik teşhisler koymakta ve yalnızca ruhsal süreçler üzerine odaklanmaktaydı. 1960'lı yıllardan itibaren sosyal bilim çevrelerinde medikal modelin uygulamadaki etkinliği sorgulanmaya başlanmış ve çevresel etkenlerin sorunlar üzerindeki etkisinin önemi anlaşılacak (Ashman ve Zastrow 1990: 10), sorunların nedenlerinin sadece bireylerde ve içsel yaşantılarda aranmasının aynı zamanda sorunu olan bireylerin suçlanmasını da beraberinde getireceği inancı giderek önem kazanmıştır (Acar ve Acar 2002: 29). Davranış bilimlerinin bakış açısında meydana gelen bu değişimde, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve bunu izleyen yıllarda patlak veren II. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği yoksulluk, işsizlik, suçluluk, toplumsal stres vb. sosyal sorunların birey ve toplum yaşamı üzerindeki çevresel etkileri büyük rol oynamıştır (Toikko 1999: 355). Yaşanan bu gelişmeler ise insan davranışının çevre içerisinde şekillendiği ve bu yönüyle değerlendirilmesi gerektiğini savunan ekolojik sistem yaklaşımının temelini oluşturmuştur (Compton ve Galaway 1979:111-114).

Ekolojik sistem yaklaşımının teorik temeli Ludwig Von Bertalanffy'nin genel sistem yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde insanlar bir sosyal ağ içerisinde var olan canlılar olarak görülmektedir. Bireyin davranışı ve gelişimi, yaşadığı sosyal ağ içerisinde meydana gelen etkileşimlerin yönüne göre değişmektedir. İnsan davranışı bireysel ve sosyal çevre arasında süregelen karşılıklı etkileşimin bir ürünüdür. Sosyal ağ içerisinde; ev, aile, kültür, alt kültür, toplum, okul gibi sistemler yer almaktadır. Bir sistemde yaşanan bir değişim diğer sistemleri de etkilemektedir. Sözelimi aile içerisinde ebeveynlerin ilişki süreçlerinde meydana gelen bir değişim, ailedeki çocuğu, çocuğun motivasyon sürecinde meydana gelen değişim ise onun yaşantısını olumsuz yönde etkileyecektir (Bertalanffy 2004).

Ekoloji kavramını davranış bilimlerinde ilk kez kullanan 1965'te psikolog Roger Barker olmuştur. Kavramın sosyal hizmet uygulamalarına girişi ise, Carel Germain'in 1979'da uyum dengesi (*goodness of fit*) olarak tanımlandığı çevre ve insan organizması ara-

sındaki karşılıklı uyumun önemine işaret etmesi sonucudur. Ekolojik sistem yaklaşımına göre insan organizması ile çevrenin özellikleri karşılıklı uyum içinde olmalıdır (Turan 1999:311). Yaklaşımın anahtar ögesi ise “çevresi içinde birey” kavramıdır (Ashman ve Zastrow 1990: 3).

Çevresi İçinde Birey

Günümüzde psikolog, pedagog, sosyal hizmet uzmanı gibi genelde sorunlu bireyler ile mesleki çalışmalar yürüten profesyoneller, yardım talebinde bulunan müracaatçı veya danışanı içinde yaşadığı çevresel sistemler ile birlikte ele alıp (O’Melia, Miley, DuBois 1998: 9–11) onun ruhsal süreçleri kadar, etkileşim kurduğu ve yaşamını etkileyen dış dinamikleri de göz önünde bulundurarak “çevresi içinde birey” bakış açısından hareket etmektedirler (Ashman ve Zastrow 1990:10).

Ashman ve Hull (1999:14)’a göre ekolojik sistem yaklaşımı çerçevesinde birey; aile, arkadaşlar, sosyal hizmetler, politikalar, inanç sistemi, mal ve hizmet sistemi, çalışma hayatı ve eğitim sistemi başta olmak üzere çevredeki pek çok sistemle dinamik etkileşim içerisinde bulunan bir varlık olarak ele alınmaktadır. Yaklaşımın temel varsayımı ise birey ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimlerin (*interaksiyonların*) geliştirilmesi yoluyla bireyin çevresel değişimlere daha kolay uyum sağlayabileceği şeklindedir.

Ekolojik sistem yaklaşımı, birey ve diğer sistemler arasındaki karşılıklı etkileşimin yani interaksiyonun tanımlanmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Sosyal çevre kavramının ekolojik sistem yaklaşımı üzerine inşa edilmiş olması da buna bir örnek olarak gösterilebilir (Ashman ve Hull 1999:13).

Her geçen gün aile yapısı ve sosyal kurumlar ile çevre içerisinde yer alan diğer sistemlerin işlev ve yapıları değişime uğramakta, yaşam bireyler için daha karmaşık bir hale gelmektedir. Bu durum bireylerin sosyal çevreye adaptasyonunu olumsuz yönde etkilemekte, ortaya çıkan bireysel talepler ile toplumsal kaynaklar arasındaki dengesizlik durumu ise strese yol açmaktadır. Bireyler, stresle baş edebilmek için çevrenin talep ve kaynakları ile kendi imkan ve yetenekleri arasında bir denge kurmak zorundadır (Compton ve Galaway 1979: 29). Ekolojik sistem yaklaşımına göre birey ve çevresi arasında kurulacak

uyum dengesi ile bireysel, ailevi ve toplumsal sorunlar ortaya çıkmadan önlenir ve sistemler arasındaki fonksiyon eksiklikleri giderilebilir (Payne 1979: 145-147; O’Melia, Miley ve DuBois 1998: 35-36; Turan 1999: 311; Kornblum ve Julian 2001: 181-182).

İnsan hayatı biyolojik, psikolojik, duygusal ve entelektüel değişim süreçlerini kapsar. Birey bir yaş döneminden diğerine geçerken çeşitli sorunlar ve ihtiyaçlar kendiliğinden gündeme gelir. Bu geçiş dönemlerinden bazıları; yürümeyi öğrenme, okula başlama, ergenliğe giriş, okul hayatının sona ermesi, iş hayatına girme, evlenme, çocuk sahibi olma, çocukların evden ayrılması, emeklilik ve eşlerden birinin kaybıdır (Ashman ve Zastrow 1990: 9-15). Ekolojik sistem yaklaşımı, bireylerin, ailelerin ve küçük grupların geçiş dönemleri ile ilgili sorunlarını ve bir yaş evresinden diğer yaş dönemine taşıdıkları ihtiyaçlarını inceler.

Bu noktada ekolojik sistem yaklaşımının temel kavramlarına değinilmesi birey ile çevre arasındaki etkileşimlerin daha iyi anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ekolojik Sistem Yaklaşımının Temel Kavramları

Genel sistem teorisinde yer alan bazı kavramlar ekolojik sistem yaklaşımının da temelini oluşturmaktadır. Sistem, sosyal çevre, interaksiyon, transaksiyon, enerji, kesişim, adaptasyon, başatma ve karşılıklı bağımlılık ekolojik sistem yaklaşımında sıklıkla kullanılan temel kavramlardır (Ashman ve Hull 1999:14). Aşağıda ekolojik sistem yaklaşımına temel oluşturan bu kavramlar kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Sistem (System)

Sistem birbirine bağlı ve karşılıklı etkileşim içerisinde olan parçaların oluşturduğu bir bütün ya da “araların da ilişki bulunan birimler bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır (Bertalanffy 1956:11 Akt; Compton ve Galaway 1979:73). Ashman ve Hull (1999:10-11)’a göre ise sistem, belirli bir işlevi yerine getirmek üzere kurallı ve ilişkisel bir yapı içerisindeki, öğelerin, oluşturduğu bir düzendir. Okulumuzdaki sınıf, içinde bulunduğumuz aile, öğrenim gördüğümüz üniversite birer sistemdir. Bu sistemlerin her biri fonksiyonlarını yerine getirebilmek için birlikte çalışan bir çok parçadan oluşur.

Sosyal Çevre (Social Environment)

Çevre, herhangi bir olay, grup ya da topluluğun oluşumunda etkili olan koşulların tümünü içine alır. Tüm toplumsal olaylar, bazı temel faktörlerin veya şartların etkisi altında meydana gelir, biçimlenir veya biçim değiştirirler. Çevre fiziki, biyolojik, kültürel ve sosyal olmak üzere dört başlık altında incelenebilir. Sosyal çevre insan yaşamı ile ilgili koşulları, durumları ve insanlar arası etkileşim süreçlerini kapsar. Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi çevreyle kurulan karşılıklı güçlü etkileşimlere bağlıdır.

Sosyal çevre, bir insanın yaşadığı evin şeklini, yaptığı işin türünü, piyasadaki mevcut para miktarını, yasal düzenlemeleri ve toplumsal kurallar bütünü, aynı zamanda insanın temas halinde olduğu tüm bireyleri, grupları, kurumları ve sistemleri de içine alır (Ashman ve Hull 1999:14-15).

Ekolojik sistem yaklaşımı, bireyi çevre içerisinde yaşayan bir varlık olarak ele alır ve bireyin davranışını değerlendirirken çevreyi de göz önünde bulundurur. İnsan çevresi ile iç içe dinamik bir varlıktır, insan ve çevre arasında var olan bütünlük insan davranışı üzerinde etkilidir (Ashman ve Zastrow 1990:3).

Bu yaklaşımı temel alan davranış bilimciler bireyi ele alırken onun karşılıklı etkileşim içerisinde bulunduğu çeşitli sistemleri de değerlendirirler ve müdahale stratejilerini birey ve çevresi arasında meydana gelen olumsuz etkileşimlerin ve bireyin adaptasyon süreçlerinin geliştirilmesi üzerine inşa ederler.

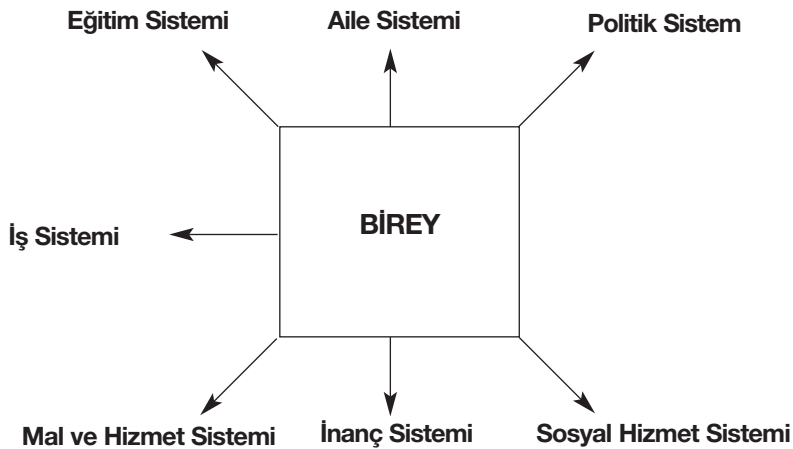
Şekil 1’de Ashman ve Zastrow (1990:10)’un “çevresi içinde birey” kavramını nasıl şemalaştırdıkları gösterilmektedir.

İnteraksiyon ve Transaksiyon (Interaction and Transaction)

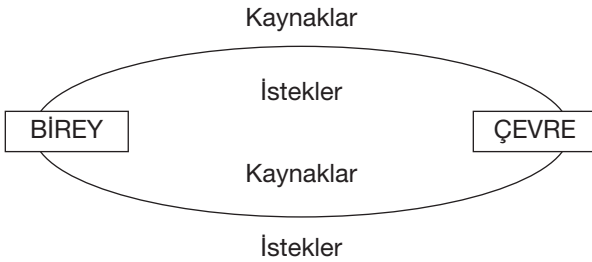
İnteraksiyon ve taransaksiyon bireylerin çevre içerisinde yer alan diğer canlı sistemleriyle (aile, arkadaş çevresi, öğretmenler, meslektaşlar vb.) kurdukları etkileşim süreçlerini ifade eder. İnteraksiyonda bir karşılıklılık durumu vardır, transaksiyonda ise sistemler arası ilişkilerde bir karşılıklılık olabileceği gibi tek yönlü bir iletişim ya da mesaj aktarımı da söz konusu olabilir. Söz gelimi bir erkeğin sevdiği bir bayandan aşkına karşılık görmesi interaksiyona, on beş yıldır çalışmakta olduğumuz işten iş verenin tek yönlü kararıyla kendi inisiyatifimiz dışında çıkarılmamız ise transaksiyona örnek olarak gösterilebilir (Ashman ve Hull 1999:14; Ashman ve Zastrow 1990:3-4).

Birey ve çevre arasındaki ilişkiler etkileşimseldir. Birey davranışı ile çevresini şekillendirebileceği gibi çevre şartlarının etkisi ve çevre ile kurulan ilişkiler de bireyin davranışı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Şekil 2 (O’Melia, Miley ve DuBois 1998: 33)’de birey ve çevre arasındaki ilişki süreci sembolize edilmektedir.

Şekil 1: Çevresi İçinde Birey

Şekil 2: Birey-Çevre İlişkisi

Şekil 2’de görüldüğü gibi birey ve çevresi arasındaki ilişkide dönütsellik ve karşılıklılık söz konusudur. Ayrıca sürekli değişen bireysel istekler ile çevre şartları bu ilişkiyi dinamik kılmaktadır. Bu nedenle bireyler çevrelerini etkiledikleri gibi aynı zamanda sosyal ve fiziksel çevrelerinden de etkilenmektedirler.

Kendimizi nasıl hissettiğimiz, sosyal çevrenin bize yönelik davranışlarını etkilemekte, sosyal çevrenin bizlerle kurduğu ilişkilerin genel dinamikleri de, bizim davranış tarzımızı şekillendirmektedir (Miley, O’Melia ve DuBois 1998: 30-32).

Enerji (Energy)

Enerji, insan ve çevre arasında meydana gelen etkileşimlerin temel kaynağıdır. Enerji girdi (*in put*) ya da çıktı (*out put*) biçimini alabilir. Girdi, enerjinin insan yaşamına giren ve onun yaşamına ilave bir boyut getiren biçimidir. Örneğin, sağlığı tehlike sinyalleri veren yaşlı bir insan gerekli günlük işlerini yerine getirebilmek için fiziksel yardıma ya da duygusal desteğe ihtiyaç duyabilir. İşte bu yaşlıya verilecek destek girdi olarak tanımlanabilir. Çıktı ise insan yaşamından dışarı atılan bir enerji biçimi olarak kavramsallaştırılabilir. Bir bireyin boş zamanlarında enerjisini gönüllü kampanyalarda çalışarak değerlendirmesi buna bir örnek olarak gösterilebilir (Ashman ve Hull 1999:15; Ashman ve Zastrow 1990:4).

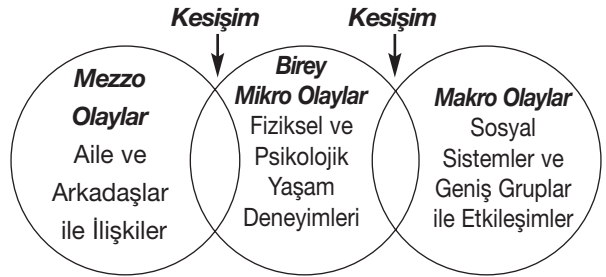
Kesişim (Interface)

Kesişim, birey ve çevre arasında meydana gelen etkileşimlerin odak noktası (*exact point*)dır. “Çevresi içinde birey” yaklaşımı göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığı taktirde, kesişim kavramı, değişim için uygun interaksiyon ve transaksiyonların

amaçlanması noktasında odaklanmalıdır. Örneğin; aile danışmasına başlayan bir çiftin öncelikli olarak ifade ettiği problem çocuklarını nasıl yetiştirecekleri konusundaki görüş ayrılığıdır. Asıl problem ise, eşler arası iletişim sürecinde ortaya çıkan eksikliklerdir. Bu sorun alanındaki odak nokta bir eşin diğerini olumsuz olarak etkilemesi üzerinedir. Her insan bir diğerinin sosyal çevresinin bir parçasıdır. Eğer odak nokta hatalı olarak belirlenmişse bu durum gerçek sorun ele alınmadan zaman ve enerji kaybına neden olacaktır (Ashman ve Zastrow 1990: 8; Ashman ve Hull 1999:14).

Şekil 3 (Ashman ve Zastrow 1990: 14)’de birey ve etkileşim içerisinde bulunduğu sistemler arasındaki kesişim noktaları gösterilmektedir.

Şekil 3: Birey ile Çevre Arasındaki Kesişim Noktaları

Her birey bir yaşam döngüsüne sahiptir. Bireyin yaşam döngüsü içerisinde meydana gelen etkileşimler ve karşılaştığı yaşam olayları üç temel kategori içerisinde ele alınabilir. Bunlardan ilki mikro olaylardır. Mikro olaylar kişisel olarak her bireyin sahip olduğu yaşam deneyimlerini ifade eder. Bireyin yaşam deneyimleri aynı zamanda onun sosyal çevre içerisindeki davranışlarına da şekil verir. Davranışlar genellikle bireyin sosyal çevre içerisinde yer alan diğer sistemlerle olan etkileşimleri sonucunda meydana gelse de bazı davranışlar kişinin kendi içsel yapısı ve yaşantılarının birer ürünüdür. Mikro olaylara; madde bağımlılığı, intihar teşebbüsleri, depresif kişilik yapısı vb. bireysel yaşantılar ve kişilik özellikleri örnek olarak gösterilebilir. Mikro yaşam olaylarının başlıca odak noktası bireyin davranışlarıdır. Mezzo düzeydeki yaşam olayları bireylerin sosyal çevre içerisinde diğer bireyler ve küçük gruplar ile kurdukları ilişki ve etkileşimler üzerinde odaklanır. Mezzo düzeydeki yaşam deneyimleri bireyin içten ilişkiler içerisinde bulunduğu aile, arkadaş ve iş çevresi ile arasındaki etkileşimleri kapsar. Yaşam olaylarının üçüncü ve son türü

makro olayları içermektedir. Odak noktası bireyler ile geniş organizasyonlar ve sosyal sistemler arasındaki transaksionlardır. Sosyal çevre bireylerin davranışları üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Yoksulluk, ayrımcılık, sosyal baskılar ve sosyal politikaların yansımaları makro düzeydeki yaşam olayları içerisinde yer almaktadır (Ashman ve Zastrow 1990: 12-14).

Adaptasyon (Adaptation)

Adaptasyon, çevre şartlarına uyum kapasitesidir. Bu kavram bir değişimi ifade eder. Bir birey işlevselliğini sürdürülebilmek için yeni koşullara ve durumlara uyum sağlamalı ya da değişmelidir. İnsanlar, sürekli olarak yaşanan değişimler ve çeşitli streslerle baş edebilmek için esnekliğe ve adaptasyon yeteneğine gereksinim duyarlar. Bu noktada uygulama oryantasyonu olan davranış bilimlerinin temel sorumluluğu bireye sosyal yaşamın gereklerine uyum sağlaması için yardımcı olmaktır. Bir birey meydana gelen her yeni duruma uyum sağlayabilmelidir. Yeni bir sevgiliyle, yeni bir işle ya da yeni bir komşu muhitiyle karşı karşıya olan birey bu süreçlere adapte olmalıdır. Adaptasyon süreci, genellikle bir güç yapısı içerisinde enerjiyi gerektirir. Ekolojik sistem yaklaşımı bakış açısı ile yürütülen mesleki uygulamalarda, bireylerin var olan enerjilerini doğru bir biçimde kullanmaları böylelikle sosyal işlevselliklerini sürdürmeleri hedeflenir (Ashman ve Zastrow 1990:8; Ashman ve Hull 1999:15). Payne (1979:145)'e göre, yoksulluk, suçluluk, ayrımcılık gibi sosyal sorunlar çevresel yapıyı olumsuz yönde etkilemekte ve adaptasyonun gerçekleşme olasılığını azaltmaktadır. Bundan dolayı bireyler çevreyle aralarında bir uyum dengesi oluşturup sürdürülebilmek için çaba sarf etmelidirler.

Ashman ve Hull (1999:15)'a göre ise bireyler hem çevrelerini etkilerler hem de çevreden etkilenirler. Diğer taraftan çevreye başarılı bir biçimde adapte olabilmek için hem kendileri hem de çevre üzerinde değişim yaratabilirler. Örneğin Erzurum'da yaşayan bir kişi, soğuk kış mevsiminde yaşamını ancak korunaklı binalarda sürdürebilir. Bu yüzden Erzurum'da yaşayanlar soğuk çevre şartlarını, ısı yalıtımlı binalar inşa ederek ve uygun altyapı hizmetlerini oluşturarak kendi lehlerine değiştirebilirler ve kış mevsiminin günlük yaşam sürecindeki olumsuz etkilerini elemine ederler. Bu açıdan bakıldığında adaptasyon iki yönlü bir süreci ifade eder, bu süreç bireysel özellikleri ve çevre koşullarını içerir.

Başetme (Coping)

Başetme, insan adaptasyonunun bir biçimidir ve problemlerin üstesinden gelme yönündeki mücadeleyi ifade eder. Geniş anlamda adaptasyon ortaya çıkan her yeni duruma verilen olumlu ya da olumsuz tepkilerin tümünü içerir. Başetme ise yaşam döngüsü içerisinde karşılaşılan problemlerin üstesinden gelebilmek için tecrübelerden yararlanmaya ya da model almaya işaret eder. Örneğin; bir birey aniden ortaya çıkan bir ebeveynin kaybedilmesi ya da yeni bir çocuğun dünyaya gelmesi gibi gelişmelerde nasıl davranacağı hususunda geçmişteki gözlemleri ya da edinmiş olduğu tecrübelerine başvurur (Ashman ve Zastrow 1990: 8; Ashman ve Hull 1999:15).

Karşılıklı Bağımlılık (Interdependence)

Bireyler, sosyal çevre içerisinde diğer bireyler ya da gruplarla karşılıklı bağımlılık ve güven ilişkisi içindedirler. Her birey bir diğerine, girdi, enerji, hizmet ve bütünlük açısından bağılıdır. İnsanlar, diğerleri olmaksızın varlığını sürdüremez. Örneğin, sanayiciler girdi niteliğindeki yiyecek maddesi üretimi için çiftçilere ve ürettikleri mamulleri satabilmek için ise müşterilere gereksinim duyarlar. Aynı zamanda, çiftçiler de ürettiği oldukları yiyecek maddelerini paraya çevirip, kendileri için gerekli olan tohum, araç-gereç ve diğer malzemeleri satın alabilmek için sanayicilere ihtiyaç duyarlar. Özellikle yüksek endüstri toplumlarında yaşayan insanlar, hayatlarını sürdürebilmek için birbirlerine gereksinim duyarlar ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisindeyler (Ashman ve Zastrow 1990: 8; Ashman ve Hull 1999:15-16).

Buraya kadar ekolojik sistem yaklaşımının temel kavramları ana hatlarıyla ele alındı. Makalenin bundan sonraki kısmında ekolojik sistem yaklaşımında davranış dinamiklerini değerlendirme modelinden yararlanılarak bireyin davranışlarına etki eden unsurların neler olduğu ve insan davranışının nasıl oluştuğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Ekolojik Sistem Yaklaşımında Davranış Dinamiklerini Değerlendirme Modeli

Ekolojik sistem yaklaşımı davranış bilimcilere bir durumun bir çok görünümünü değerlendirebilmeleri için çok geniş bir bakış açısı sunar. Bu çerçevede bireyin davranışını değerlendirirken birey ve çevresi

arasındaki etkileşimin üç boyutunu birden ele almak gerekir. Bunlar “normal gelişimsel kilometre taşları”, “genel yaşam olayları” ve “kişisel farklılıklar”ın insan davranışı üzerindeki etkileridir.

Şekil 4’te Ashman ve Zastrow (1990: 9)’un davranış dinamiklerini değerlendirme modeline yer verilmektedir.

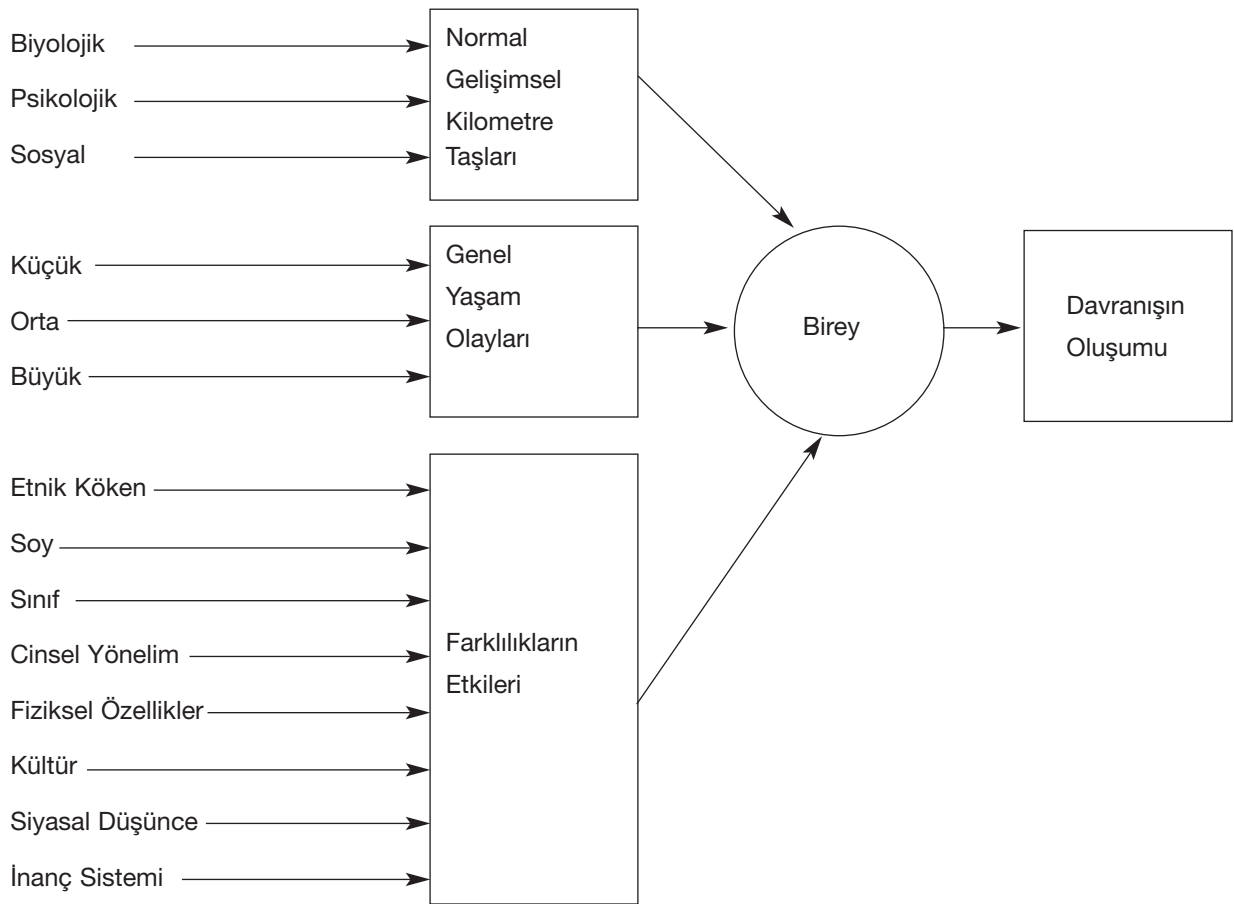
Şekil 4’teki davranış dinamiklerini değerlendirme modeline ilişkin şema şu şekilde açıklanabilir: normal gelişimsel kilometre taşları kavramı, bireyin yaşam süreci içerisinde doğal olarak meydana gelen, biyolojik, psikolojik, duygusal ve entelektüel değişim süreçlerini kapsar. Bu kavram her yaş grubundan insan davranışlarının doğru olarak değerlendirilebilmesi için uygulayıcılara bir bilgi temeli sunar. Örneğin on iki aylık bir bebeğin yürüyememesinden dolayı endişe etmek yersizdir, bununla birlikte aynı bebeğin yir-

mi dört aylık olduğunda yürüyememesi ise bir sorundur (Ashman ve Zastrow 1990: 9).

Her yaşam döneminin kendine özgü biyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri vardır. Örneğin, ergenlik çağı bir kimlik bulma dönemidir. Bu dönemin en önemli özelliği, bağımsızlık uğraşı ve akran grupları içerisinde kendine uygun bir yer arama çabasıdır. Bazen adölesan daha stresli olabilir, evden kaçabilir ya da suça yönelebilir (Ashman ve Zastrow 1990: 9).

Konumuzla ilgili bir örnek verecek olursak; biyolojik açıdan olgunlaşıp çocukluktan ergenliğe adım atan genç, içinde bulunduğu yaşam döneminin psikososyal özelliklerini sergilemeye başlayacaktır. İsyankarlık, içe kapanma, kendine yakın bulduğu ünlüleri model alma, karşı cinsle arkadaşlık ilişkileri kurma, zaman zaman duygusal çatışmalar yaşama, sorum-

Şekil 4. Davranış Dinamiklerini Değerlendirme Modeli

luluktan kaçınma vb. davranış değişiklikleri gösteren genç üzerinde aile önemli bir etkiye sahiptir. Çocuğuna bir arkadaş olarak yaklaşan aile onu kazanarak bu dönemi sağlıklı bir biçimde atlatmasına yardımcı olacaktır aksine aşırı özgürlükçü ya da kısıtlayıcı bir aile ortamında bulunmak genç açısından bazı uyum sorunlarının ve sosyal fonksiyon bozukluklarının tetikleyicisi olacaktır. Yörükoğlu (1978: 94)'na göre genç ile ailesi arasında sağlıklı bir ilişki yaşanmadığı takdirde ortaya kaçınılmaz bir biçimde birtakım sorunlar çıkacaktır. Başka bir deyişle, gencin reddedilmesi ve aşırı özgürlükçü ya da kısıtlayıcı bir ortamda bulunması onun kişiliğini olumsuz yönde etkileyecektir.

Tüm yaşam dönemleri genel yaşam olayları tarafından belirlenir (Ashman ve Zastrow 1990). Bireyler bir yaş döneminden diğerine geçerken bazı ihtiyaçlarını da taşırlar. Karşılanamayan ihtiyaçlar ile bireyin yaşam döngüsünde meydana gelen değişimlerin şiddeti (küçük, orta, büyük) onun davranış dinamiklerini yakından etkiler. Örneğin, kaza, ayrılık, ölüm vb. bir travma ile karşı karşıya kalan birey bu olayın etkisinden kurtulup, sürdürmekte olduğu yaşamında yeni bir denge oluşturamazsa, meydana gelen bu değişime adaptasyon sağlayamaz ve bu nedenle çeşitli uyum sorunları yaşar.

Etnik köken farklılığı, soy, sosyal sınıf, cinsiyet, çoğulcu bir toplum kültürü, siyasal düşünce ve sahip olunan inanç sistemi gibi bireysel farklılıklar da insan davranışı üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Bir birey ait olduğu grup yapısının toplum içinde yaşayan diğer gruplar ile arasındaki farklardan dolayı çok çabuk ayırt edilebilir. Birey kişisel farklılıklarının etkilerine de yakından bağlıdır (Ashman ve Zastrow 1990: 15). Mesela kadınların erkeklerden daha yumuşak olması ya da Akdeniz toplumunun İskandinav toplumundan sıcak kanlı olması gibi durumlar bireysel ve toplumsal farklılıkların kişiler üzerindeki etkilerine açık birer örnek olarak gösterilebilir.

Birey içinde bulunduğu toplumun, ait olduğu sosyal sınıf, etnik ve kültürel yapının değerlerini benimser, sosyal kabullerini ve davranış kalıplarını örnek alır.

Bireyin çevresi, kültürel çevre ve sosyal çevre olmak üzere iki düzeyde oluşur. Değerler ve normlar kültürel çevreyi, insan ilişkileri ise sosyal çevreyi meydana getirir. Sosyal çevre ile kültürel çevre arasında uyum-

suzluk olduğu zaman gerilimler ortaya çıkar. Sosyal çevre ile kültürel çevre arasında meydana gelen bu uyumsuzluk ise anominin kaynağını oluşturur. Yerleşim yeri, konut, ulaşım, eğitim, sağlık, eğlenme imkanları, kamu hizmetleri gibi toplumsal koşulların yanında bireyin sosyo-ekonomik statüsü, kazanç biçimi, komşuluk ilişkileri, aile içi ilişkileri, aile üyelerinin rol ve fonksiyonlarını yerine getirme biçimleri gibi öğeleri de içeren çevre, bireyin psiko-sosyal gelişimi ve kişiliğini yakından etkilemektedir (Cılga 1989: 19). İnsan davranışının oluşumunda sosyo-kültürel yapı öğeleri (örf, adet, gelenek, görenekler vb.), sahip olunan siyasal düşünce ve inanç sistemleri önemli rol oynamaktadır. Ülkemizin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nde halen devam eden kan davaları ile zaman zaman medyada rastladığımız nikahsız ilişkiye giren kız çocuklarının öldürülmesi olayları, 1980 öncesinde siyasal düşünce farklılıklarından dolayı bir çok cinayetin işlenmesi ve dünyada bugüne kadar yapılan terör olayları içerisinde en çok ses getiren, 11 Eylül 2001'deki İkiz Kulelere yönelik uçak saldırılarının altında medeniyetler arasındaki çatışmanın yer alması; sosyo-kültürel yapı ve siyasal düşünce farklılıkların insan davranışı üzerindeki etkilerine somut birer örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere; ekolojik sistem yaklaşımı bireyi davranışa yönelten çevresel sistemleri analiz ederken derinlemesine ve çok boyutlu bir değerlendirme sürecini kapsayan, davranış dinamiklerini değerlendirme modelinden yararlanır. Bu çerçevede ekolojik sistem yaklaşımı bakış açısıyla, hareket eden davranış bilimi uygulayıcılarından, mesleki ilişkinin başlangıç aşamasında danışan bireyi, ailesini, komşuluk çevresini ve içinde yaşadığı toplumu analiz etmeleri beklenir (Butler 1996: 48).

Tartışma

“Davranışları yalnızca uyaran ve uyarana verilen cevap veya etki tepki ilişkisi yoluyla açıklamak yeterli değildir. Zaman, çevre koşulları ve sosyal etkileşim de davranışları olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Ekolojik sistem yaklaşımı, davranışın birden fazla çevre sistemi ile ilgili olduğunu savunur. Örneğin; çocuğun davranışına, kendi kişilik yapısı, ailesi, okulu ve yaşadığı mahalle gibi sistemler etki eder. Birey yaşadığı çevreden yararlanır ve davranışlarına

çevre tarafından anlam verilir. Aynı zamanda birey çevredeki değişimlerden de etkilenir. Toplumun ekonomik ve politik yapısı, yasaları ve kuralları da bireyin sosyal çevreye uyumunu etkilemektedir. Sorunlar, birey ile çevre arasındaki uyum dengesinin bozulması sonucunda ortaya çıkar” (Turan 1999: 311-313).

Davranışı bireyin duygu ve düşüncelerinin açığa vurulmuş biçimi olarak ele aldığımızda, bireyin davranışını buz dağının görünen yüzü, onu davranışa yönlendiren nedenleri ise buz dağının denizin altında kalan kısmı olarak nitelendirebiliriz. Bireyin davranışı; geçmiş yaşam deneyimlerinin, içinde bulunduğu çevre koşullarının, çevredeki diğer sistemlerle olan ilişkilerinin ve kendi kişilik özelliklerinin bir bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple mesleki ilişki sürecinde yardım talebinde bulunan bireyin yalnızca kişilik özellikleri üzerinde durmanın diğer bir deyişle sorunun kaynağını bireysel patolojilerde aramanın çözüm sürecini zora sokacağı açıktır.

Mesleki uygulamalarda ekolojik sistem yaklaşımına başvurmak için üç önemli neden vardır. İlk olarak bu yaklaşım insan davranışının oluşum dinamiklerini anlama, yorumlama, böylelikle sorunu tüm yönleriyle değerlendirebilmek için genel bir bakış açısı sunar. İkincisi, birey, aile, grup, organizasyon ve toplumlar arasındaki ilişki ve etkileşimleri görebilmemiz olanak tanır. Üçüncü ve son olarak bireyin sorunlarla başetme yeteneği ve adaptasyon kapasitesi üzerinde durarak problemin çözümünde danışanın insiyatif almasını sağlar.

KAYNAKLAR

- ACAR, B. Yüksel ve H. ACAR. “Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar.” **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, Cilt: 13, Sayı: 1, 2002: 29-35.
- ASHMAN, Kirst Karen ve Charles ZASTROW. **Understanding Human Behavior and the Social Environment**, Chicago, Nelson Hall Publishers, 1990.
- ASHMAN, Kirst Karen ve Grafton H. HULL. **Understanding Generalist Practice**, Chicago, Nelson Hall Publishers, 1999.
- BERTALANFFY, V. Ludwig. **Ecological Systems Approach**, [internet] Bağlı Bulunduğu İnternet Adresi; <http://www.users.globalnet.co.uk/~ebstudy/strategy/ecosys.htm>, 27 Nisan 2004.
- BUTLER, Shane. **Substance Misuse and the Social Work Ethos**. *Journal of Substance Misuse*1, Volume: 62, Number: 2, 1996: 46-53.
- CILGA, İbrahim. **Aile ve Çevre Sorunlarının Gencin Kişiliğine Etkisi**. T.C. Milli Eğitim ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1989.
- COMPTON, Beulah R. ve Burt GALAWAY. **Social Work Processes**, USA, The Dorsey Press, 1979.
- KORNBLUM, William ve Joseph JULIAN. **Social Problems**, Prentice Hall, Tenth Edition, New Jersey, 2001
- MILEY, K.K., O’ MELIA, M., DUBOIS, B.L. **Generalist Social Work Practice—An Empowering Approach**.UK, Allyn and Bacon, 1998.
- PAYNE, Malcolm. **Modern Social Work Theory**, Jo Camp-ling (Ed.), Great Britain, Macmillan Press Ltd, 1997.
- TOIKKO, Timo. “Sociological and Psychological Discourses in Social Casework During the 1920s.” **Families in Society**, Volume: 80, Number: 4, July- August 1999: 351-358.
- TURAN, Nihal. **Sosyal Kişisel Çalışma: Birey ve Aileler için Sosyal Hizmet**, Ankara, 1999.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay. **Çocuk Ruh Sağlığı**. Ankara: T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1978.

Kız Ergenlerin Ergenlik Fizyolojisine İlişkin Bilgi Düzeyleri (Manisa Örneği)

- Öğr.Gör. Saliha ALTIPARMAK* • Yrd. Doç. Dr. Gülten KARADENİZ*
• Betül ADIGÜZEL** • Gülden ÖZATEŞ** • Esra GÖK**

Özet

Araştırmanın amacı; kız öğrencilerin ergenlik fizyolojisine ilişkin bilgilerini saptamak, öğrencilere konu ile ilgili eğitim verilerek, eğitim öncesi ve sonrasındaki bilgi durumlarını değerlendirmek ve eğitimin etkinliğini saptamaktır. Araştırmanın evrenini Manisa ili dördüncü bölge eğitim okulları (Necatı Bey, Avni Gemici ve Fatih ilköğretim okulları) 8. sınıf kız öğrencileri oluşturmuştur. Örnekleme tüm kız öğrenciler dahil edilmiştir (n=111). Veriler 24-31 Mayıs 2004 tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler bilgisayar ortamında SPSS 10.0 paket program kullanılarak değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde yüzdelik ve Paired-samples -t test kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin %86.6'sı okullarda cinsel eğitim verilmesi gerekliliğine inandıkları belirlenmiştir. Sorulara eğitim öncesi ve sonrası verilen yanıtlar arasında yapılan istatistiksel değerlendirmede sonuç anlamlı bulunmuştur (p<0.05).

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, kız, fizyoloji.

Summary

Level of Knowledge of Teenagers Girls About Nagers Physiology

The aim of the study to determine the knowledge of the students about adolosant physiology , and giving education about the subject and determine how effects the education their knowledge. All students were taken to the sample the schools of 4. education area in Manisa (n=111). Data were collected between May 24-31/2004. Data were evaluated by using on computer in SPSS 10.0 pacget program. Percentage and Paired Samples-t tests were used in the statistically analysis. The result of the study it is determined that 86% of the students believe in necessity of sex education in schools. Significant relationship was found between the given answers before and after education (p<0.05).

Key Words: Adolescence, teenage girl, physiology

*Celal Bayar Üniversitesi Manisa Sağlık Yüksekokulu.

**Celal Bayar Üniversitesi Manisa Sağlık Yüksekokulu Öğrencisi.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olarak, yaşamın belki de en çok ilgi isteyen bir bölümüdür. Bilimsel olarak tam bir fikir birliği olmasa da, genellikle 10 yıla yakın sürdüğü kabul edilmektedir (1). Fiziksel büyümenin en fazla gerçekleştiği 10-14 yaş arası “erken”, sonrası yıllar ise “geç” ergenlik dönemi sayılmaktadır. Bu dönemde çocukların değişimleri her zaman ve her kültürde benzer özelliklere sahiptir. Ergenlik sürecinde şekillenen fiziksel ve ruhsal gelişmeler çoğunlukla 15-19 yaşlarında tamamlanmakla birlikte, yaşamda ergenliğe bağlı sosyal uyumu da kapsayan değişimler uzun zaman almakta ve 15-24 yaş dilimi olarak tanımlanan gençlik döneminin sonuna kadar da sürebilmektedir (1,2).

Çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de nüfusun önemli bir bölümü ergen ve genç yetişkinlerden oluşmaktadır. Bu oran ergen-ergen genç nüfusun lehine yükseldiği için, bu alandaki eğitim çalışmaları da giderek daha fazla önem kazanmaktadır (3). Ergenlikle birlikte cinselliği ortaya koymaya başlayan gençlerin fiziksel ve duygusal değişimlerinin en açık biçimde yansıdığı pek çok alan vardır. Özellikle cinsellik, güzel görünme, beden imajı bu alanların en etkili parçalarıdır. Ancak bazı kültürlerde olduğu gibi ülkemizde de cinsel bilgilerin çocuklarla paylaşımından genellikle kaçınılmaktadır. Aile içinde annelerin babalara göre konu ile ilgili daha paylaşımcı oldukları yapılan çalışmalarla belirlenmiştir (4). Bu nedenle, ergen doğru bilgiyi genellikle aile dışından edinmeye çalışmakta, çoğunlukla edinilen bilginin sağlıklı olup olmadığına da karar verememektedir. Cinselliği de kapsayan kendi bedenini tanıma, değişen fizyolojik belirtilerle başedebilme de eğitim gerektiren durumlardır ve yapılan çalışmalar, bu konularda gençlerde bilgi eksikliği olduğunu ve bu eksikliğin onları yanlış cinsel davranışlara ittiğini göstermektedir, yine gençlerin bilgi eksikliklerinin farkında oldukları ve bilgiyi almak istediklerini ortaya koymaktadır (4,5). Literatüre göre, cinsiyet perspektifi olmadan sağlık ve yaşlanmayı anlamak mümkün değildir. Hem fizyolojik, hem de psiko-sosyal bakış açısından sağlığın belirleyicileri direk cinsiyetle ilişkilidir. Halen “sağlıkta cinsiyet farklılıkları” denildiğinde kadın sağlığı anlaşılmaktadır. Tarih boyunca kadının her konuda ihmal edilmesi ve dünyada milyonlarca kadının gereksiz ve önlenebilir bir hastalık yükünün al-

tında olması bu kavramın pekişmesinde önemli rol oynamıştır. Genellikle doğumda yaşam beklentisinin kadınlarda, erkeklerden daha fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Bir çok gelişmiş ülkede bu fark 6-8 yıldır. Tabii bu durum erkekler için de sağlık eğitimine gereksinim olduğunu açıklamaktadır. Cinsiyet farkı gözetilmeksizin eğitimin yaşam kalitesini artıracığı ve yaşam yıllarını uzatacağı yadsınamaz bir gerçektir(3). Bu doğrultuda, çalışmanın amacı; farklı ilköğretim okullarındaki son sınıf kız öğrencilerin ergenlik fizyolojisine ilişkin bilgilerini saptamak, öğrencilere konu ile ilgili eğitim verilerek, eğitim öncesi ve sonrasındaki bilgi durumlarını değerlendirerek eğitimin etkinliğini saptamaktır.

YÖNTEM:

Yarı deneysel tipteki çalışmanın amacı; farklı ilköğretim okullarındaki son sınıf kız öğrencilerin ergenlik fizyolojisine ilişkin bilgilerini saptamak, öğrencilere konu ile ilgili eğitim verilerek, eğitim öncesi ve sonrasındaki bilgi durumlarını değerlendirerek eğitimin etkinliğini saptamaktır. Araştırmanın evrenini Manisa ili dördüncü bölge eğitim okulları (Necati Bey, Avni Gemici ve Fatih İlköğretim Okulları) 8. sınıf kız öğrencileri oluşturmuştur. Örneklem tüm kız öğrenciler dahil edilmiştir (n=111). Veriler 24-31 Mayıs 2004 tarihleri arasında toplanmıştır.

Verilerin toplanması: Öğrencilere araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik özellikleri içeren anket formu ile, eğitim öncesi ve sonrasında ergenlik fizyolojisi ile ilgili bilgi düzeylerini saptamaya yönelik anket formu uygulanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 10.0 paket program kullanılarak değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde yüzdellik ve Paired-samples –t test kullanılmıştır.

BULGULAR:

1.Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleri: Öğrencilerin %50.5’i Necati Bey, %33.3’ü Avni Gemici, %16.2’si Fatih İlköğretim Okulu’nda öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %78.4’ünün babaları ilköğretim mezunu olup, %51.4’ü işçidir. Annelerin çoğu ilköğretim mezunu (%61.3) olup, çoğunluğu ev hanımıdır (%86.5). Öğrencilerin %87.4’ü çekirdek ailede yaşamakta olup, gelir durumları %53.2 gelir gideri karşılıyor şeklindedir. Öğrencilerin sosyo-

demografik özelliklerinin dağılımı Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Bazı Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı

Özellik	Sayı	%
Okul		
Necati Bey İlköğretim Okulu	56	50.5
Avni Gemici İlköğretim Okulu	37	33.3
Fatih İlköğretim Okulu	18	16.2
Yaş	14.35±0.516	(13-16)
Baba Eğitim		
Okur Yazar Değil	7	6.3
İlköğretim	87	78.4
Lise ve Üzeri	17	15.3
Baba İş		
İşsiz	6	5.4
İşçi	57	51.4
Memur	7	6.3
Emekli	12	10.8
Serbest Meslek	29	26.1
Anne Eğitim		
Okur Yazar Değil	36	32.4
İlköğretim	68	61.3
Lise ve Üzeri	7	6.3
Anne İş		
Ev Hanımı	96	86.5
İşçi	11	9.9
Emekli	4	3.6
Kaç Kardeş	3.76±2.07	(0-10)
Aile Türü		
Çekirdek Aile	97	87.4
Geniş Aile	14	12.6
Gelir Durumu		
Gelir Gideri Karşılıyor	59	53.2
Gelir Gideri Karşılmıyor	46	41.4
Gelir Giderden Fazla	6	5.4
Toplam	111	100.0

2.Öğrencilerin Ergenlikle İlgili Bilgi Durum Dağılımı: Öğrencilerin , % 55’i ailesi ile cinsel konuları konuşabildiğini, % 90.1’i ergenlik ile ilgili bilgi sahibi olduğunu ve bu bilgiyi çoğunlukla okuldan (%44.1) aldıklarını ve çoğunluğu ergenlikteki bütün değişiklikleri bildiğini (%66.7) ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %86.6’sı okullarda cinsel eğitim verilmesi gerekliliğine inandıklarını belirtmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin Ergenlikle İlgili Bilgi Durum Dağılımı

	Sayı	%
Ailen İle Cinsel Konular Konuşabilir Misin?		
Evet	61	55.0
Hayır	50	45.0
Ergenlik İle İlgili Bilgin Var Mı*		
Evet	100	90.1
Hayır	11	9.9
Ergenlik İle İlgili Bilgiyi Kimden Aldın		
Ailemden ve arkadaşarımdan	47	42.3
Kitap, Dergi, İnternetten	4	3.6
Okuldan	49	44.1
Bilgi Almadım	11	9.9
Ergenlikteki Değişikliklerden Hangilerini Biliyorsun		
Bütün Değişiklikleri Biliyorum	74	66.7
Yalnızca Fiziksel Değişiklikleri Biliyorum	16	14.4
Yalnızca Ruhsal Değişiklikleri Biliyorum	14	12.6
Hiçbir Bilgim Yok	7	6.3
Sizce Okullarda Cinsel Eğitim Verilmeli Mi?		
Evet	96	86.6
Hayır	15	13.4
Toplam	111	100.0

3.Öğrencilerin Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası Ergenlik Fizyolojisi İle İlgili Sorulara Verdikleri Yanıtlar: Öğrencilerin eğitim öncesi ve eğitim sonrası sorulan ergenlik kaç yaşında başlar, ergenlikteki değişiklikler nelerdir, dış genital organlar nelerdir, iç genital organlar nelerdir, adet kanaması nasıl olur, adet kanaması

Tablo 3. Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası Sorulara Verilen Yanıtların Karşılaştırılması

SORULAR	YANITLAR										P*
	Eğitim Öncesi					Eğitim Sonrası					
	Yanlış Yanıt		Doğru Yanıt		Yanlış Yanıt		Doğru Yanıt		Toplam		
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	
Ergenlik Kaç Yaşında Başlar?	87	78.4	24	21.6	27	24.3	84	75.7	111	100.0	P< 0.05
Ergenlikteki Değişiklikler Nelerdir?	33	29.7	78	70.3	14	12.6	97	87.4	111	100.0	P< 0.05
Dış Genital Organlar Nelerdir?	105	94.6	6	5.4	26	23.4	85	76.6	111	100.0	P< 0.05
İç Genital Organlar Nelerdir	101	91.0	10	9.0	28	25.2	83	74.8	111	100.0	P< 0.05
Adet Kanaması nasıl Olur?	86	77.5	25	22.5	43	38.7	68	61.3	111	100.0	P< 0.05
Adet Kanaması Hangi Yaşlarda Başlar	88	79.3	23	20.7	32	28.8	79	71.2	111	100.0	P< 0.05
Adet Kanaması Kaç Gün Sürer?	67	60.4	44	39.6	23	20.7	87	78.4	111	100.0	P< 0.05
Adet Dönemindeki Sıkıntılar Nelerdir?	56	50.5	55	49.5	15	13.5	96	86.5	111	100.0	P< 0.05
Adet Kanaması Olurken Nelere Dikkat Edilmeli?	74	66.7	37	33.3	28	25.2	83	74.8	111	100.0	P< 0.05
Adet Döneminde Doktora Gidilmesi Gereken Durumlar Nelerdir?	79	71.2	32	28.8	30	27.0	81	73.0	111	100.0	P< 0.05
Gebelik Nasıl Oluşur?	90	81.8	21	18.9	61	55.0	50	45.0	111	100.0	P< 0.05

* Paired- Samples- T Test

hangi yaşlarda başlar, adet kanaması kaç gün sürer, adet dönemindeki sıkıntılar nelerdir, adet kanaması olurken nelere dikkat edilmeli, adet döneminde doktora gidilmesi gereken durumlar nelerdir şeklindeki sorulara eğitim öncesi ve sonrası verilen yanıtlar arasında yapılan istatistiksel değerlendirmede sonuç anlamlı bulunmuştur (p>0.05).

TARTIŞMA

Her insanın yaşamının en önemli evrelerinden olan ergenlik dönemine ait özelliklerin bilinmesi ve yorumlanması son yıllarda önem kazanmıştır. Ergenlik dönemini konu edinen çalışmaların sayısının gittikçe artmasına rağmen, bu gelişim döneminin temel özellikleri ve belirleyicileri üzerinde henüz bir anlaşma sağlanmış değildir(6). Bu nedenle ergenler ile ilgili çalışmalara hala gereksinim vardır. Uzman sosyolog Hacer Nalbant'ın "gençler ve üreme sağlığı" konusunda yapılmış araştırmaları derleyerek hazırladığı rapora göre, cinsellikle ilgili bilgilendirme programlarının pek çok sağlık sorununu önlemede etkisi olduğu kanıtlanmıştır(5).

Bulgular bölümünde, araştırmaya katılan öğrencilerin

%45'inin ailesi ile cinsel konuları konuşmadığı, %44.1'inin ergenlik ile ilgili bilgiyi kitap, dergi ve internetten aldığı, ergenlikle ilgili yalnızca fiziksel değişiklikleri bilenlerin %14.4 olduğu ve %86.6'sının okullarda cinsel eğitim verilmesi gerektiğine inandıkları belirlenmiştir. Ülkemizde ergenlerle ilgili yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir(5,7,8). Hacettepe Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre, gençler cinsel bilgilerini, en çok annelerinden ve okuldan öğreniyor, ergenlerin %86'sı aile planlamasının zorunlu olmasını istiyor, kızlar en çok beslenme, erkekler ise fiziksel büyümeyi merak ediyor ve gençlerin büyük çoğunluğu bu bilgileri sağlık personelinin vermesi gerektiğini düşünüyor(5). Hong-Kong' da adolosanlar üzerinde yapılan geniş çaplı bir araştırmada kızların %57.8'inin, erkeklerin %70.2'sinin seksüel medya izlediği ve medyadan bilgilendiği belirlenmiştir(9). Araştırmalarda farklı cinslerden elde edilen bulgular, erkeklerin eşlerine göre çok bilgisiz oldukları, kadınların cinsel konularda daha bilgili olduğu yönündedir(2). Yine yapılan bir çalışmada üniversiteli kızların %28'inin evlilik öncesi cinsel deneyim yaşadığı, bunların %29'unun kürtaj yaptırdığı belirlenmiştir(2). Bu örnekler her yönüyle eğitim gerek-

sinimini ortaya koymaktadır. Uzmanlara göre 8 yıllık zorunlu eğitim, okullarda sağlık eğitimi verilmesi açısından önemli bir olanak olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu bilgiler son yıllarda “altıncı sınıf” ders kitaplarına girmiştir. Ancak uzmanlara göre, bu eğitimin okullarda didaktik yöntemlerle yapılması değil, katılımlı eğitim yöntemlerinin kullanıldığı ve sağlık hizmetleriyle uyumlu olan etkinlikler önemlidir(9,10,11). Bu çalışmada kız ergenlere hemşire eğitimciler tarafından cinsellik fizyolojisi hakkında eğitim verilerek eğitimin etkinliği saptanmıştır. Eğitim öncesi ve eğitim sonrası elde edilen puanlar karşılaştırıldığında eğitimin ne denli etkin olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitim öncesi, öğrencilerin eğitim gereksinimleri belirlenmiş, gençlerin çoğu eğitime gereksinim olduğunu vurgulamış ve bu eğitimin okullarda verilmesi gerektiğine inandıklarını belirtmişlerdir.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda ve literatür ışığında gençlerin eğitim gereksiniminin karşılanmasında eğitici olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın sağlık personelini ön plana alması, özellikle hemşire eğitimcilerin bu konuda anahtar rol oynamasının sağlanması önerilebilir.

KAYNAKLAR

1. File://A:/e-kolay-kadın.htm
2. T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, **Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları**. Ankara. 1997.
3. Kalache A. World Health, 51st Year, Nu.5, September-October 1998, Sağlık, Yaşlılık ve Erkek, **Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni**, 1999,3-4
4. Oskay G. Arkadaşlık İlişkilerinden Kaynaklanan Anne-Baba-Ergen Çatışması. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1985; 3:2,141-165
5. File:// A:/Gençler Cinsel Eğitim İstiyor.htm.
6. Hocaoglu Ç.,Kandil S.T., Bilici M. Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencileri ile Orta Öğrenim Öğrencilerinin Ruh-sal Durumları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, **İbni Sina Tıp Dergisi**, 2001,6,161-169.
7. Dulkadiroğlu HY,Şanlı N. İlköğretimokulu 11-16 yaş Öğrencilerinin Ailede Karar Vermeye Katılımı Konusundaki Görüşleri. **Milli Eğitim Dergisi**, 2003,157,159-166.
8. Yeşilyaprak B. “Üniversite Gençliğinin Psikolojik Sorunları”. **Psikoloji Dergisi**, 1986,20:82.
9. Cüceloğlu D. **İnsan ve Davranışı**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul,1997;345-359.
10. Şahin D., “Ergenlerde Aile Algısı ve Benlik Algısı”, **Türk Psikoloji Dergisi**.1996, 11:22-32.
11. Öksüz Y., “Ergenin Kişilik Gelişiminde Ebeveynin Rolü”, **Milli Eğitim Dergisi**, 2002.155-156

Evlilik Uyumu, Bağlanma Biçimleri, Yüklemeler ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkiler

- Yrd.Doç.Dr. Şennur TUTAREL-KIŞLAK*
- Psk. Şeyma ÇAVUŞOĞLU*

Özet

Bu araştırmanın amacı, kültürümüzde güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma biçimleri olan evli kadın ve erkeklerin, evlilik uyum puanları, benlik saygısı puanları ile nedensel ve sorumluluk yüklemesi puanları arasındaki olası farkları incelemektir. Araştırmaya gönüllü katılan 100 evli çiftte (toplam 100 kadın, 100 erkek) Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ), İlişkilerde Yükleme Ölçeği (İYÖ), İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA) ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ) uygulanmıştır. Katılımcıların EUÖ puanları ile İÖA'nın alt ölçek puanları arasında hesaplanan korelasyonlar, güvenli bağlanma biçimi alt ölçeğinde anlamlı düzeyde bulunmuştur. EUÖ, İYÖ ve RBSÖ puanlarına uygulanan 4 (bağlanma biçimleri; güvenli, saplantılı, kayıtsız, korkulu) X 2 (cinsiyet) MANOVA sonuçları, bağlanma biçimlerine göre evlilikte uyum toplam puanları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermiştir. Tukey testi sonuçlarına göre, güvenli ve saplantılı bağlanma biçimindeki kişilerin evlilikte uyum puanları korkulu bağlanana göre yüksek bulunmuştur. Bulgular, cinsiyet temel etkisi ile bağlanma biçimi ve cinsiyet ortak etkisinin anlamlı düzeyde olmadığını göstermiştir. Sonuçlar bağlanma biçimleri ve evlilik uyumuna ilişkin literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı.

Summary

The relationships among marital adjustment, attachment styles, attributions and self-esteem

The purpose of this study was to investigate the difference among married couples with secure, preoccupied, dismissed, and fearful attachment style regarding their marital adjustment, self-esteem, and causal and responsibility attribution scores. Participants (100 volunteer married couples; 100 women and 100 men) were asked to complete Marital Adjustment Test (MAT), The Relationship Attribution Measure (RAM), Relationships Scales Questionnaire (RSQ), and Rosenberg Self-esteem Scale (RSS). Pearson correlation coefficients indicated that there was a significant correlation between secure attachment style and marital adjustment. A 4 (attachment styles) X 2 (gender) MANOVA was conducted on MAT, RAM, and RSS scores as dependent variables. MANOVA revealed that the main effect of attachment style ($F(3,192) = 3, p < .05$) was significant in terms of marital adjustment scores of participants. Further post-hoc analysis yielded that participants with secure and preoccupied attachment style were more likely to have higher marital adjustment scores than those with fearful attachment style. MANOVA analysis did not show significant main effect of gender and interaction effect between attachment style and gender. The findings were discussed in the light of attachment styles and marital adjustment literature.

Key words: Marital adjustment, attachment styles, attributions, self-esteem.

*Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Yazar Notu: Bu araştırma XIII.Ulusal Psikoloji Kongresi'nde (2004) bildiri olarak sunulmuştur.

Evlilik kişiler arası ilişkiler içinde belki de en önemli olan ilişkidir. Evlilikte işleyen kişiler arası süreçler, evlilik doyumundaki değişkenliği anlamada gerekli koşullardan biridir (Bradbury ve ark., 2000). Johnson ve arkadaşlarına (2004) göre, son çeyrek yüzyılda evlilik üzerine yapılan çalışmalar bilişsel davranışçı model üzerine oturmaktadır ve evlilik uyumunu biçimlendiren nedenler araştırılmaktadır. Biliş ve davranışların evliliğin niteliğini yordadığı da öne sürülmektedir.

Literatür incelendiğinde yüklemelerin bilişsel bir öğe olarak ele alındığı görülmektedir. Evli kişilerin ilişkileri üzerine yaptıkları yüklemeler, uyumlu ve uyumsuz çiftleri birbirinden ayıran davranış örüntülerinin temelinde bulunmakta ve evliliğin niteliğinin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır (Thompson ve Snyder, 1986; Bradbury ve Fincham, 1990). Odak, istikrarlılık ve genellik nedensellik yüklemelerini; suçlama, kasıtlı davranış ve bencil davranış içeren güdü boyutu ise sorumluluk yüklemelerini oluşturmaktadır (Fincham ve Bradbury, 1992). Nedensel yüklemelere göre, sorumluluk yüklemelerinin evlilik uyumunu daha iyi yordadığına işaret eden çalışmalar vardır (Fincham ve Beach, 1988; Fincham ve Bradbury, 1992; Tutarel-Kışlak, 1997). Karney ve Bradbury'nin (2000) yapmış oldukları boylamsal çalışma bulgularına göre, yükleme ve doyum ilişkisi çift yönlüdür. Doyum arttıkça olumsuz yüklemeler de azalmaktadır. Araştırmacılar zaman içinde yüklemelerin değişebildiğini, yüklemelerin değişmez kişisel özellikler olmadığını belirlemişlerdir. Ancak evliliğin başlarında yapılan olumsuz yüklemelerin, sonraki evlilik doyumundaki azalmayı yordadığını da ileri sürmüşlerdir.

Yapılan ilk boylamsal çalışmalara göre, hem kaygı, hem üzüntü gibi duygular yükleme ve doyum ilişkisini belirlemektedir (Johnson ve ark., 2004). Bu bağlamda, bağlanma biçimlerinin de evlilik doyumunu ile ilişkisi önem kazanmaktadır. Wampler ve arkadaşlarına (2003) göre, bağlanma kuramı terapide çiftlere yeni müdahalelerin geliştirilmesi açısından doğru bir araştırma yolu olarak görünmektedir. Bowlby'e (1973-1980) göre bağlanma kuramı, insanların, kendileri için önemli olan başkalarıyla güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini açıklar. Yaşamın ilk yıllarında anne-babanın çocuğa verdiği tepkiler temelinde oluşan kendi ve diğerlerine ilişkin zihinsel temsiller, ilerideki yakın ilişkilere rehber olur ve davranışları belirler. Bowlby'nin bağlanma ilkeleri teme-

linde, çocuklardaki (Ainsworth ve ark., 1987) ve romantik ilişkilerdeki (Hazan ve Shaver, 1987) bağlanma süreci üzerine yapılan çalışmalarla, *güvenli* (secure), *kaygılı-kararsız* (anxious-ambivalent) ve *kaçınan* (avoidant) olarak üç bağlanma biçimi geliştirilmiştir. Bartholomew ve Horowitz (1991) ise bu tipolojii genişleterek *Dörtlü Bağlanma Modeli* adında yeni bir model oluşturmuştur. Benlik ve başkaları modelleri bağlanma biçimlerinin temel boyutlarını oluşturmaktadır. Dörtlü Bağlanma Modeli, benlik ve başkalarıyla ilgili modelleri olumlu ve olumsuzluk boyutunda ele almaktadır. Böylece iki boyutun çaprazlanmasıyla dört bağlanma biçimine ulaşılmaktadır. *Güvenli* (secure) *bağlananların* kendilerine saygıları ve güvenleri yüksektir. Kendilerine ve yanı sıra başkalarına ilişkin algıları da olumludur. Güvenli kişi kendisini sevmeye değer bulur, özerktir ve başkalarını da destekleyici, kabul edici, iyi olarak algılar. *Saplantılı* (preoccupied) *bağlanma biçimi*, kişinin kendisini değersiz, olumsuz algılamasına karşın başkalarını olumlu algıladığı biçimdir. Değer duyguları düşük, kaygılı kişilerdir. İlişkilerinde saplantıları vardır. Bartholomew ve Horowitz'in güvenli ve saplantılı biçimleri Hazan ve Shaver'in güvenli ve kaygılı-kararsız biçimlerini karşılamaktadır. Hazan ve Shaver'in sınıflamasında son biçim olan kaçınan bağlanma biçimine karşılık Dörtlü Bağlanma Modeli'nde iki farklı biçim yer almaktadır. Bunların ilki, kişinin kendisine ilişkin algısının olumlu, başkalarına ilişkin algısının olumsuz olduğu *kayıtsız* (dismissing) *bağlanma biçimi* adını almaktadır. Bu bağlanmaya sahip olanların özerklik duyguları gelişmiştir. Yakınlığa karşı kayıtsızdır; ancak yakın ilişkileri önemsiz bulmanın altında reddedilmekten kaçınma yatabilmektedir. Kişinin hem kendi hem de başkalarına ilişkin algısının olumsuz olduğu son örüntü ise *korkulu* (fearful) *bağlanma biçimi*'dir. Kişi kendini ve diğerlerini değersiz bulur. Kaygılı ve çekingendir, girişimci değildir. Yakın ilişkilerden korkar, diğerlerine güvenemez.

Temel bağlanma kuramına göre, bağlanma biçimi değişmezdir ve yaşamda kişiler arası ilişkileri de yönlendirir. Ancak bağlanma kuramı, zaman içinde bağlanma biçiminin hem erken deneyimlerin hem de şimdiki kişiler arası ilişkilerin toplamının bir ürünü olabileceğini de ileri sürer. Üstelik evlilik, kayıp gibi yaşam olayları sonucu, değişimin bazı kişilerde daha da radikal olabileceğine işaret eder (Davila ve ark.,

1997; Davila ve ark., 1999). Literatüre göre, genel olarak yakın ilişki içinde güvenli bağlanma biçimine sahip bireylerin, hem kaygılı-kararsız, hem de kaçınan bağlanma biçimine sahip bireylerden daha fazla oranda ilişkiye bağlılık, uyum, doyum, yakınlık yaşadıkları ve yatırım yaptıkları görülmektedir. Grav ve Dall (2003) güvenli bağlanma biçimine sahip olan çiftlerin ilişkilerini eşitlikçi bir ilişki olarak tanımlama eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. En yüksek doyum güvenli bağlanma biçimine sahip bireyler tarafından yaşanırken, en düşük doyumun da kaygılı-kararsız bağlanma biçimine sahip bireyler tarafından yaşandığına yönelik bulgular mevcuttur (Mikulincer ve ark., 1998; Amir ve ark., 1999; Erwin ve ark., 2001; Solmuş, 2003). Mikulincer ve arkadaşları kaçınan bağlanma biçimine sahip olanların da uyumsuz olduğunu belirlemişlerdir. Shi (2003) de güvenli bağlanma biçimine sahip olanların doyum sağlayan çatışma çözme davranışları geliştirdiklerini, kaçınanların ise çatışma çözme davranışlarından kaçındıklarını ileri sürmüştür. Gallo ve Smith (2001) evlilikte algılanan destek ve çatışma üzerindeki, bağlanma biçimlerinin ve yüklemelerin etkilerini incelemiştir. Bulgulara göre, kaçınan ve özellikle de kaygılı bağlanma biçimi, evliliğin işleyişini, uyumu, bilişsel yollarla etkilemektedir. Yüklemeler ise araya girerek uyum üzerindeki bağlanma biçimlerinin etkilerini değişimleyebilir. Cinsiyet değişkenini ele alan Shi (2003) cinsiyete göre bağlanma biçimleri arasında fark bulamamıştır. Işın-su (2003) ise ikili ilişkilerde, kadınların kaçınan ve korkulu bağlanma biçimi ile bağlandıklarını, erkeklerin ise güvenli bağlanma biçimi ile bağlandıklarını bulmuştur. Marchand (2004) bağlanma, çatışma çözme davranışları, depresyon ve uyum değişkenlerini incelediği çalışmasının bulguları ışığında, gelecekteki çalışmalarda evli kadın ve erkeklerin bağlanma örüntüleri arasındaki farkların ele alınmasını önermektedir. Rothbaum ve arkadaşları (2002) ise önemli benzerlikler taşıyan aile sistem kuramı ve bağlanma kuramının kültürler arası karşılaştırmalarının önemine dikkat çekmektedir.

Benlik saygısının da psikolojik iyi olmayı etkileyebilen önemli faktörlerden biri olduğu ve kişiler arası ilişkilerde rolü olduğu bilinmektedir. Bowlby (1973) erken dönemlerdeki bağlanma ilişkisinin, benlik saygısının oluşması ve yetişkin dönemlerde düşük ve yüksek benlik saygısı için temel oluşturduğunu ileri sürmü-

tür. Baldwin ve Keelan (1999) yüksek benlik saygısı olan bireylerin kişiler arası ilişkilerinde olumlu bakış açısına sahip olduklarını ve diğer insanları tutarlı, kabul edilebilir olarak algıladıklarını öne sürmektedir. Büyükşahin (2001) güvenli bağlanan bireylerin güvensiz bağlananlara göre daha fazla benlik saygısına sahip olduğunu bulmuştur. Çavuşoğlu (2004) ise benlik saygısının evlilik uyumunu yordadığını belirlemiştir.

Literatür incelendiğinde, evlilik uyumunu bağlanma biçimlerinden hangisi ya da hangilerinin yordadığı sorusunun öncelikle ele alındığı görülmektedir. Yüklemelerin bu ilişkideki yeri ise yeni ele alınan bir sorudur. Kültürlere ve cinsiyete göre bağlanma biçimleri arasındaki olası farklar da dikkati çekmektedir. Sözü edilen tüm bilgiler ışığında bu çalışmanın amacını, kültürümüzde güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma biçimleri olan evli kadın ve erkeklerin, evlilik uyum puanları, benlik saygısı puanları ile nedensel ve sorumluluk yükleme puanları arasındaki olası farkları incelemek oluşturmuştur.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmaya, Ankara ve Balıkesir’de yaşayan gönüllü 100 evli çift (100 kadın, 100 erkek) katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 41’dir. Evlilik yılı ortalaması 18, çocuk sayısı ortalaması 2, eğitim süresi ortalaması 11 yıldır. Katılımcıların %51.5’i üniversite mezunu olup diğer bölümü ise ilköğretim ve lise eğitim düzeyindedir. Yine %52’ si görücü usulü, %48’ i flört ederek evlenmiştir. Kısa dönemli evliliklerde doyum düzeyinin yüksek olma olasılığı göz önüne alınarak katılımcıların en az bir yıllık evlilerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Uygulamanın gönüllülük temelinde yapılması ve kayıp değerleri olan, önemli düzeyde maddeleri boş bırakan katılımcıların çıkarılmış olması sonucunda orta sosyo-ekonomik düzeyden kişiler araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Kişisel Bilgi Formu, Evlilikte Uyum Ölçeği, İlişkilerde Yükleme Ölçeği, İlişki Ölçekleri Anketi ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik bilgileri şöyledir:

Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ). Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilen EUÖ 15 maddelik bir ölçektir. Hunt (1978) ile Freeston ile Plechaty'nin (1997) farklı puanlama sistemleri temelinde, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği Tutarel-Kışlak (1999a) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte puanlar uyumsuzluktan uyumluluğa doğru artmaktadır. EUÖ bir genel uyum sorusu, olası anlaşma alanlarını ölçen sekiz soru ile çatışma çözme, bağlılık ve iletişimi ölçen altı soruyu içermektedir. EUÖ'nin iç tutarlık güvenilirliği .90, iki yarım test güvenilirliği .84, test-tekrar test güvenilirliği .57'dir. Ölçüt bağımlı geçerlik korelasyon katsayısı ise -.54'dür.

İlişkilerde Yükleme Ölçeği (İYÖ). Fincham ve Bradbury'nin (1992) geliştirdiği ölçekte yüklemeler dört olumsuz hipotetik eş davranışı ile değerlendirilmekte ve her bir davranış altı farklı ifade içermektedir. İfadelerin üçü nedensellik yükleme boyutuyla, diğer üçü ise sorumluluk boyutuyla ilgilidir. İfadeler altı basamaklı Likert tipi bir derecelendirmeye değerlendirilmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği Tutarel-Kışlak (1999b) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yükleme boyutlarının iç tutarlık katsayıları .71 ile .91; test-tekrar test güvenilirlik değerleri ise .56 ile .82 arasında değişmektedir. Her bir yükleme boyutu ile evlilik uyum puanları arasındaki korelasyon katsayıları anlamlı olup, negatif yöndedir.

İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA). Griffin ve Bartholomew'un (1994) geliştirdiği İÖA, 1-7 arası basamaklardan oluşan Likert tipi 30 maddelik bir ölçektir. Bağlanma biçimleriyle ilişkili farklı maddeler toplanıp, bu toplamın her bir ölçekteki madde sayısına bölünmesiyle dört yetişkin bağlanma biçimini (güvenli, kayıtsız, saplantılı, korkulu) ölçmek amaçlanmaktadır. Bağlanma biçimlerine atanmada katılımcının en yüksek puana sahip olduğu bağlanma biçimi dikkate alınmaktadır. İlişki Ölçekleri Anketi Türk Kültürüne Sümer ve Güngör (1999a) tarafından uyarlanmıştır. Uyarlanan bu ölçekte 17 madde bulunmaktadır. Ölçeğin alt ölçeklerinin iç tutarlık katsayıları .27 ile .61 değerleri arasındadır. Ölçeğin yeterli düzeyde test tekrar test güvenilirliği vardır, bağlanma biçimleri arasında beklendiği yönde ilişkiler mevcuttur. Literatürle tutarlı biçimde karşıt bağlanma biçimleri aynı faktörde toplanmaktadır, yapı geçerliği yüksektir.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği. Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ölçeğin Türk toplumuna uyarlanmasını Çuhadaroğlu (1986) yapmıştır. Ölçek on maddeden oluşmaktadır ve 1-4 arası derecelendirilmiştir. Tuğrul'un (1996) çalışmasına göre, iç tutarlık .76; Sümer ve Güngör'ün (1999b) çalışmasına göre ise .85'dir.

İşlem

Araştırmada kullanılan ölçme araçları bir arada katılımcılara verilmiştir. Ölçekleri sağlıklı biçimde kendine dolduramayacak olanlara araştırmacılar yardımcı olmuş, diğerleri ise kendi başlarına işaretleyip iki gün içerisinde geri vermişlerdir. Eşlerden verdikleri yanıtları birbirlerinden gizli tutmaları istenmiş ve bunun araştırma için taşıdığı önem kendilerine anlatılmıştır. Uygulama yaklaşık yirmi dakika sürmüştür.

Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırmaya katılan evli kişilerin, evlilikte uyum puanları ile İÖA'nın güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız bağlanma alt boyut puanları arasında hesaplanan Pearson korelasyon katsayılarına göre, uyum puanı ile güvenli bağlanma biçim puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .17, p < .05$).

Evli kişilerin uyumlarının, benlik saygıları ile nedensellik ve sorumluluk yüklemelerinin dört ayrı bağlanma biçimine ve cinsiyete göre değişip değişmediğini incelemek amacıyla söz konusu puanlara 4 ayrı bağlanma biçimi (güvenli, saplantılı, kayıtsız, korkulu) X 2 cinsiyet (kadın – erkek) değişkenleri açısından MANOVA uygulanmıştır.

Bağlanma biçimlerine göre kadın ve erkeklerin söz konusu puanlarının ortalama ve standart sapmaları Tablo 1'de verilmiştir.

MANOVA sonuçlarına göre; bağlanma biçimlerine göre evlilikte uyum toplam puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F(3,192) = 3, p < .05$). Bağlanma biçimi bağımlı değişkenler açısından en çok evlilik uyumu puanlarında farklılık yaratmaktadır ($\eta^2 = .05$). Dört bağlanma biçimine göre evlilikte uyum puanları arasındaki farkı incelemek amacıyla Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testinin sonuçlarına göre, güvenli bağlanma biçimindeki kişilerin evlilikte uyum puanları (45.9), korkulu bağlanma biçimindeki kişilerin (41.5) puanlarından, [$q(3,192) = 6.68; p <$

Tablo 1. Bağlanma Biçimlerine Göre Kadın ve Erkeklerin Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.

	Bağlanma	CINS.	X	S	N
Nedensel Y.	Güvenli	kadın	33,36	11,32	28
		erkek	32,08	9,39	39
		Toplam	32,61	10,18	67
	Korkulu	kadın	35,70	11,35	23
		erkek	37,53	11,66	19
		Toplam	36,52	11,39	42
	Saplantılı	kadın	33,86	11,64	14
		erkek	32,83	10,07	12
		Toplam	33,39	10,74	26
	Kayıtsız	kadın	34,09	8,93	35
		erkek	33,33	11,48	30
		Toplam	33,74	10,11	65
Toplam	kadın	34,22	10,47	100	
	erkek	33,58	10,60	100	
	Toplam	33,90	10,51	200	
Sorumluluk Y.	Güvenli	kadın	28,54	10,67	28
		erkek	25,13	8,48	39
		Toplam	26,55	9,53	67
	Korkulu	kadın	31,30	11,99	23
		erkek	30,42	10,86	19
		Toplam	30,91	11,37	42
	Saplantılı	kadın	29,50	11,53	14
		erkek	25,83	10,34	12
		Toplam	27,81	10,94	26
	Kayıtsız	kadın	28,17	10,98	35
		erkek	26,27	9,45	30
		Toplam	27,29	10,27	65
Toplam	kadın	29,18	11,11	100	
	erkek	26,56	9,53	100	
	Toplam	27,87	10,41	200	
Benlik Saygısı	Güvenli	kadın	32,93	3,68	28
		erkek	33,41	4,41	39
		Toplam	33,21	4,10	67
	Korkulu	kadın	31,30	3,64	23
		erkek	30,47	4,99	19
		Toplam	30,93	4,27	42
	Saplantılı	kadın	31,07	4,23	14
		erkek	34,50	2,81	12
		Toplam	32,65	3,98	26
	Kayıtsız	kadın	33,94	8,56	35
		erkek	33,07	3,41	30
		Toplam	33,54	6,66	65
Toplam	kadın	32,65	5,96	100	
	erkek	32,88	4,22	100	
	Toplam	32,77	5,15	200	
Evlilik Uyumu	Güvenli	kadın	46,25	6,07	28
		erkek	45,64	7,21	39
		Toplam	45,90	6,72	67
	Korkulu	kadın	42,61	9,10	23
		erkek	40,21	10,49	19
		Toplam	41,52	9,71	42
	Saplantılı	kadın	46,14	6,88	14
		erkek	43,42	8,12	12
		Toplam	44,89	7,45	26
	Kayıtsız	kadın	43,29	8,03	35
		erkek	44,80	5,57	30
		Toplam	43,99	6,99	65
Toplam	kadın	44,36	7,71	100	
	erkek	44,09	7,78	100	
	Toplam	44,23	7,72	200	

0.05]; saplantılı bağlanma biçimindeki kişilerin evlilikte uyum puanları da (44.9), korkulu bağlanma biçimindeki kişilerin puanlarından (41.5) anlamlı olarak yüksek bulunmuştur [$t(3,192) = 4.09$; $p < 0.05$].

Cinsiyet temel etkisi ile bağlanma biçimi ve cinsiyet değişkenlerinin ortak etkisi ise anlamlı değildir.

Tartışma

Bu çalışmada, kültürümüzde güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma biçimlerine sahip olan evli kadın ve erkeklerin, evlilik uyum puanları, benlik saygısı puanları ile nedensel ve sorumluluk yüklemeye puanları arasındaki olası farklar incelenmiştir. Bulgular katılımcıların bağlanma biçimlerine göre evlilikte uyum puanları arasında bazı farklar olduğunu göstermiştir. Bowlby'nin ileri sürdüğü gibi, kişinin kendi ve diğerlerine ilişkin zihinsel temsillerinden bağlanma yakın ilişkilere rehber olmaktadır. Literatüre uygun biçimde evlilikte uyum puanı en yüksek olan kişilerin güvenli bağlanma biçimine sahip olanlar olduğu görülmüştür. Evlilikte uyum puanı en düşük olanlar ise korkulu bağlanma biçimine sahip olan kadın ve erkeklerdir. Dörtlü Bağlanma Modelinde de güvenli ve korkulu bağlanma biçimleri birbirlerine karşıt grupları oluşturduğundan, evlilik uyum puanlarıyla ilgili karşıtlık da beklenen bir sonuçtur. Bu bulgu İşinsu'nun (2003) kadınların korkulu bağlanma ile bağlandıkları yönündeki bulgusunu kısmen desteklemektedir. Ayrıca, Shi'nin (2003) kaçınanların çatışma çözme davranışlarından kaçındıkları yönündeki bulgusunu, yine Mikulincer'in (1998) kaçınanların eşleriyle ilişkilerinden doyum almadıkları yönündeki bulgusunu desteklemektedir, çünkü korkulu bağlanma biçimi Hazan ve Shaver'in (1978) sınıflamasında yer alan kaçınan tipteki bağlanmayı da içermektedir.

Hazan ve Shaver'in sınıflamasına (güvenli, kaygılı/kararsız, kaçınan) dayanan diğer bazı çalışmalarda, kaygılı/kararsız bağlanma biçimine sahip olanların evlilikten aldıkları doyumun az olduğu da belirlenmiştir (Amir ve ark., 1999; Erwin ve ark., 2001; Solmuş, 2003). Girişte de vurgulandığı gibi Hazan ve Shaver'in sınıflamasındaki kaygılı/kararsız bağlanma biçimi, Bartholomew ve Horowitz' in dörtlü bağlanma modelindeki saplantılı bağlanma biçimine karşılık gelmektedir. Saplantılı bağlanan kişiler de kaygılıdır, kaygılı-kararsız bağlananlar yakınlık kurma ihtiyaçlarının yanı sıra öfkeli, kıskançtırlar. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ise saplantılı bağlanma biçimi-

ne sahip kişilerin evlilikte uyum puanları, güvenli bağlanma biçimine sahip olanların evlilikte uyum puanlarına yakın olup, korkulu bağlananların puanlarından yüksek çıkmıştır. Bu beklenmedik sonuç, kültürümüzde eşine, ilişkisine saplantılı bağlı olan bir kişinin, muhtemelen eşine karşı kıskançlık, hırçınlık içeren davranışlar sergilemesinin eşi tarafından olumlu algılandığı ve sonuçta evlilikte uyum puanına da katkıda bulunmakta olduğu yönünde değerlendirilebilir. Demirtaş da (2004) araştırmasında, kıskançlık gibi ilişkisel değişkenlere olumlu anlam yüklediğine işaret etmektedir. Büyükşahin ve arkadaşları (2004) ise ilişki doyumu ile sahiplenici aşk arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulmuşlardır. Oysa literatür gözden geçirildiğinde, yurtdışında yapılan çalışmalarda (Meeks ve ark., 1998; Richardson ve ark., 1988) ters yönde bulgular elde edildiği görülmektedir.

Sümer ve Güngör'ün (1999a) çalışma bulgularına göre korkulu ve saplantılı bağlanma biçimlerine sahip olanların; başkalarını memnun etme istekleri, ayrılık kaygıları, yalnızlıktan hoşlanmama duyguları benzer düzeydedir. Söz konusu araştırma bulgularımıza göre, saplantılı ve korkulu bağlanma biçimine sahip olanların evlilikte uyum puanları açısından birbirlerinden uzaklaşmalarının altında ise, korkulu bağlananların ihtiyaç duymalarına rağmen hayal kırıklığından korkarak, yakın ilişkilerden kaçınmalarının ve başkalarını olumsuz algılamalarının; ilişkilerine saplantılı bir biçimde bağlı olanların ise yakınlık ve başkalarına ulaşma istekleriyle, başkalarını olumlu algıladıklarının yatmakta olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu eğilim eşin ve evliliğin pozitif yönde algılanmasına yol açabilir. Büyükşahin ve arkadaşlarına göre de, ülkemizdeki saplantılı ve kıskanç aşıklar, ilişkinin bozulma olasılığına karşı korku yaşayıp, ilişkilerini olumlu algılamakta ve bu da giderek artan bağlılık ve doyumla sonuçlanmakta olabilir. Ayrıca Sümer ve Güngör'e göre, İÖA korkulu biçimi diğer güvensiz biçimlerden belirgin olarak ayıramamaktadır. Oysa bu çalışmada korkulu ve saplantılı biçimde bağlananların evlilik uyum puanları farklılaşmaktadır. Sonuç olarak, benlik ve başkaları modeli ile olumluluk ve olumsuzluk boyutlarını içeren Dörtlü Bağlanma Modelini yansıtan İÖA'nın, Hazan ve Shaver' in üçlü sınıflamasına göre daha ayrıntılı ve yakın ilişkilerdeki bağlanma örüntülerini belirlemede daha ayırdedici olduğu da söylenebilir.

Bağlanma kuramına göre benlik saygısı ve özgüven,

güvenli bağlanma biçimine sahip olanlarda yüksektir. Bu görüşe karşıt olarak, araştırmada dört bağlanma biçimine göre benlik saygısı puanları arasında fark bulunamamıştır. Bu bulgu literatürle uyumlu değildir (Baldwin ve Keelan, 1999; Büyükşahin, 2001; Çavuşoğlu, 2004). Ancak araştırmanın bir sınırlılığı her bir bağlanma biçimindeki katılımcıların eşit sayıda olmasıdır. Eşit sayıda ve daha büyük örnekleme yapılacak çalışmalar kültürel açıdan daha anlamlı sonuçlar sağlayabilir. Ayrıca denek yanlılıklarının söz konusu olabileceği de unutulmamalıdır.

Çalışmada cinsiyet açısından bağlanma biçimleri arasında fark bulunamaması Shi'nin (2003), Marchand'ın (2004) bulgularını desteklememektedir. Işinsu'nun (2003) elde ettiği sonuçlardan da farklı olduğu dikkati çekmektedir. Bu durumda bu alandaki çalışmalara devam edilmesi uygun olacaktır.

Yüklemeler evlilik uyumunu yordayıcı bilişlerdendir (Thompson ve Snyder, 1986; Fincham ve Beach, 1988; Bradbury ve Fincham, 1990; Tutarel-Kışlak, 1997; Johnson ve ark., 2004). Bağlanmalar da evlilik uyumunu yordayan diğer bilişlerimizdendir. Bağlanma biçimlerine göre evlilik uyum puanları arasındaki farklar bu çalışmada da elde edilmiştir, ancak bağlanma biçimlerine göre eşlerin yüklem puanları arasında fark bulunamamıştır. Kısaca bağlanma ve yüklemeler arasında etkileşim görülebilmiştir. Johnson ve arkadaşları (2001) boylamsal çalışmaları sonucunda, eşlerin birbirlerine yaptıkları yüklemeler ile evliliklerindeki uyum arasındaki ilişkiyi belirleyen kaygı, üzüntü gibi faktörler belirlemişlerdir. Kirtpatrick ve Hazan (1994) dört yıllık boylamsal çalışmaları sonucunda, ilişkilerin sona ermesi ve önemli kişiler arası çatışmaların yaşanmasıyla, güvenli bağlanma biçimine sahip olan bireylerin sonradan güvensiz bağlanma biçimini sergilediklerini gözlemlemişlerdir. Bu nedenle gelecekte yüklem, bağlanma ve evlilik uyumu arasındaki değişimlerin, karşılıklı etkileşimlerin boylamsal çalışmalarla incelenmesi önemli görünmektedir. Ayrıca yapılacak çalışmalarda ölçeklerle beraber eş değerlendirme raporlarına da yer verilebilir, farklı eğitim ve ekonomik düzeyler dikkate alınabilir.

Evlilik uyumu ve bağlanmalar arasındaki etkileşimlerin belirlenmesi, evlilik terapileri için de önem taşımaktadır. Ancak, bu kez dikkate alınması gereken bir faktör daha vardır; o da hastaların ve terapistlerin bağlanma örüntüleri arası etkileşimlerdir. Son yıllarda bu alanda da çalışmalar sürdürülmektedir. Kültürel

başlamda söz konusu etkileşimlerin belirlenmesi de önem taşımaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın en önemli bulgusu, güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma biçimine sahip olanlar içinden güvenli ve saplantılı bağlanma biçimi olanların evlilik uyum puanlarının daha fazla çıkmasıdır. İlişkinine, eşine güvenli bağlananların yanı sıra kaygılı, hırçın ve kıskançlık gösterebilen saplantılı biçimde bağlanan kişilerin, evlilik uyum düzeylerinin kültürümüzde birbirine yakın olması yurt dışında elde edilen bulgulara uymamaktadır.

Saplantılı bağlananların yakınlık kurma, başkalarına ulaşma istekleri yoğundur, ilişkinin sonlanmasından korkabilirler. Söz konusu eğilimleri nedeniyle saplantılı bağlanma biçimine sahip olanlar evlilik ilişkilerini olumlu biçimde algılamakta ve giderek ilişkiye bağlanarak doyum ve uyumlarını artırmakta olabilirler. Ayrıca, genel olarak kültürümüzde yakın ilişki içinde eş kıskanma, eş sahiplenme gibi davranışlara olumlu anlamlar yüklenmektedir ve sonuç olarak bu evliliklerde uyum puanları artmakta olabilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda kültürel bağlamlarda evlilik uyumunu yordayan farklı değişkenlerin etkileşimlerinin ele alınması ve karşılaştırılması gerekli görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1978), *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Amir, M., Horest, N. & Lin-Stein, T. (1999), "Infertility and adjustment in woman: the effects of attachment style and social support", *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 6(4), 463- 479.
- Baldwin, M.W., Keelan, J.R. (1999) "Interpersonal expectations as a function of self - esteem and sex", *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(6), 822 - 833.
- Bartholomew, K. & Horowitz, L. (1991), "Attachment styles among young adults: A test of a four category model", *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-241.
- Bowlby, J. (1973), *Attachment and Loss: Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980), *Attachment and Loss: Sadness and depression*, New York: Basic Books.

- Bradbury, N.B., Fincham, F.D. & Beach, S.R. (2002). Evlilik doyumunun doğası ve belirleyicileri üzerine araştırmalar: Son on yılın derlemesi (Çev. Ş.T.Kışlak). **Türk Psikoloji Bülteni**, 8 (24-25), 120-127.
- Bradbury, N.B., Fincham, F.D. (1990). Attributions in marriage: Review and critique. **Psychological Bulletin**, 107, 3-33.
- Büyükhahin, A. (2001). Yakın ilişki kuran ve kurmayan üniversite öğrencilerinin çeşitli psikolojik etkenler yönünden karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Büyükhahin, A., Hasta, D. & Hovardoğlu, S. (2004). İlişki İstikrarı Ölçeği (İİÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu*.
- Çavuşoğlu, Ş. (2004). Evli çiftlerin benlik saygıları ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adolesanlarda benlik saygısı. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Davila, J. Burge, D., Hammen, C. (1997). Why does attachment style change? **Journal of Personality and Social Psychology**, 73(4), 826-838.
- Davila J., Karney, B.R. & Bradbury, T.N. (1999). Attachment change processes in the early years of marriage. **Journal of Personality and Social Psychology**, 76(5), 783-802.
- Demirtaş, H.A. (2004). Yakın ilişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erwin, P., G., Salter, K. & Purves, D.G. (2001). Attachment style family and romantic relationships. **Psychological Reports**, 88, 1251-1252.
- Fincham, F.D. & Beach, S.R.H. (1988). Attribution processes in distressed and nondistressed couples: Real versus hypothetical events. **Cognitive Therapy and Research**, 5, 505-514.
- Gallo, L.C. & Smith, T. W. (2001). Attachment style in marriage: Adjustment and responses to interaction. **Journal of Social & Personal Relationships**, 18(2), 263-299.
- Grav, I. & Dall, J. (2003) Effects of attachment styles on the experience of equity in heterosexual couples relationships. **Experimental Psychology**, 50(4), 298-310.
- Hazan, C. & Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. **Journal of Personality and Social Psychology**, 52, 511-524.
- İşinsu, M. (2003). İkili ilişki biçimi ve süresi ile bağlanma stilleri arasındaki bağlantılar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Johnson, M.D., Benjamin, R.K., Rogge, R. & Bradbury, T.N. (2004). Evlilikteki davranışların, yüklemeler ve evliliğin niteliği arasındaki boylamsal ilişkideki rolü (Çev. S.Üretmen). **Türk Psikoloji Bülteni**, 32, 137-141.
- Karney, B.R. & Bradbury, T.N. (2000). Attributions in Marriage: State or Trait? A Growth Curve Analysis. **Journal of Personality and Social Psychology**, 78(2), 295-309.
- Kirpatrick, L. & Hazan, C. (1994). Attachment styles and close relationships. A four year perspective study. **Personal Relationships**, 1, 165-184.
- Marchand, J.F. (2004). Husbands and wives marital quality: The role of adult attachment orientations, depressive symptoms and conflict resolution behaviors. **Attachment and Human Development**, 6 (1), 99-112.
- Meeks, B. S., Hendrick, S., Hendrick, C. (1998). Communication, love and relationship satisfaction. **Journal of Social and Personal Relationships**, 15 (6), 755-773.
- Richardson, D.R., Medvin, N., Hammock, G. (1988). Love styles, relationship experience, and sensation seeking: A test of validity. **Personality and Individual Differences**, 9 (3), 645-651.
- Rothbaum, F., Rosen, K., Ujje, T. & Uchida, N. (2002). Family systems theory and culture. **Family Process**, 41(3), 328-350.
- Shi, L. (2003). The association between adult attachment styles and conflict resolution in romantic relationships. **The American Journal of Family Therapy**, 31, 143-157.
- Solmuş, T. (2003). Romantik bağlanma (II) İlişkisel değişkenler ve ilişki süreci: **Türk Psikoloji Bülteni**, 9 (28-29), 99-108.
- Sümer, N., Güngör, D., (1999a). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örnekleminde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. **Türk Psikoloji Dergisi**, 14(43), 71-109.
- Sümer, N., Güngör, D., (1999b). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. **Türk Psikoloji Dergisi**, 14(44), 35-58.
- Thompson, S.C. & Snyder, D.K. (1986). Attribution theory in intimate relationships: A methodological review. **The American Journal of Family Therapy**, 14, 123-138.
- Tuğrul, C. (1994). Gençlik dönemindeki aile sorunlarını değerlendirme ölçeği: Faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. **Türk Psikoloji Dergisi**, 11 (36), 25-43.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999a). Evlilikte Uyum Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. **3P Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi**, 7(1), 55-65.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999b). İlişkilerde Yükleme Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. **3P Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi**, 7(3), 193-199.
- Wampler, K.S., Lin, S., Nelson, B.S. & Kimball, T.G. (2003). The Adult Attachment and Observed Couple Interaction: Implications for an Intergenerational Perspective on Couple Therapy. **Family Process**, 42(4), 497-512.

Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi

- Doç.Dr. Süheyla ALTUĞ ÖZSOY*
- Arş.Gör. Şükran ÖZKAHRAMAN*
- Yüksek Hemşire Fatma ÇALLI**

Özet

Ailenin beklentileri ile gerçek durum arasındaki farklılıklar arttıkça yaşadıkları güçlükler artmakta ve gerçek durumla baş etme zorlaşmaktadır. Zihinsel engelli çocuk sahibi olan ailelerin yaşadıkları güçlükleri saptamak, yaşanan güçlüklerde sosyo-demografik faktörlerin ilişkisini belirlemek amacıyla tanımlayıcı tipte bir araştırma olan bu çalışma 01.04.03 ile 31.02.05 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İzmir il merkezinde bulunan zihinsel engelli çocuklara yönelik eğitim veren 3 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören toplam 180 zihinsel engelli çocuk sahibi anne ve baba araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmada anne babalarla görüşülmüş ve araştırmaya katılmak isteyen 110 anne baba örneklem grubunu oluşturmuştur. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen formlar kullanılmıştır.

Araştırmada, ailelerin %54,5'i gelecek kaygısını, %48,2'si çocuğa ilişkin sürekli bir kaza ya da yaralanma korkusunu her zaman yaşadıkları, yine ailelerin %37,3'ünün çevrelerinden hiçbir zaman sosyal destek görmedikleri saptanmıştır.

Zihinsel engelli çocuğa sahip aileler kendi duygu ve sorunları ile baş başa bırakılmamalıdır. Halk sağlığı hemşirelerinin aile hemşireliği uygulamalarında ailenin gereksinimleri doğrultusunda girişimlerin planlanması ve uygulanması öncelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engelli çocuk, aile sorunları.

Abstract

Review of Hardships Undergone by Families With Mentally Retarded Children

As differences between family expectations and real situation increase, hardships that they undergo increase and coping with the real situation becomes more difficult. This definitive-type study; aiming to determine hardships undergone by families with mentally retarded children and determine the relationship of socio-demographical factors in the undergone hardships; was carried out between 01.04.03 and 31.02.05. Universe of the study consists of parents of a total of 180 mentally retarded children educated at 3 Special Education and Rehabilitation Centers that provide education for mentally retarded children in İzmir city center. Parents were interviewed in the study, and 110 parents who wanted to join the study consisted the sample group. Forms developed by researchers were used in collection of the study.

In the study, it was determined that %54,5 of the families are concerned about the future, %48,2 always have fear of an accident or injury for the child; and %37,3 never receive any social support from their surroundings.

Families with mentally retarded children should not be left alone with their own feelings and problems. Public health nurses in family nurse applications; planning and application of attempts in accordance with family's needs have priority.

Keywords: Mentally retarded child, Family Problems.

* Ege Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı / İZMİR.

** Dokuz Eylül Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi / İZMİR.

"1. Ulusal Sağlık Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Sempozyumu (Uluslararası Katılımlı) 24- 26 Kasım 2004, Ankara Üniversitesi, Sağlık Eğitim Fakültesi, Sağlık Eğitimi Bölümü, Ankara." (Sözlü bildiri olarak sunulmuştur)

GİRİŞ

Yaşamın doğal sürecinde, evlenme ve çocuk sahibi olma bireyleri mutlu kılan önemli olaylar içerisinde yer alır. Her anne babanın istediği sağlıklı bir çocuğa sahip olmaktır (1,2). Ailede ilk olarak karı koca ilişkisinden oluşan basit bir etkileşim ağı oluşur. Çocuğun dünyaya gelişi, bu ilişki ağının farklı bir yönünü ortaya çıkarır. Böylece hem konumlarında hem de rollerde değişimler gösterir (3).

Aile yaşamında yeni çocukların dünyaya gelişi, olumlu değişimlerin yanı sıra karmaşıklığı da artırır. Aile üyelerinin yaş ve cinsiyetlerine uygun atfedilmiş rolleri, ayrıca elde ettiği roller mevcuttur. Aile üyelerinin rol beklentileri her zaman toplumla uyumlu olmayabilir. Her aile, aile yapıları ve aile birimini etkileyen iç ve dış güçlerle ilgili olarak aile rollerini ve davranışlarını değiştirmeye meyillidirler. Aile üyelerinin rol çatışması kişinin bulunduğu pozisyonuna uyuşmayan bir beklentiyi göğüslemekte olduğunu algılamasıyla oluşur (3).

Çocuk denildiğinde çoğu kişinin aklına neşe, canlılık ve bitmek tükenmek bilmeyen bir enerji gelir. Çevresindeki uyaranları algılama, algılananları değerlendirme, kavramlaştırma, düşünme, öğrenme, öğrenilen şeylerle deneyimler arasında bağlantı kurabilme yetilerini kullanamayan kendi dünyasında yaşamaya çalışan çocuklara “zihinsel engelli” çocuklar denmektedir (4,5).

Dünya Sağlık Örgütü gelişmiş ülkelerde toplam nüfusun %10'u, gelişmekte olan ülkelerde %12'sini, engellilerin oluşturduğunu kabul etmektedir. Engellilerin %3,5'i konuşma, %1,4'ü ortopedik, %0,6'sı işitme, %0,2'si görme engelliler, %1'ini sürekli hastalığı olanlar, %2'sini eğitilebilir, %0,3'ünü öğretilabilir zihinsel engellilerin oluşturduğu varsayılmaktadır (6) Dünya üzerinde yaklaşık 100 milyon kişinin doğuştan sakat olduğu tahmin edilmektedir. Zihinsel sakatlığı olan bireylerin 40 milyon olarak hesaplanmaktadır (7). Ülkemizde, 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam 1.234.139 engelli birey bulunmakta ve bunlarında yaklaşık 150.000'inin zihinsel engelli olduğu bulunmuştur (8).

Anne özellikle hamilelik döneminde zihninde doğacak çocuğun bir biçimini oluşturur. Kuşkusuz bu biçim annenin kendisinin, eşinin ve yakın çevredeki büyüklerin beklentilerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu beklentiler toplumun yarattığı ‘ideal çocuk’ algısından da etkilenir. Ancak normal koşullarda çoğu aile

çocuklarının zihinsel engelli olabileceğini akıllarına bile getirmezler. Doğumu izleyen günlerde yada okul yıllarında çocuğun zihinsel engelli olduğunun öğrenilmesi tüm bu beklenti ve düşleri alt üst eder, aile bu acı gerçekle baş başa kalır. Ailenin beklentileri ile gerçek durum arasındaki farklılıklar arttıkça ailenin acısı daha da artar gerçek durumla baş etme zorlaşır (9).

Aile çevreyle etkileşim halinde olan yapısal ve organizasyonel bir birimdir. Ailedeki bireyler ailenin bütünü ve dış çevreyle açık ilişkiler içindeki bireylerden oluşan duygusal bağlar ve birtakım sorumluluklarla tanımlanan kişiler arası ilişkiler yoluyla alt sistemlerle ilişkili bir sistemdir (10).

Aile sistem terapistleri aile analizi için aile fonksiyonlarının kavramsal yapısını oluşturmuştur. Bu yapı 3 temel öğeden oluşmaktadır. Bunlar; ailenin açık sosyokültürel sisteme dönüşümü, ailenin gelişimi boyunca ihtiyaçlarının belirlenmesi ve her bir üyenin psikososyal gelişimi ve sürekliliğini korumak için ailenin değişen durumlarına adapte olmasını sağlamaktır. Aile fonksiyonlarını ele alırken, evde yaşayan diğer üyeler, akraba ve arkadaş çevresi de bazı sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Bu durumun telafisi yada hiç olmaması için ailenin tam fonksiyonel halde olması, kurallara uyulması, rollerde karmaşanın olmaması, iletişimin ve etkileşimin yeterli olması gereklidir. (11). Ülkemizde aile önemli bir birlik olması nedeniyle anne ve çocukların korunması, aile planlamasının öğretimi ve uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak görevi devlete verilmiştir. (12,13)

Aile kurumunun temel bir işlevi çocukların bakımı ve toplumsal çevreye ilk hazırlığının sağlanmasıdır Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak aile yaşamını önemli düzeyde etkileyen bir durumdur. Bu durum aileye yük getirmektedir. Aile yükünü etkileyen bir çok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında direkt bakım güçlükleri, ev rutinlerinin ve rollerinin bozulması, ekonomik endişeler, tıbbi giderler, gelir azlığı ve duygusal stres önemli yer tutmaktadır (14,15).

Zihinsel engelli çocuğa sahip aileler durumla baş etmede tek başlarına kaldığını vurguladıklarından dolayı bu çocuklar ve aileleri toplumda önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır. Ailelerin yaşadıkları sorunların neler olduğu belirlenip, halk sağlığı hemşirelerinin de gereksinimler doğrultusunda girişimleri planlanması ve uygulanması öncelik taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Zihinsel engelli çocuk sahibi olan ailelerin yaşadıkları güçlükleri saptamak, ayrıca yaşanan güçlüklerde sosyo-demografik faktörlerin ilişkisini belirlemektir.

GEREÇ YÖNTEM

Araştırma İzmir ili içindeki zihinsel engelli çocuklara yönelik Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı olarak, hafta içi ve cumartesi günü mesai saatleri içinde Gönül Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (40), Sevgi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi (50) ve Tolga Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde (90), eğitim gören toplam 180 aile araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Tanımlayıcı tipte bir araştırma olan bu çalışma 01.04.03 ile 31.02.05 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Merkezlerde Serbral Palsy, Otistik, Down Sendromu ve Spastik engelli çocuklar bulunmaktadır. Ailelerle görüşülmüş araştırmaya katılmak isteyen 71'i anne ve 39'u baba olmak üzere 110 aile araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırma verilerinin toplanması için geliştirilen veri toplama formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ailelerin demografik verileri, zihinsel engel hakkında daha önceden bilgisi olup olmadığı, çocuğun zihinsel engelli olduğunu fark etme süreleri tanılama esnasındaki duyguları, tanı hakkında verilen bilgi düzeyi ve bunun aile için ifadelerini belirlemeye yönelik 33 soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde ise literatür bilgilerinden yararlanılarak ailelerin karşılaştığı sorunlar belirlenmiştir. Buna göre form en sık karşılaşılan 20 sorundan oluşmuştur. Ailelerde yaşanan sorunların sıklığı "hiçbir zaman, nadiren, ara sıra, çoğu zaman, her zaman" olarak gruplandırılmış ve 1-5 arası puanlanmıştır.

Araştırma verilerinin toplanmasında geliştirilen soru formunun güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık kapsamında Bölünmüş Test Yöntemi (Split Harf) ve Cronbach Alfa Katsayısı (eşitliği) kullanılmıştır. Yaşanan sorunların sıklıkları için Guttman Split-half:0.790, Spearman-Brown katsayısı: 0,798, Cronbach Alfa Katsayısı: 0.830 olarak saptanmıştır. Anket formları araştırmacılar tarafından değerlendirilip bilgisayarda SPSS istatistik programında kodlanmıştır.

Araştırma Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu etik kurulundan yazılı izin alınarak ayrıca araştırmaya

katılan ailelerle görüşülerek verilerin gizli tutulacağı ve katılımın gönüllülük esasına dayanacağı hakkında bilgi verildikten sonra yürütülmüştür.

BULGULAR VE TARTIŞMA

1. Ailelerin Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Ailelerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; annelerin %39,1'inin, babaların %35,5'inin 32-38 yaş grubunda olduğu, ailelerin eğitim durumları incelendiğinde annelerin %34,5'inin, babalarında %35,5'inin lise mezunu olduğu, meslekleri incelendiğinde ise annelerin %48,2 çalışmadığı, babaların %32,7'sinin işçi olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: Ailelerin Sosyo Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Yaş Grupları	ANNE		BABA	
	Sayı	%	Sayı	%
18-24	5	4.5	2	1.8
25-31	33	30.0	31	28.2
32-38	43	39.1	39	35.5
39 ve üzeri	29	26.4	38	34.5
Eğitim Durumu				
Okur Yazar Değil	7	6.4	3	2.7
İlkokul	33	30.0	42	38.2
Ortaokul	13	11.8	11	10.0
Lise	38	34.5	39	35.5
Yüksekokul-Fakülte	19	17.3	15	13.6
Meslek				
Çalışmıyor-Ev hanımı	53	48.2	28	25.5
İşçi	18	16.4	36	32.7
Memur	27	24.5	35	31.8
Diğer	12	10.9	11	10.0
Toplam	110	100.0	110	100.0

Ailelerin gelir durumları incelendiğinde %62,7'sinin gelir gidere denk yaşadığı bulunmuştur (Tablo 2). Düşük sosyoekonomik düzeydeki insanlar arasında zeka geriliğine yüksek oranda eğilim vardır. Orta ve ağır derecede zihinsel engellilik durumunda sosyo ekonomik düzeyler arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Yalnızca düşük sosyo ekonomik düzeyden gelen çocuklarda oran biraz daha yüksektir (16).

Tablo 2: Ailelerin Ekonomik Düzeyleri ve Sağlık Güvenceleri Durumlarının Dağılımı

Gelir Durumu	Sayı	%
Gelir giderden az	30	27.3
Gelir gidere denk	69	62.7
Gelir giderden fazla	11	10.0
Sağlık Güvencesi		
SSK	59	53.6
Emekli Sandığı	40	36.4
Bağ-Kur	11	10.0
Çocuk Sayısı		
1	23	20.9
2	55	50.0
3	23	20.9
4 ve üzeri	9	8.2
Toplam	110	100.0

Ailelerin çocuk sayısı incelendiğinde %50,0'ının 2 çocuk sahibi olduğu, yine ailelerin sağlık güvenceleri incelendiğinde ise %53,6'sının SSK olduğu ve sağlık güvencelerinin tedavi giderlerinin %90,9'unun karşıladığı saptanmıştır. Buna göre ailelerin büyük çoğunluğunun sağlık güvencesi olduğu söylenebilir.

Çocukların ailelerine tedavi ve eğitim giderlerinin ek masraf getirme durumu incelendiğinde %83,6'sının ek yük getirdiğini belirtmişlerdir. Yapılan çalışmalarda Zihinsel engelli çocuğun getirdiği ek yük, günlük yaşamın olağan sayılabilecek güçlüklerini aile içerisindeki mevcut problemleri daha da arttırabileceği ve bununda ailede strese yol açtığı vurgulanmıştır (4,9,12).

Ailelerin eşleri ile akrabalık durumları incelendiğinde %12,7'sinin yakın akraba (amca, hala, teyze, dayı çocukları) %21,8'inin uzak akraba %65,5'inin akraba olmadıkları saptanmıştır. Zihinsel engelliğin ilk tanımlandığı dönemlerde sorunun tamamen genetik faktörlere dayandırılmaktaydı. Yapılan çalışmalarla kalıtsal nedenlerin etkisinin %30 civarında olduğu bulunmuştur (17).

2. Çocukların Tanıtıcı Özelliklerinin İncelenmesi

Çocukların demografik özellikleri incelendiğinde %56,4'ünün 1. çocuk, %71,8'i normal, %24,8'i sezaryenle, %2,7'si aletli (forseps-vakum) doğum ile olduğu bulunmuştur (Tablo 3). Annenin gebelik öyküsüne bağlı nedenler; geç veya erken doğumlar, güç

doğumlar annenin geçirdiği hastalık ve kazalar çokta zihinsel engellilik oluşumuna neden olan faktörler arasındadır (17).

Tablo 3: Çocukların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Doğum Sırası	Sayı	%
1. sırada	62	56.4
2. sırada	33	30.0
3. sırada	14	12.7
4. sırada	1	0.9
Doğum Şekli		
Normal Doğum	79	71.8
Aletli (Forseps-Vakum) Doğum	3	2.7
Ameliyatla (Sezaryen) Doğum	28	25.5
Cinsiyeti		
Kız	45	40.9
Erkek	65	59.1
Engel Nedeni		
Doğuştan	70	63.6
Hastalık Nedeni İle	17	15.5
Bilmiyorum	23	20.9
Engeli Fark Etme Yaşı		
0-12 ay arası	40	36.4
13-36 ay arası	26	23.6
3-5 Yaş Arası	19	17.3
5 Yaşından Sonra	25	22.7
Doktora Gitme Süresi		
Hemen	66	60.0
1-6 ay içinde	22	20.0
7 Ay- 1 Yıl İçinde	3	2.7
1-3 Yıl İçinde	15	13.6
3 Yıldan Sonra	4	3.6
Bilgi Sahibi Olma Durumu		
Evet	63	57.3
Hayır	47	42.7
Ailelere Bilgi Veren Kişi		
Doktor	88	79.5
Hemşire	4	3.7
Psikolog	15	14.0
Diğer	3	2.8
Gittiği Eğitim Merkezinin Adı		
Gönül	32	29.1
Sevgi	24	21.8
Tolga	54	49.1
Toplam	110	100.0

Çocukların %40,9'unun kız, %59,1'inin erkek olduğu, çocukların engelinin %63,6'sının doğuştan, %15,5'inin hastalık, %20,9'unun ise nedenini bilmediği bulunmuştur. Ailelerin çocuklardaki engeli ilk olarak; %36,4'ünün 1 yaşına kadar, %22,7'sininde 5 yaşından sonra fark ettikleri bulunmuştur. Çocuklardaki değişiklikler fark edildikten sonra doktora gitme sürelerine bakıldığında; %60,0'inin hemen, %3,6'sının ise 3 yıldan sonra başvurduğu saptanmıştır. Yaygın görülen kromozomal hastalıklardan Down sendromu hemen doğumda teşhis edilmektedir. Turner sendromu sıklıkla adolesan döneme kadar, Klinifelter sendromu ise çoğu erkekte hiç fark edilememektedir (18).

Araştırmaya katılan ailelerin zihinsel engel hakkında bilgi sahibi olma durumları incelendiğinde %57,3'ünün önceden bilgi sahibi oldukları, %42,7'sinin önceden bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Ailelere tanılama sırasında verilen bilgilerin %79,5'ini doktor, %14,0'ını psikolog, sadece %3,7'sini hemşire ve %2,8'ini de niteliğini belirtmedikleri kişiler tarafından verildiği saptanmıştır. Hemşirelerin özellikle de halk sağlığı hemşirelerin ev ziyaretlerinde, engelli çocukları tanılama ve engel hakkında bilgi verme sürecinde ailelere daha fazla destek olmaları gerektiği düşünülmektedir. Yapılan bir başka çalışmada Down sendromlu çocuğa sahip ailelerin durum hakkında bilgi almada gereksinimlerinin olduğu ve aldıkları bilginin niteliğinde de memnuniyetsizliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır (19).

Çalışmaya katılan ailelerin çocuklarının %29,1'i Gönül, %21,8'i Sevgi ve %49,1'i de Tolga Özel Eğitim

ve Rehabilitasyon Merkezlerinde tedavi ve eğitim görmektedirler.

3. Ailelerde Yaşanan Sorunların İncelenmesi

Ailelerde yaşanan sorunlar incelendiğinde; ailelerin %37,3'ünün sosyal çevreden destek görmeyi hiçbir zaman, %44,5'i suçlama ve suçlanma duygusunu nadiren, %39,1'i aile sorunları hakkında düzenli olarak konuşma ve danışmanlık ihtiyacı hissetmeyi arasıra yaşadıkları saptanmıştır. Ailelerin %45,5'i çocuğun tedavi aşamasındaki zorlukları, %43,6'sı hayal kırıklığını, %41,8'i çocuğun engeli hakkında davranışını kontrol etmede zorluk çekmeyi çoğu zaman, %54,5'i gelecek kaygısını, %48,2'si çocuğa ilişkin sürekli bir kaza yada yaralanma korkusunu her zaman yaşadıkları bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının engel türünü ve derecesini dikkate almadan yoğun beklenti içinde olduklarını ve buna bağlı olarak normal çocuğa sahip ailelere göre kaygı düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur (20,21).

Ailelerde yaşanan sorunlara ilişkin hazırlanan 20 sorunun toplam madde puan ortalaması 2,93, standart hatası 1,13'dür (Min=1 Max=5). En küçük ortalama değere sahip 20. soru ailelerin zihinsel engelli çocuk dışında diğer çocuklarına yeterli ilgi gösterememe (1,93), en büyük ortalama değere sahip 3. soru gelecek kaygısı yaşama (4,30) olmuştur. Çalışmadaki bu verilere göre ailelerin diğer çocuklarına yeterince ilgi gösterdiklerini ve zihinsel engelli çocuğa ilişkin yoğun bir gelecek kaygısı yaşadıkları saptanmıştır.

3. Ailelerde Yaşanan Sorunların İncelenmesi

Tablo 4: Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerde Yaşanan Sorunların Dağılımı

Yaşanan Sorunlar	Hiçbir Zaman		Nadiren		Arasıra		Çoğu Zaman		Her Zaman		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1.Toplumun bakış açısından rahatsız olma	24	21,8	13	11,8	25	22,7	38	34,5	10	9,1	110	100
2.Sosyal çevrede iletişim kurmada zorlanma	16	14,5	26	23,6	40	36,4	20	18,2	8	7,3	110	100
3.Gelecek kaygısı yaşama	2	1,8	5	4,5	11	10,0	32	29,1	60	54,5	110	100
4.Hayal kırıklığı yaşama	6	5,5	12	10,9	29	26,4	48	43,6	15	13,6	110	100
5.Suçlama ve suçlanma duygusu yaşama	20	18,2	49	44,5	22	20,0	13	11,8	6	5,5	110	100
6.Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olunca şok durumu yaşama	24	21,8	46	41,8	19	17,3	15	13,6	6	5,5	110	100
7.Aile içinde yaşanan iletişimde bozulma	25	22,7	32	29,1	33	30,0	16	14,5	4	3,6	110	100
8.Zihinsel engelli çocuğun tedavi aşamasında zorluklar yaşama	7	6,4	7	6,4	35	31,8	50	45,5	11	10,0	110	100
9.Zihinsel engelli çocuğun durumu hakkında diğer aile üyelerine ve çevreye sürekli açıklamada bulunma	7	6,4	30	23,3	29	26,4	33	30,0	11	10,0	110	100
10.Zihinsel engelli çocuğun engeli hakkında çocuğun davranışını kontrol etmede zorluk çekme	12	10,9	16	14,5	23	20,9	46	41,8	13	11,8	110	100
11.Zihinsel engelli çocuğa bazı becerileri öğretebilme hakkında bilgi gereksinimi duyma	4	3,6	20	18,2	33	30,0	42	38,2	11	10,0	110	100
12.Sosyal çevreden destek görme	41	37,3	33	30,0	15	13,6	15	13,6	6	5,5	110	100
13.Zihinsel engelli çocuk için gerekli özel araçları sağlamada güçlük çekme	16	14,5	19	17,3	29	26,4	33	30,0	13	11,8	110	100
14.Aile sorunları hakkında düzenli olarak konuşma, danışmanlık ihtiyacı hissetme	5	4,5	22	20,0	43	39,1	26	23,6	14	12,7	110	100
15.Evdeki çocuk bakımı ve diğer işlerin kimler tarafından yapılacağı konusunda belirsizlik yaşama	23	20,9	41	37,3	28	25,5	14	12,7	4	3,6	110	100
16.Zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın eşler arası ilişkiyi olumsuz etkilemesi(sevgi,saygı v.s.)	29	6,4	32	29,1	36	32,7	7	6,4	6	5,5	110	100
17.Zihinsel engelli çocuk ile ilgili sorunları paylaşmada güçlük yaşama	23	20,9	41	37,3	32	29,1	9	8,2	5	4,5	110	100
18.Zihinsel engelli çocuğa ilişkin sürekli bir kaza yada yaralanma korkusu yaşama	6	5,5	7	6,4	9	8,2	35	31,8	53	48,2	110	100
19.Zihinsel engelli çocuğun kardeşleriyle uyum sorunu yaşama	12	13,2	30	33,0	31	34,0	15	16,5	3	3,3	110	100
20.Zihinsel engelli çocuk dışında diğer çocuklarına yeterli ilgiyi göstermeme	30	32,9	18	19,9	30	32,9	10	11,0	3	3,3	110	100

4. Ailelerin Yaşadıkları Sorunların Puan Ortalamaları İle Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ailelerin yaşadıkları sorunların puan ortalamalarının gelir durumlarına göre dağılımı incelendiğinde gelir

giderden az olan ailelerin puan ortalaması 3,14, gelir giderden fazla olan ailelerin puan ortalaması 2,51, gelir gidere denk olan ailelerin puan ortalaması 2,91 olarak saptanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Ailelerin yaşadıkları sorunların puan ortalamalarının gelir ve ek masraf getirme durumlarına göre dağılımı

	Gelir durumu	Sayı	X	Sx	Vk	Kt	SD	F	P	
Yaşanan sorunlar	Gelir giderden az	30	3.14	0.59	Gruplar arası	3.298	2	5.892	0.004	
	Gelir giderden fazla	11	2.51	0.46	Gruplar içi	29.949	107			
	Gelir gidere denk	69	2.91	0.69	Toplam	33.247	109			
		Ek masraf getirme durumu	Sayı	X	Sx	t	P			
		Evet	92	3.02	0.50	4,073	0,000			
		Hayır	18	2.48	0.57					
		Toplam	110							

Grupların puan ortalaması arasında yapılan varyans analizinde $\alpha=0,05$ önem düzeyinde anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($F=5,892$ $P<0,05$). Bu nedenle yapılan Bonferroni testi ile grupların ikili analiz sonucunda bu farklılık, gelir giderden az diyenlerin ortalamasının büyük olduğundan kaynaklandığı saptanmıştır. Yapılan bir başka çalışmada zihinsel engelli çocuklara sahip iki farklı kültürden annelerin depresyon düzeyleri karşılaştırılmış ve fiziksel sağlığı kötü olan kültürdeki annelerin depresyon seviyeleri diğer gruptaki annelere göre fazla bulunmuştur (22).

Ailelerin yaşadıkları sorunların puan ortalamalarının aileye ek masraf getirip getirmeme durumlarına göre dağılımı incelendiğinde; evet getiriyor diyen ailelerin puan ortalaması 3,02 hayır getirmiyor diyen ailelerin puan ortalaması 2,48 olarak saptanmıştır. Grupların puan ortalaması arasında yapılan t testinde $\alpha=0,05$ önem düzeyinde anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($t=4,073$ $P<0,05$). Çalışmada bu farkın ek masraf getiriyor diyenlerin puan ortalamasının getirmiyor diyenlerin puan ortalamasından büyük olduğundan kaynaklandığı bulunmuştur.

Ailelerin yaşadıkları sorunlara ait puan ortalamalarını ailelerin çevreden aldıkları sosyal desteği yeterli

yada yetersiz bulma durumlarına göre dağılımı incelenmiştir. Ailelerin yaşadıkları sorunlar için çevreden aldıkları desteği yeterli bulan ailelerin puan ortalaması 2,56 yetersiz bulan ailelerin puan ortalaması 3,04 olarak saptanmıştır (Tablo 6). Grupların puan ortalaması arasında yapılan t testinde $\alpha=0,05$ önem düzeyinde anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($t=3,563$ $P<0,05$). Bu farkın aldıkları sosyal desteği yetersiz kabul edenlerin ortalama puanının, yeterli sosyal destek aldığını kabul edenlerden yüksek olduğundan kaynaklandığı saptanmıştır. Yapılan çalışmalara göre zihinsel engelli çocuğa sahip aileler çocuklarını olumsuz etkilerden korumak için çok çalıştıklarını ve onlara sosyal desteğin ve uygun servislerin azlığı önemli bir sıkıntı yarattığını vurgulanmıştır (23,24).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmadan elde edilen veriler; çocukların %40,9'unun kız, %59,1'inin erkek olduğu, ailelerin çocuklardaki engeli ilk olarak; %36,4'ünün 1 yaşına kadar, %22,7'sinin 5 yaşından sonra fark ettikleri bulunmuştur. Çocukların engelinin %63,6'sının doğuştan, %15,5'inin hastalık, %20,9'unun ise nedenini bilmediği bulunmuştur. Çocukların doğum şekille-

Tablo 6: Ailelerin yaşadıkları sorunların puan ortalamalarının aldıkları sosyal destek puan ortalamalarına göre dağılımı

	Sosyal destek	Sayı	X	Sx	t	P
Yaşanan sorunlar	Yeterli	24	2.56	0.61	3,563	0,001
	Yetersiz	86	3.04	0.48		
	Toplam	110				

ri incelendiğinde babalarında sorulan soruya yanıtları ile annelerinin %71,8'i normal doğum, %24,8'i sezaryenle, %2,7'si aletli (forseps-vakum) doğum gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Araştırmaya katılan ailelerin eşleri ile akrabalık durumları incelendiğinde %12,7'sinin yakın akraba (amca, hala, teyze, dayı çocukları) %21,8'inin uzak akraba %65,5'inin akraba olmadıkları bulunmuştur.

Ailelerde yaşanan sorunlar incelendiğinde; ailelerin %37,3'ünün hiçbir zaman sosyal çevreden destek görmedikleri, %44,5'i suçlama ve suçlanma duygusunu nadiren, %39,1'i aile sorunları hakkında düzenli olarak konuşma ve danışmanlık ihtiyacı hissetmeyi arasıra yaşadıkları saptanmıştır. Ailelerin %45,5'i çocuğun tedavi aşamasındaki zorlukları, %43,6'sı hayal kırıklığını, %41,8'i çocuğun engeli hakkında davranışını kontrol etmede zorluk çekmeyi çoğu zaman, %54,5'i gelecek kaygısını, %48,2'si çocuğa ilişkin sürekli bir kaza yada yaralanma korkusunu her zaman yaşadıkları bulunmuştur. Ailelere tanılama sırasında verilen bilgilerin %3,7'sini hemşire tarafından verildiği saptanmıştır.

Ailelerde yaşanan sorunlara ilişkin hazırlanan 20 sorunun toplam madde puan ortalaması 2,93, standart hatası 1,13'dür (Min=1 Max=5). En küçük ortalama değere sahip 20. soru ailelerin zihinsel engelli çocuk dışında diğer çocuklarına yeterli ilgi gösterememe (1,93), en büyük ortalama değere sahip 3. soru gelecek kaygısı yaşama (4,30) olmuştur. Ailelerde yaşanan sorunlar ile gelir durumu, ekmasraf getirme durumu ve sosyal destek gibi bazı değişkenlerin ilişkisi incelenmiş ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Çalışmada ailelerin engel durumunu geç fark ettiği ve engel nedeninin doğuştan olduğu saptanmıştır. Bunun için;

- Engel durumunun erken tanınması için tarama programları geliştirilmelidir.
- Akraba evliliklerinin sonuçları ve planlı gebelikler hakkında halka eğitim verilmelidir.
- Evlenmeden önce çiftlere genetik danışmanlık hizmetlerinin verilmelidir

Çalışmada ailelerin çoğunluğunun sosyal destek görmediği, suçlama ve suçlanma duygusu yaşadığı, aile sorunları hakkında düzenli olarak konuşma ve danışmanlık ihtiyacı hissettiği, gelecek kaygısı ve ço-

cuğa ilişkin sürekli bir kaza yada yaralanma korkusunu yaşadığı bulunmuştur. Bunun için;

- Aileler kendi duygu ve problemleri ile baş başa bırakılmamalıdır. Bunu önlemek için psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri yaygın hale getirilmelidir.
- Engelli çocuğa sahip ailelerin eğitimi ve rehabilitasyonunda sosyal hizmet kurumlarından yararlanma durumları hakkında bilgi verilmelidir.
- Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları güçlükleri belirleme amaçlı daha güvenilir geçerli araçlar ve sistematik yaklaşımla uygulama için etkili bir rehber geliştirilebilir.
- Çocukların günlük yaşam becerileri kazanmalarının desteklenmesi onların daha erken bağımsızlaşmalarını sağlarken, kendilerine olan güvenlerini arttırabilir.
- Engeli önlemede halk sağlığı ve ana çocuk sağlığı hemşireleri ev ziyaretleri sırasında gebe takipleri, doğum, bebek ve çocuk izleme hizmetlerini verirken bilinçli ve dikkatli gözlem yapmalıdır.
- Halk sağlığı hemşirelerinin zihinsel engelli çocuğa ve ailesine bakım vermede önemli rolleri vardır. Özellikle de aile hemşireliği uygulamalarında ailenin gereksinimleri doğrultusunda girişimlerin planlanması ve uygulanması öncelik taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- 1-Aksaz N.K. (1990). "Otistik Çocukların ve Öğretilebilir Zihinsel Özürlü Çocukların Anne Babalarının Kaygı Düzeyleri." **Psikoloji Dergisi**. 7:25, 14-20.
- 2-Kırca H. (2002). "Duygusal (Görme -İşitme) Özürlü Çocuğa Sahip Ailelerin Çocuklarının Özürlülerinden Etkilenme Durumlarının İncelenmesi" Lisans Tezi ,İzmir.
- 3-Karataş S. (2003). "Ailede Roller Yapısı." Aile Sağlığı Hemşireliği Dersi Yayınlanmamış Ders Notları.
- 4-Yıldızeli S. (2002), "Otistik Çocuk Sahibi Ailelerin Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi" Lisans Tezi, İzmir.
- 5-Yörükoğlu A. (1998), **Çocuk Ruh Sağlığı**, 22.bs. Remzi Kitabevi, İstanbul. 105-122.
- 6- Akar S. ve ark. (2001) "Yoksulluk ve Çocuk." **Leman Dergisi**, 48.
- 7-Gönen E.Hablemitoğlu, Ş.Özmete E. (2004), "Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi için Sosyal Hizmetler." www.geocities.com/hablemitoğlu/yoksulluk.htm.

- 8-2000 yılı Genel Nüfus Sayımı T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. <http://www.die.gov.tr>
- 9-Eripek S. (1996). **Zihinsel Engelli Çocuklar**. 2. bs. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir,137-138.
- 10-Pierce L.L.Rn C (1997). "The Framework of Systemic Organization Applied to Older Adults as Family Caregivers of Persons With Chronic Illness and Disability." **Gastroenterology Nursing Volume**, 20:5,168-175.
- 11-Durukan M. (2004). "Ailenin Psikososyal Fonksiyonları." <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ailefonksiyonlari.htm>.
- 12-Robertson A. Ed. Whyte D.A. (2002), "A Systemic Approach to Supporting The Families of Children With Learning Disabilities", Explorations in Family Nursing 118-130.
- 13-Balo Y.S. (2003), "Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Uygulanması", **Aile ve Toplum**. 2:6,23.
- 14-Buz S. (2003). "Aile Politikalarına Mülteciler Boyutunda Bir Bakış", **Aile ve Toplum**. 2:6,55.
- 15-Ohaeri J.U. (2003). "The Burden of Caregiving in Families with a Mental Illness: A Review of 2002." *Curr Opin Psychiatry*, 16,457-465.
- 16-Macmilan D.L. (1982). **Mental Retardation in School and Society**. Little,Brown and Company. 2.ed.
- 17-Karyelioğlu S. (2002) "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Karşılaşılan İletişim Sorunları." Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 24-25.
- 18-Tyler C., Edman J.C. (2004)., "Down Syndrome, Turner Syndrome and Klinefelter Syndrome: Primary Care Throughout The Life Span", **Primary Care**. 31:3,627-48.
- 19-Reimand T, Uibo O., Zordania R., Palmiste V., Ounap K, Tõlvik T. (2003). "Parent's Satisfaction With Medical And Social Assistance Provided to Children With Down Syndrome: Experience in Estonia", **Community Genetics**. 6:3,166-70.
- 20-Sarısoy M. (2000), " Otistik ve Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumluluğu, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,15-25,50-56.
- 21-Özşenol F., Ünay B., Aydın H.İ., Akın R., Gökçay E. (2002) "Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Psiko-sosyal Durumlarının ve Beklentilerinin İncelenmesi", **Gülhane Tıp Dergisi**, 44:2,188-194.
- 22-Magana S., Seltzer MM., Krauss MW. (2004), "Cultural Context of Caregiving:Differences in Depression Between Puerto Rican and non-Latina White Mothers of Adults with Retardation", **Mental Retardation**, 42:1,11.
- 23-Riddersporre B. (2003). "To Face The Unexpected. Early Parenthood to Children With Down Syndrome." *DAI-C* 64/04, 1053.
- 24-Morgan SB. (1990), "The Autistic Child and Family Functioning. A Developmental Family System Perspective", **Journal of Autism and Developmental Disorders**, 18:2,263-280.

Göç ve Çocuk Suçluluğu

- Rüstem ERKAN*
- M. Yüksel ERDOĞDU**

Özet

Son yıllarda çocuk ve suç kavramlarının birlikte anılması aslında sosyal bir sorunun varlığını gündeme getirmektedir. Bu nedenle suç işleyen çocuktan öte, çocuğun suç işlemesine neden olan sosyo-psikolojik faktörlerin üzerinde durulup incelenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada suç işleyen çocuklar içerisinde seçilen örneklem grubu ile suç işlemeyen çocuklar arasından seçilen örneklem grubunun aile ilişkileri ve saldırganlık davranışları karşılaştırılarak, göç ile çocuk suçluluğu arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Kullanılan “Aile Değerlendirme Ölçeği” ve “Saldırganlık Ölçeği”ne göre suç işleyen çocukların, suç işlemeyen çocuklara göre daha saldırgan eğilimlere sahip oldukları ve suç işleyen çocukların suç işlemeyen çocuklara göre aile ilişkilerini daha sağlıklı algıladıkları tespit edilmiştir. Araştırmada çıkan en önemli sonuç ise, çocukların gerek saldırgan davranışlar göstermesinde, gerekse suça yönelmesinde en temel nedenin son yıllarda ailelerin kırsal kesimden kente göç etmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: çocuk suçluluğu, göç, saldırgan davranış, sokak çocukları.

Abstract

In the recent years, usage of the terms child and crime together in a sentence indicates existence of a social problem. For this reason socio-psychological factors that direct children to crime has to be analyzed, rather than “Juvenile Delinquency”. In this study we aimed to make firm socio-demographic characteristics that direct children to commit a crime. We compare the family relations and aggressive behaviours of two sample groups to find the connections between migration and Juvenile Delinquency. One of the groups was selected among children who had committed a crime and other was selected among children who never had committed a crime. At the end of the study we found that children who had committed a crime have more aggressive behaviours than other group and we proved that their family relations are also unhealthy relative to the crime committed group using “Family Evaluation Scale and Aggressiveness Scale”. The most important outcome of this study is that migration of the families from rural to urban areas in the last few years is the main reason of the aggressive behaviours of children and their being directed to crime.

Keywords: juvenile delinquency, migration, aggressive behaviour, homeless children

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

** Öğretim Görevlisi, Dicle Üniversitesi, Psikoloji Bölümü.

GİRİŞ

Suç, tarihin ilk çağlarından itibaren toplumların korku ile karışık ilgilerini yönelttikleri, toplumsal bir sorun olarak algılanmıştır. İnsanlık tarihinin her döneminde var olduğu ve bundan sonra da var olacağı için suç, evrensel bir olgu olarak kabul edilir.

Suç; biyoloji, psikiyatri, din, hukuk ve sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Suç olgusunun birden fazla disiplin tarafından bir inceleme konusu olarak ele alınması, suçlulukla ilgili çok sayıda yaklaşım biçiminin oluşmasına neden olmuştur. Suç tanımları ve kategorileştirmeleri ile ilgili zengin literatürün varlığının diğer bir nedeni de yargı sistemlerindeki farklılıklar, belirli davranışların kültürel yorumlamaları ile sosyal ve ekonomik koşullar gibi faktörlerin varlığıdır (Kiedrowski,1998).

Suçluluk olgusu üzerine yapılan ilk bilimsel araştırmaların daha çok bireyi temele alarak suça neden olabilecek biyolojik ve fizyolojik faktörler üzerinde durdukları görülmektedir. Suçluluk olgusu üzerine yapılan çalışmalarda giderek bireyin toplumsal çevresi öne çıkmaya başlamıştır. Bir sosyal sorun olan suçun, büyük ölçüde toplumsal yapı ile ilişkili olduğu kabul edilmekle birlikte, bu sosyal sorunun niteliği ve yoğunluk düzeyi toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerle, az gelişmiş ülkelerde gerek suç türleri gerekse bu suçların yoğunlukları farklılık göstermektedir. Aynı zamanda bir ülkenin sınırları içerisindeki bölgeler arasında da bu farklılıklar gözlenebilmektedir. Örneğin Türkiye’de bölgeler bazında suç faktörleri ve suçluların profili değişkenlik göstermektedir. Kısaca suç evrensel bir olgu olmakla birlikte, suça neden olan faktörler ve suç türleri, ancak sorunun ortaya çıktığı yerel koşullar dikkate alınarak açıklanabilir.

Suç kavramı ile ilgili araştırmalara bir bütün olarak bakıldığında, önemle üzerinde durulan iki kavram olduğu görülür. Birincisi suçu önlemeye yönelik tedbir ve erken tanı çabaları, ikincisi suçun ortaya çıkışındaki ilk belirtilerin çocuklukta görüldüğü düşüncesiyle, çocuk suçluluğu araştırmalarıdır. Bu araştırmalarda suçun ortaya çıkışı, gelişmesi ve önlenmesi için alınması gereken tedbirlerin tanımlanması amaçlanmaktadır (Hancı,1999).

Çocuk suçluluğuna neden olan faktörler üzerinde yapılan çalışmaların genel olarak üç grupta toplandığı görülmektedir. Bunlar suçu biyolojik, psikolojik ve

sosyolojik temelde açıklayan yaklaşımlardır. Biyolojik yaklaşımlar yasaları ihlal eden çocukların suç nedenlerini kalıtımsal özelliklerle ilişkilendirirken, psikolojik yaklaşımlar, temelde sapmış bireyin psikolojik patolojisi ile sosyolojik teoriler ise sosyal yapı ile açıklamaya çalışırlar(Gibbons,1970).

1.Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

1.1. Suç Olgusunun Tanımlanması

Suç insanoğlunun ilk tarihinden günümüze dek sürekli var olagelen bir sorundur. Toplum, doğa ve birey üçlüsü içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bireyler birbirleriyle ilişkide bulunarak toplumsal grupları, toplumsal gruplar da birleşerek toplumu oluşturur. Toplum, sürekli değişen bir yapıdır. Toplum oluşturulan bireyler de bu değişimin içerisinde yer almaktadır. Ancak toplumdaki değişimlerin hızıyla bireyin değişim hızı her zaman aynı değildir. Bireyler her zaman değişen koşullara kolaylıkla ayak uyduramazlar. Aradaki dengesizlik çeşitli sorunların kaynağını oluşturur. Bu sorunların en önemlilerinden biri de suç ve suçluluk olgusudur.

Toplumsal yaşamın temel koşullarından biri düzendir. Toplumda düzen, toplumsal norm ve kurallara uyulmasına bağlıdır. Ancak tarihin hiçbir döneminde ve dünyanın hiçbir yerinde kurallara tamamen uyulan bir toplum görülmemiştir. Genellikle uyulması gereken toplumsal kurallar dönemden döneme, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık göstermesine rağmen bu kurallara uymayan davranışlara ‘suç ya da sapkın davranış’ denilmektedir.

“Sapkın davranış, yaygın olarak benimsenen normları çiğneyen eylemlere göndermede bulunur. Sapkın diye görülecek davranış, dönemden döneme ya da yerden yere değişiklikler gösterir; bir kültürel ortamdaki ‘olağan’ davranış bir başkasında sapkınlık diye görülebilir. Biçimsel olsun olmasın, dayatmalar, toplumsal normları güçlendirmek için kullanılırlar. Yasalar, hükümetler tarafından tanımlanan ve uygulanan normlardır; suçlar, bu yasaların izin vermediği eylemlerdir” (Giddens, 2000: 220).

1.2. Çocuk Suçluluğu

Çocuk suçluluğu ile ilgili hemen tüm araştırmacıların tanımlamaları içerisindeki ortak değerlendirmeleri, suç davranışı sergileyen çocuğun, suça itilmiş çocuk olarak kabul edilmesidir. Suçluluk üzerine yapılan ta-

nımlamalar, temelde çocuk suçluluğunu da kapsamaktadır. Ancak çocuk suçluluğu kavramı bu genel tanımlamaları yaş faktörü ile sınırlandırmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. Maddesine göre 'daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır'. Bu genel tanımlamadan hareketle 18 yaşını doldurmamış her birey yasalarda suç sayılan bir eylemi gerçekleştirdiği zaman çocuk suçu sayılabilir.

Çocuk suçluluğu üzerine yapılan çalışmalarda, genelde çocuk suçluluğu kavramını tanımlamaktan çok, çocuğu suça iten faktörler üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda çocuk suçluluğunun nedenleri ile ilgili çalışmalar genel olarak üç ana grupta toplanabilir: Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar. Biyolojik yaklaşımlar, yasaları ihlal eden çocukların kalıtsal olarak bozukluğu olan, endokrin dengesizliği bulunan ve beyin patolojisi olan kişiler olduklarını savunurlar. Psikolojik yaklaşımların üzerinde durduğu temel konu ise, sapmış bireyin psikolojik patolojisidir. Son olarak, sosyolojik teoriler ise, suçlu oranlarındaki değişimleri sosyal yapı ile açıklamaya çalışırlar. Yetişkin suçluluğunda olduğu gibi çocuk suçluluğunda da suçun nedenleri ile ilgili en sistematik açıklamalar sosyolojik teorilerle getirilmiştir. Sosyolojik bakış açısından, suçlu olmayan uyum formlarından sadece özde ayrılan sapmış davranış, sosyal çevrenin ürünüdür. Psikolojik ve biyolojik teorilerden farklı bir bakış açısıyla sosyolojik teoriler dikkatlerini sosyal yapıya yoğunlaştırırlar. Örneğin, aile yapısının, aile içi ilişkilerin çocuk suçluluğunda önemli yer tuttuğu tartışılır. Bu teorilere göre değişik sosyal faktörlerin etkisi farklı sapmış davranış biçimlerine göre değişir (İçli, 2004: 337).

Araştırmalarda suçlu çocukların ailelerinde aşağıdaki koşullardan birine veya birkaçına rastlanmıştır (Sutherland ve Cressey'den aktaran İçli, 2004: 339):

1. Ailenin diğer üyelerinden biri veya birkaçının suçlu veya alkolik olmaları,
2. Boşanma, ölüm veya terk nedeniyle ebeveynlerden biri veya her ikisinin de yokluğu,
3. İhmal, körlük veya bunun gibi fiziksel bir özür veya hastalık nedeniyle ebeveyn kontrolünün eksikliği,
4. Evin çok kalabalık olması, aşırı baskı, kıskançlık, ihmal veya ebeveynlerden birinin aşırı hakimiyeti,
5. İşsizlik, yetersiz gelir gibi ekonomik baskılar ve anenin ev dışında çalışması,

1.3. Göç ve Çocuk Suçluluğu

Çocuğun suç işlemesine etki eden ve literatürde yer alan bu faktörlerin yanı sıra ülkemiz açısından iç göçün mutlaka ele alınması gerekmektedir. Bu konunun göç sürecindeki ailenin yoksullaşması olarak görülerek yoksulluk ve diğerlerinin içinde yer aldığı belirtilir. Ancak içinde yaşadığımız günlerde bu etmenin açık açık ele alınması gerekmektedir. Çünkü göç hem etkileyen hem de etkilenen bir süreçtir. Göçü kendi başına bırakırsanız her şeyi etkiler ya da etkileme gücü etkilendiklerinden fazladır. Ama göçe bir şekil verirsiniz o zaman olumsuz olarak etkileyeceği işsizlik, yoksulluk, çocuğun eğitim sisteminden kopması gibi pek çok duruma müdahale edilebilecektir. Burada da uyum, kentsel yapılarla ilişkiler, iş bulma ve diğer pek çok konu ortaya çıkmakla birlikte etkileri daha çözümlenir olarak görülebilir (Küçükkaraca, 2001:356).

1.4. Göç Olgusunun Tanımlanması

Genel anlamda göç, insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına genellikle sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi nedenlerle geçişi olarak tanımlanır. Göçler, içgöçler (internal migration) ve dış göçler (external migration) olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. İçgöçler ülke içerisinde yerleşim birimleri arasında sürekli yerleşmek amacıyla yapılan yer değiştirmelerdir. Bir başka deyişle, içgöç belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlanmaktadır. Dış göçler ise, uzun süre kalmak, çalışmak ve yerleşmek için bir ülkeden diğerine yapılan nüfus hareketleridir (Özer, 2004: 11).

Bu tanımda da görüldüğü gibi göç olgusunun içinde üç temel konu vardır: "Sınırlar", "devamlılık" ve "itici-çekici" etkenler... Bunlar da göstermektedir ki göç, tanımı içinde anılan bu boyutları –zaman ve mekan, neden ve sonuç unsurları- ile durağan bir olgu olmaktan çok dinamik bir olgudur ve tek nedenli olarak da açıklanamaz (İçduygu ve Ünal, 1998:38). Nitekim Kuzey Amerika'daki (özellikle Kanada'daki) sosyoloji literatüründe de ortak vurgu, göçün çok nedenli ve karmaşık olduğudur (Teevan, & Hewitt, 1998:433).

Kısaca, göç tanımında temel olarak mesafe ve zaman boyutu bulunmakta, bazen de göç hareketinin kalıcı olup olmadığı da göz önüne alınmaktadır. Bu anlamda sözgelimi kente yapılan göçler, üç aşamada değerlendirilebilirler: Kente gidiş aşaması, kente geliş-gidiş dönemi ve kente temelli yerleşme aşaması (Kartal, 1978:35-36). Bu sınıflandırma, göç sonrası uyum sürecine ilişkin sosyolojik tahliller için somut bir olgu oluşturma bakımından dikkate değerdir. Çünkü göçün salt demografik boyutuyla analizi; göç ve iç göç sorunsalının temelinde yer alan toplumsal süreçleri gölgelemekte göç ve göç olgusunun hangi yönüyle çözümlenmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymamaktadır.

1.4.1. Göç Türleri

Göç olgusunu tanımlarken dikkat etmemiz gereken bir diğer nokta da göç türlerinin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya dayanak olan temel etkenlerin göçü etkileme gücüdür. Fichter'in (Fichter, 1990: 142) belirlemesi ile bireyin tercihi dikkate alınarak göçleri "gönüllü göçler" ve "zorunlu göçler" olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Gönüllü göç, insanların kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda, bir kentten diğerine ya da bölgeye olan yer değiştirmelerdir (Özkalp, 1990: 211). Gönüllü göçün özelliği bireyin isteğine bağlı olmasıdır; fakat bu isteği yaratan, genellikle göç edilen yerdeki ekonomik ve sosyal koşulların zorlamasıdır.

Zorunlu göç ise, bireylerin özgün yaşam alanından (habitatından) zorunlu ve elinde olmayan nedenlerle kopmak durumunda bırakılmasıdır (Gürel, 2001: 141). Başka bir deyişle zorunlu göç, bireylerin iradesi dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi ve zorlaması sonucunda gerçekleşmektedir. Örneğin devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik ve benzeri konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında nüfusta oluşturulan hareketlilik zorunlu göçü oluşturmaktadır (Akkaya, 1979: 23). Zorunlu göç, bireyin iradesi dışında gerçekleştiği için, bireyin üzerindeki sosyo-psikolojik etkisi gönüllü göçten temelde ayrılmaktadır.

Türkiye'de göçlerin büyük oranını gönüllü göç grubu oluşturmaktadır. Bu göçler, genellikle kırsal alandan kentlere ve küçük kentlerden büyük kentlere doğrudur. Fakat, GAP Bölgesinde göç olgusuna baktığımızda gönüllü göçler kadar zorunlu göç olgusu ile de karşılaşmaktayız. Bunun nedeni bölgenin yaklaşık 20

yıldır yaşadığı terör ortamı ve GAP projesi çerçevesinde yürütülen baraj yapımları nedeni ile meydana gelen zorunlu yer değiştirmelerdir (Erkan, 2002:171). Yukarıda anılan nedenlerden dolayı zorunlu göçün en yoğun yaşandığı yerleşim birimlerinden birisi de Diyarbakır'dır.

1.5. Sokak Çocukları ve Suç

Sokak çocukları olgusu son yıllarda Türkiye'nin gündemine yerleşmiş ve önemli bir ilgi odağı haline gelmiştir. Ülkemizin özellikle büyük kentlerinin ayrılmaz bir parçası olan sokak çocuklarına, göçlerin, ekonomik zorlukların, işsizlik ve yoksulluğun yaşandığı tüm dünya kentlerinde rastlanmaktadır. Bugün dünyada 150 milyon civarında çocuk tek başına veya ailesiyle birlikte yaşam savaşı vermekte, çocukluğunu yaşamamakta ve yetişkinliğe nitelikli iş gücü olarak hazırlanamamaktadır. Soruna müdahalede geç kalınması ve /veya içinde buldukları toplumun ve hedef olarak seçtikleri çocukların gerçekliğiyle bağdaşmayan proje girişimleri çocukların sayısının artmasına ve sorunların niteliğinin değişmesine yol açmıştır. Sokak çocukları sorununun en yoğun yaşandığı Brezilya'da toplum, önceleri iyi nitelikli ve insancıl projelerle bu çocukları korumaya çalışırken, bugün artık çabalarını çocuklardan kendini korumaya yöneltmiştir (Atauz, 2001: 165).

Sokakta çalışan çocuklar risk grubunu oluşturmaktadır. Risk altında çocuklar değerlendirmesinde en önemli etken, çocukluk dönemlerinde yaşlarına uygun olmayan, tehlike ve riskleri içeren bir yaşam içerisinde olmalarıdır. Her çocuğun doğal hakkı olan yaşına uygun bir yaşam ortamının bu çocuklarda gerçekleşmediği gözlenmektedir. Günümüzde sokak çocukları ya da sokakta çalışan çocuklar suçun potansiyel grubunu oluşturmaktadırlar.

Güneydoğudaki terörün ve yoksulluğun yoğun olduğu kırsal alanlardan Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kentlerine ve Türkiye'nin diğer büyük kentlerine göç son yıllarda en büyük sosyal sorunlardan birisi olmuştur. Büyük kentlerde giderek örgütlü hale gelen ve ülke gündemini belirlemeye başlayan hırsızlık, gasp ve kap-kaç gibi suçlardaki artışı büyük ölçüde Doğudan göç etmiş bu çocuklardan beslenmektedir.

1.6. Sokak Çocuklarının Kavramsallaştırılması

Sokak Çocuklarını tanımlamaya ilişkin pek çok çalışma yapılmış ancak herkesin üzerinde tam olarak anlaşıldığı bir tanıma ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu girişimlerden ilki UNICEF'in Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocuklarının Sömürüsü isimli dokümanında (Doküman sayısı: E/IFEF/1986/CR.3) yer alan gelişmekte olan ülkelerin sokaklarındaki çocuklar, sahip oldukları aile desteğine göre üç kategoriye ayrılmaktadır:

1. Aileleriyle ilişkisi sürekli olan çocuklar;

Yoksul kesimden ailelerin karşılaştıkları gündelik güçlüklerle karşı, çocukların çoğunluğu aileleriyle aynı evde yaşarlar, günlerini sokakta çalışarak geçirdikleri halde ailenin denetimi ve korunması altındadırlar.

2. Aileleriyle zaman zaman ilişki kuran çocuklar;

Çocukların aile bağları zayıflasa da tümüyle kopmamıştır. Gününü sokakta çalışarak ya da sadece dolaşarak geçiren ancak genellikle akşam evine dönen çocuklar 'sokaktaki çocuklar' olarak tanımlanırlar.

3. Aile desteğinden tümüyle yoksun olanlar;

Ailelerden atılan ya da kaçan bu çocuklar, günün 24 saatini sokaklarda geçirmekte ve tek başlarına yaşam mücadelesi vermektedir.

Bu açıklamaların ışığında sokak çocuğu kavramını şöyle tanımlayabiliriz: Sokak çocuğu 'yaşamı ve yaşam kaynakları için sokağı kendine mesken haline getirmiş olan, sorunlu yetişkinlerin gözetiminden ve yönlendirmesinden yoksun olan, henüz yetişkinliğe ulaşmamış, herhangi bir kız ya da erkek çocuk' olarak tanımlanmaktadır (UNICEF, 1986:2).

1990'lı yıllara gelindiğinde sokak çocukları tanımlaması, çeşitli ülkelerde yapılan araştırmaların ve çalışmaların birikimiyle daha genel iki kategori içinde tanımlandı: 'Sokaktaki Çocuklar' ve 'Sokağın Çocukları'.

Sokaktaki çocuklar genellikle, okul giderlerini ve cep harçlıklarını çıkarmak, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak, bazı durumlarda tek başına evi geçindirmek için sokakta çalışan çocuklardır. Bu çocukların çoğu aile desteği ve denetimine sahiptirler ve günlerini sokaklarda çalışarak geçirdikleri halde geceleri evlerine dönerler ve kazandıkları paranın çoğunu ailelerine verirler. Ülkeden ülkeye, şehirden şehre de-

ğişmekle birlikte, sokakta görülen çocukların çoğu bu gruptandır ve yine çoğunluğu erkektir.

1.7. Psikolojide Saldırgan Davranış Kavramının Tanımlanması

Bireyin içinde yaşadığı toplumda sağlıklı ve sosyal bir etkileşim örüntüsüne sahip olması beklenir. Özellikle kişiler arası ilişkilerde ve etkileşimde belirli davranış örüntüleri vardır. Bu davranış örüntülerinin bir ucunda çekingenlik; diğer ucunda saldırganlık ve ortada atılganlık davranış örüntüleri söz konusudur.

"Çekingenlik"; bireyin duygu, inanç, düşünce gibi kendine özgü unsurları yansıtmada yetersiz olması, hakları başkalarınca çiğnenince buna karşı koyamaması ve kendini savunamaması olarak, "saldırganlık" ise düşüncelerini ve inançlarını genellikle dürüst olmayan uygunsuz yollarla ve diğer bireylerin haklarını çiğneyerek ifade etme biçimidir. Bu iki davranış da toplumca onaylanmayan davranış biçimleridir. Bu açıdan bakıldığında çekingen ve saldırgan davranışlar uyumsuz davranışlar kapsamına girmektedir. İnsan ya da herhangi bir nesneyi tahrip etme, incitme ile sonuçlanan, birbiri ardına tekrarlanan davranışlar olarak tanımlanan saldırgan davranışlar, çocuğun çevresindeki kişilerle olan sosyal ilişkilerinde görülebilmektedir. Çeşitli saldırganlık davranışlarını oluşturan tepkilere; tekmeleme, yumruk atma, küçültücü söz söyleme, evden kaçma, hayvanlara değişik şekillerde eziyet etme, eşyalara zarar verme gibi örnekler vermek mümkündür (Uluğtekin,1976). Çağlar (1981)'a göre saldırganlık, düşmanlık, hücum etmek ve imha etmek anlamını taşımakta ve uygun şekilde yönlendirildiği takdirde saldırganlık eğilimi toplum için yapıcı bir enerji ve kuvvet kaynağına dönüştürülebilmektedir. De Rosier (1994) saldırganlığı <çeşitli etkenler sonucu oluşan davranış sapmaları< olarak tanımlayarak güdülenmiş (amaçsız) ve amaçlı saldırganlık olmak üzere iki tür saldırganlığın bulunduğunu ifade etmiştir. Yörükoğlu (1983) cinsel dürtü gibi hayvanda ve insanda doğuştan var olan bir dürtü olarak tanımladığı saldırganlığın bireyin yaşamı için gerekli olduğunu savunmaktadır.

Aşağıda Tablo 1'de, atılgan davranış ve saldırgan davranışların bir tablo içinde genel özeti sunulmuştur (Koroğlu, 2002'den alınmıştır).

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan Saldırganlık ölçeği R.R. Sears

Tablo 1. Atılgan ve Saldırgan Davranış Özelliği

Atılgan Davranış	Saldırgan Davranış
Davranışı Sergileyen	Davranışı Sergileyen
Başkalarını da göz önünde bulundurarak kendini düşünür	Başkalarını hiçe sayarak kendini düşünür
Kendini iyi ifade eder	Kendini abartılı ifade eder
Amacına ulaşabilir	Başkalarını kırarak amacına ulaşabilir
Kendisi için kendisi, seçim yapar	Başkaları için seçim yapar
Kendine güveni vardır, kendini iyi hisseder	Başkalarını küçümser
Davranış Karşısında Kalan	Davranış Karşısında Kalan
Nerede duracağını bilir	Kendini susturulmuş, bastırılmış küçümsemiş olarak hisseder
Davranışı sergileyene saygı duyar	Kendini kırılmış, aşağılanmış hisseder ve savunmaya geçer
Amacına ulaşabilir	Amacına ulaşamaz

tarafından geliştirilmiş Sevda Uluğtekin tarafından 1976 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır. İlkokul düzeyi çocuklarına uygulanabilen bu saldırganlık ölçeğinin 67 maddesi ve 5 alt testi vardır. 5 alt testte 47 madde vardır, 20 madde saldırganlıkla ilgisi olmayan tampon maddelerden oluşur. Yanıt anahtarına göre bazı maddeler için 'aynen böyle düşünüyorum', bazı maddeler için ise 'hiç böyle düşünmüyorum' yanıtlarına 5 puan verilir. Tampon maddeler puanlanmaz.

Araştırmada kullanılan Aile Değerlendirme Ölçeği Epstein, Bolwin ve Bishop tarafından geliştirilmiş, Işıl Bulut (1990) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 10 yaş üstü tüm bireylere uygulanabilmektedir. Ölçeğin 60 maddesi ve 7 alt testi vardır. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliği .62 ile .90 arasında değişmektedir. Yapılan yapı geçerliliğinde ise boşanma sürecinde olan kadınlara ve normal evliliklerini sürdüren çiftlerden birine uygulanan, ölçek puan ortalamaları arasındaki fark t testinde tüm alt testler için .001 ile .01 arasında anlamlı bulunmuştur.

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın temel amacı suç işlemiş ve suç işlememiş çocukların aile ilişkileri ve saldırganlık davranışlarını karşılaştırmak ve çocukları suça iten sosyo-demografik özellikleri ortaya koymaktır. Bu sebeple bu araştırma tarama türünde korelatif bir araştırma türüdür. Araştırmanın evreni Diyarbakır merkezindeki suç işlemiş 12 -16 yaş aralığındaki çocukları kapsamı hedeflenmiştir. Araştırmanın suç işlemiş 50 kişilik örneklem grubu, daha önce suç işlemiş ve Diyar-

bakır 75. yıl Sosyal Hizmetler ve Gençlik Merkezinde eğitim alan çocuklar arasından rasgele seçilmiştir. Bu merkez, Diyarbakır ilinde sokak çocukları ve suça karışmış çocuklara sosyal destek ve eğitim vermek üzere kurulmuş olan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğüne bağlı bir kurumdur. Suç işlememiş 50 çocuk da Diyarbakır'da farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının eğitim gördüğü Gazi İlköğretim Okulu'nun 6-7. ve 8. sınıflarından rastgele seçilmiştir.

2.2. Verilerin Analizinde Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Örnekleme alınan çocukların sosyo-demografik özelliklerini karşılaştırmak için frekans ve yüzdeler hesaplanmış ve örnekleme alınan çocukların ölçeklerden aldıkları puanların ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla da çok değişkenli istatistiklerden biri olan Manova tekniği kullanılmıştır.

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulgularında, örneklem grubunda yer alan, suç işleyen ve suç işlemeyen çocukların sosyo-demografik özellikleri düz tablolarla verilmiştir. Bu tablolarda eğitim durumu, yaş, göç ve sokak çocukluğunun suça etkisi incelenmiştir. Ayrıca suç işleyen ve suç işlemeyen, göç eden ve göç etmeyen ailelerin çocukları ile sokakta çalışan ve sokakta çalışmayan çocukların aile ilişkileri ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkiler Manova tekniği ile analiz edilmiştir.

Tablo 2. Suç İşleyen Çocukların Eğitim Durumunun Dağılımı

Eğitim Durumu	n	%
Okur-yazar değil	13	26,0
İlköğretim terk	30	60,0
İlköğretim mezunu	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi suç işleyen çocukların %60’ı ilköğretimini tamamlayamamıştır. %26’sı ise herhangi bir eğitim kurumuna devam etmemiştir ve dolayısıyla okur-yazar değildir. İlköğretimini tamamlayamayanların yüksek oranda olmasının en önemli nedeni, daha sonra da belirtileceği gibi bu çocukların ailelerinin önemli bir kısmının son yıllarda Diyarbakır’a göç etmiş olmasıdır. Göç eden ailelerin bazıları kentte çocuklarının eğitimini devam ettirmemişlerdir. İlköğretimin zorunlu olmasına rağmen çocukların eğitimlerine devam etmemeleri, kırsal kesimde çocuk emeğinden önemli ölçüde yararlanan ailelerin kentte de çocukların çalışmasını beklemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sokakta çalışan ya da sokak çocukluğu sorununun da kaynağını oluşturmaktadır.

Tablo 3. Yaş Dağılımı

	Suç İşleyenler		Suç İşlemeyenler	
	n	%	n	%
10-12 yaş	12	24,0	10	20,0
13-14 yaş	30	60,0	33	66,0
15-16 yaş	8	16,0	7	14,0
Toplam	50	100,0	50	100,0

Tabloda görüldüğü gibi suç işleyen çocukların %60’ı 13 ile 14 yaş arasındadır. Örnekleme giren suç işlememiş çocukların da %66’sı 13-14 yaş arasındadır. “Başta İngiltere olmak üzere bir çok Avrupa ülkesinde çocuklarda suç işleme yaşı 14’te yoğunlaşmaktadır. Türkiye’de bu oran bazı çalışmalarda 14 yaş olarak gösterilmektedir” (Yavuzer, 1994:32). Bu çalışmalarda örnekleme giren çocukların yaş dağılımlarının birbirlerine yakın olduğu söylenebilir. Bu yaşların ergenlik dönemine denk gelmesi nedeniyle çocuk suçluluğunun büyük ölçüde ergenlik döneminde or-

taya çıkan bir sorun olduğu görülmektedir. Ergenlik dönemindeki hızlı fiziksel ve ruhsal değişimin bazı çocuklarda sapma davranışına neden olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Ailelerin Göç Durumuna İlişkin Dağılım

Diyarbakırda	Suç İşleyenler		Suç İşlemeyenler	
	n	%	n	%
Bulunma Süresi				
Son 1-3 yıldır	6	12,0	-	-
Son 4-6 yıldır	10	20,0	3	0,6
Son 7-9 yıldır	9	18,0	2	0,4
10 ve üzeri	20	40,0	3	0,6
Diyarbakır’da doğanlar	5	10,0	42	84,0
Toplam	50	100,0	50	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi suç işleyen ve işlemeyen çocukların ailelerinin göç edip etmediklerine bakıldığında, göç ile suç arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Suç işleyen çocukların %90’ı son 10 yılda Diyarbakır’a göç etmiş ailelerin çocuklarından oluşmakta iken, suç işlemeyen çocukların ailelerinin %84’ü göç etmeyen grubu oluşturmaktadır. Bu veriler göç eden ailelerin yaşadığı sorunların başında çocukların yetiştirilmesinin geldiğini göstermektedir. Kente göç ile birlikte ailenin çocuklar üzerindeki denetimi azalmaktadır. Buna karşın kentlerde çocukların sosyalizasyonunu sağlayan aile dışındaki kurumlar ya bulunmamaktadır ya da yetersizdir.

Türkiye’nin yoğun göç alan diğer büyük kentleriyle karşılaştırıldığında Diyarbakır’daki kentleşmenin en dikkat çekici yanı, 1950’lerde kırsaldan Diyarbakır kent merkezine doğru başlayan göçle birlikte aynı dönemlerde kentin yerleşik halkı veya kent kökenli ve aynı zamanda kent kültürü sahibi nüfusun da Diyarbakır’dan diğer kentlere doğru bir göç hareketi içinde olmasıdır. Bu eğilim, 1970’lerde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Nitekim kentin sahip olduğu zengin kültürel ve dinsel dokusu bu süreçte değişmeye başlamıştır. Kentin ileri gelenlerinin, yetenekli zanaatkarların ve kentin tarihi dokusu ile bütünleşen öncü isimlerinin, özellikle 1980’lerden sonra diğer kentlere göç etmeleri ile kent, tamamen kırdan gelenlerin “teslim aldığı” bir yerleşim birimi haline gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla kente göç edenlerin, İstanbul,

Ankara, İzmir örneğinde olduğu gibi bir kentli kültürle karşılaşma durumları Diyarbakır'da neredeyse imkansız hale gelmiştir. Kırsaldan gelenlerin yeni bir kentli kültür oluşturma durumları ise, ancak kentin sahip olduğu kentli istihdamla mümkün olabilirdi, fakat kentte sanayi sektörünün yeterince gelişmemiş olması bu süreci ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda kırsal nüfus, hem üretim ilişkilerini hem de kırsal nüfusa özgü davranış ve ilişkileri Diyarbakır'a taşımıştır. Bu durum ise hem kentin kentsel bir kimlik kazanmasını hem de fiziki olarak planlı bir kentin gerçekleştirilmesini ciddi boyutlarda engellemektedir. Buradaki sorunun asıl kaynağı ise, diğer büyük kentlerden farklı olarak bu kente, zorunlu göçün de yoğun bir biçimde yaşanmasıdır. Kabul edileceği gibi zorunlu göç, kentle bütünleşmeyi ve kentleşmeyi engelleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bireyler kendilerini hem psikolojik hem de sosyal olarak göçe ve kent yaşamına hazırlamış değildiler. Kentle bütünleşmeyi genel anlamda, kente yeni göç edenlerin kent yaşamına uyum sağlama ve kentin yerleşikleriyle aradaki farkı kapatma süreci olarak tanımlayabiliriz. Fakat kent göçmenleri "marjinal" konuma düştikleri zaman, onlarda kente karşı bir güvensizlik duygusu ortaya çıkmakta ve kentsel değerlere karşı giderek tepkisel bir tutum oluşabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı göç günümüzde çocuk suçluluğu üzerinde suça neden olan faktörler içerisinde en önemlilerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Suç işlemiş çocuklarla suça karışmayan çocukların saldırganlık ve aile değerlendirme ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamalarına ve standart sapmalarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Suç işlemiş ya da suça karışmış çocuklarla suça karışmayan çocukların saldırganlık ve aile değerlendirme

Tablo 5. Suç işlemiş Çocuklarla Suça Karışmayan Çocukların Saldırganlık ve Aile Değerlendirme Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamalarına ve Standart Sapmaları

	Çocuklar	Ortalama	Std. Sapma	N
Aile	1,00	112,6500	12,16036	50
Değerlendirme	2,00	136,6750	30,14443	50
Ölçeği	Total	124,6625	25,84028	100
	1,00	82,5750	11,72306	50
Saldırganlık	2,00	67,6250	4,93905	50
ölçeği	Total	75,1000	11,68208	100

1,00 Suç işlemiş ya da suça karışmış çocuklar
2,00 Suç işlememiş çocuklar

me ölçeklerinden aldıkları puanların karşılaştırılmasıyla ilgili Manova Sonuçları

Tablo 6 da görüldüğü gibi; Aile Değerlendirme ve Saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlar üzerinde yapılan Manova sonuçları, Suç işlemiş yada Suça karışmış çocuklarla suça karışmamış çocukların aile ilişkileri açısından farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır [Wilks Lambada(λ)= 0.512, $F(2, 77)=36.69$, $p<.01$]. Bu bulgu Aile değerlendirme ölçeğinden alınan puanların ve saldırganlık davranışlarının gruba bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Buna göre Aile Değerlendirme Ölçeğinden alınan puanlar, Suç işlemiş yada Suça karışmış çocuklarla suça karışmamış çocuklar açısından anlamlı farklılıklar göstermektedir. [$F(1,78)=21.85$, $p<.01$]. Buna göre suç işlemiş yada suça karışmış çocukların aile ilişkileri suça karışmamış çocuklara göre daha sağlıklıdır. Saldırganlık Ölçeğinden alınan puanlar, Suç işlemiş yada Suça karışmış çocuklarla suça karışmamış çocuklar açısından da anlamlı farklılıklar göstermektedir [$F(1,78)=55.25$, $p<.01$]. Buna göre suç işlemiş yada suça karışmış çocukların saldırgan davranışları suç işlememiş çocuklara göre daha fazladır.

Tablo 6. Aile Değerlendirme ve Saldırganlık Ölçeklerinden Alınan Puanlar Üzerinde Yapılan Manova Sonuçları

Davranışlar	Gruplar	N	x	SS	Sd	F	p
Aile değerlendirme	1.00	50	112.65	12.16	1-78	21,85	.000
	2.00	50	136.68	30.14			
Saldırganlık	1.00	50	82.58	11.72	1-78	55.25	.000
	2.00	50	67.63	4.94			

1,00 Suç işlemiş yada suça karışmış çocuklar
2,00 Suç işlememiş çocuklar

Göç etmiş ve göç etmemiş ailelerden gelen çocukların saldırganlık ve aile değerlendirme ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamalarına ve standart sapmalarına Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Göç Eden ve Göç Etmeyen Ailelerin Çocuklarının Saldırganlık ve Aile Değerlendirme Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Karşılaştırılmasıyla İlgili Manova Sonuçları

	Çocuklar	Ortalama	Std. Sapma	N
Aile	1,00	121.19	19.69	42
Değerlendirme	2,00	126.43	28.48	58
Ölçeği	Total	124.66	25.84	100
	1,00	80.48	13.03	42
Saldırganlık	2,00	72.36	9.98	58
ölçeği	Total	75.10	11.68	100

1,00 Göç eden ailelerin çocukları

2,00 Göç etmeyen ailelerin çocukları

saldırganlık ölçeğinden alınan puanlar, ailesi göç etmiş çocuklarla ailesi göç etmemiş çocuklar açısından anlamlı farklılıklar göstermektedir. Buna göre ailesi göç eden çocukların, ailesi göç etmeyen çocuklara göre daha saldırgan eğilimlere sahip olduğu söylenebilir. Aile değerlendirme ölçeğinden alınan puanlar ailesi göç etmiş çocuklarla ailesi göç etmemiş çocuklar açısından oluşan fark anlamlı bulunmamıştır [$F(1,78)=0.74$, $p>.01$].

Sokakta çalışan ve sokakta çalışmayan çocukların suç işleme oranlarının karşılaştırılması Tablo 9’da gösterilmektedir.

Çocuğun okul yaşamı sırasında ya da ilkokulu bitirdikten sonra, ergenliğin başında sokakta çalışması toplumsallaşmanın eksik ve hatalı olmasına yol açabilir. Zamanının büyük kısmını ya da tamamını sokakta geçiren çocukların potansiyel suç grubunu oluştur-

Tablo 8. Aile Değerlendirme ve Saldırganlık Ölçeklerinden Alınan Puanlar Üzerinde Yapılan Manova Sonuçları

Davranışlar	Gruplar	N	x	SS	Sd	F	p
Aile değerlendirme	1.00	42	121.19	19.69	1-78	.74	.394
	2.00	58	126.43	28.48			
Saldırganlık	1.00	42	80.48	13.03	1-78	9.59	.003
	2.00	58	72,36	9,98			

1,00 Göç eden ailelerin çocukları

2,00 Göç etmeyen ailelerin çocukları

Tablo 8’de görüldüğü gibi; Aile Değerlendirme ve Saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlar üzerinde yapılan Manova sonuçları, göç eden ve göç etmeyen ailelerden gelen çocukların aile değerlendirme ve saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlar arasındaki farkın anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır [Wilks Lambada(λ)= 0.890, $F(2, 77)=4.74$, $p<.05$]. Bu bulgu, Aile değerlendirme ve saldırganlık ölçeğinden alınan puanlarından oluşan doğrusal bileşenden elde edilebilecek puanların çocukların ailelerinin göç etme durumuna bağlı olarak değiştiğini gösterir. Aile değerlendirme ve saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile çocukların ailelerinin göç etme durumuna göre faktör bazında yapılan tek yönlü anova sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir. Bu bulgu saldırganlık ölçeğinden alınan puanların gruba bağlı olarak değiştiğini göstermektedir [$F(1,78)=9.59$, $p<.01$]. Buna göre

Tablo 9 Sokakta Çalışma Durumuna İlişkin Dağılım

	Suç İşleyenler		Suç İşlemeyenler	
	n	%	n	%
Sokakta çalışanlar	34	68,0	8	16,0
Sokakta çalışmayanlar	16	32,0	42	84,0
Toplam	50	100,0	50	100,0

duğu bilinmektedir. Sokakta simit satarak, ayakkabı boyayarak, kavşaklarda araba camı silerek yaşamlarını sürdürmeye çalışan bu çocuklarda giderek uyuşturucu kullanma eğilimleri artmaktadır. Kentin belli yerlerinde kümelenen sokak çocuklarının önemli bir kısmının; bali, tiner, hap gibi çeşitli uyuşturucu maddeler kullandıkları ve giderek bu grupların sayısının çoğaldığı, artık herkes tarafından görülebilmektedir.

Tablo 9'da görüldüğü gibi suç işleyen çocukların %68'i sokakta çalışmaktadır. Bu bağlamda sokakta çalışan çocukların ya da sokak çocuklarının, çocuk suçluluğunda potansiyel grubu oluşturduğu görülmektedir.

Sokakta çalışan ve sokakta çalışmayan çocukların saldırganlık ve aile değerlendirme ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamalarına ve standart sapmalarına Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. Sokakta Çalışan ve Sokakta Çalışmayan Çocukların Saldırganlık ve Aile Değerlendirme Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Karşılaştırılmasıyla İlgili Manova Sonuçları

	Çocuklar	Ortalama	Std. Sapma	N
Aile	1,00	112.54	12.73	33
Değerlendirme	2,00	131.19	28.71	67
Ölçeği	Total	124.66	25.84	100
	1,00	81.21	12.20	33
Saldırganlık	2,00	71.81	10.05	67
ölçeği	Total	75.10	11.68	100

1,00 Sokakta çalışan çocuklar
2,00 Sokakta çalışmayan çocuklar

leri ile çocukların sokakta çalışıp çalışmamlarına göre faktör bazında yapılan tek yönlü Manova sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir. Bu bulgu saldırganlık ölçeğinden alınan puanların gruba bağlı olarak değiştiğini göstermektedir [F(1,78)=10.65, p<.05]. Buna göre saldırganlık ölçeğinden alınan puanlar, çocukların sokakta çalışıp çalışmadıklarına göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Buna göre sokakta çalışan çocukların sokakta çalışmayan çocuklara göre daha saldırgan eğilimlere sahip olduğu söylenebilir. Aile değerlendirme ölçeğinden alınan puanlar da gruba bağlı olarak değişiklik göstermektedir [F(1,78)=13.69, p>.01]. Buna göre Aile Değerlendirme ölçeğinden alınan puanlar, çocukların sokakta çalışıp çalışmadıklarına göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Buna göre sokakta çalışan çocuklar sokakta çalışmayan çocuklara göre aile ilişkilerini daha sağlıklı olarak algılamaktadırlar.

SONUÇ

Türkiye'de son yıllarda yapılan çalışmalarda bütün toplumsal sorunların temelinde yatan en önemli sebebin göç olduğu görülmektedir. Göçün sebep oldu-

Tablo11. Aile Değerlendirme ve Saldırganlık Ölçeklerinden Alınan Puanlar Üzerinde Yapılan Manova Sonuçları

Davranışlar	Gruplar	N	x	SS	Sd	F	p
Aile değerlendirme	1.00	33	112.54	12.73	1-78	13,69	.000
	2.00	67	131.19	28.71			
Saldırganlık	1.00	33	81.21	12.20	1-78	10,65	.002
	2.00	67	75,10	10,05			

1,00 Sokakta çalışan çocuklar
2,00 Sokakta çalışmayan çocuklar

Tablo 11'de görüldüğü gibi; Aile Değerlendirme ve Saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlar üzerinde yapılan Manova sonuçları, sokakta çalışan ve sokakta çalışmayan çocukların, aile değerlendirme ve saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlar arasındaki farkın anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır [Wilks Lambada(λ)= 0.797, F(2, 77)=9,82, p<.01]. Bu bulgu Aile değerlendirme ve saldırganlık ölçeğinden alınan puanlarından oluşan doğrusal bileşenden elde edilebilecek puanların çocukların sokakta çalışıp çalışmadıklarına bağlı olarak değiştiğini gösterir. Aile değerlendirme ve saldırganlık ölçeklerinden alınan puanlara ilişkin ortalama ve standart sapma değer-

ğu bu toplumsal sorunların en yoğun yaşandığı kentlerin başında Diyarbakır gelmektedir. Diyarbakır'da 1970'lerde hızlanan kentleşme sürecine 1980'lerin ikinci yarısında 'zorunlu göç' olgusunun da eklenmesiyle kent büyük oranda kırsal kesimden gelen nüfusun biriktiği alana dönüşmüştür. Başka bir deyişle Diyarbakır'da kentleşme sosyo-ekonomik bir dönüşümden çok, demografik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, özelde ise Diyarbakır ili kırsalında göç hareketleri genellikle Çukurova yöresine ve Türkiye'nin diğer Batı kentleri-

ne yönelirken; zorunlu göç ile birlikte göç hareketlerinin yönü değişmiş, zorunlu göçe maruz kalanlar çoğunlukla kendilerine en yakın kente yerleşmişlerdir. Zorunlu göçle kente yerleşenlerde geriye dönme beklentisi sürekli olarak var olduğu için ve göçe hazır olmamaları nedeniyle kenti benimseme, kentle bütünleşme eğilimleri gönüllü göç edenlere göre daha az olmaktadır.

Araştırmanın bulgularına baktığımızda, suç işleyen çocukların %90'ının ailelerinin son on yıl içerisinde Diyarbakır'a göç etmiş oldukları görülmektedir. Formal ve enformel sektörün yeterince gelişmediği Diyarbakır gibi kentlere özellikle zorunlu göç sonucu yerleşen aileler, büyük oranda iş piyasası dışında kalmış ve kırsal kesimdeki ekonomik durumlarına göre daha da yoksullaşmışlardır. Bu ailelerdeki ortalama çocuk sayısının da yüksek olması nedeniyle aileler çocuklarının sokakta çalışmasını teşvik eder duruma gelmiş buna bağlı olarak çocuklar aile ilişkilerini sağlıklı olarak algılamaya başlamışlardır.

Çocuk suçluluğunda özellikle aile içi ilişkilerin rolü hemen hemen bütün çalışmalarda vurgulanmaktadır. Aile "bireyin en yakın olduğu ve toplumsallaşma süreci içinde birey üzerinde en etkili olan toplumsal grup" olarak tanımlayabiliriz Çocuk, ilk ve en yakın çevresi olan aileden oldukça yoğun bir biçimde etkilenir. Fiziksel psikolojik gereksinimlerin yanında, aile ortamı çocuk için vazgeçilmez olan güvenlik ve sevgi gereksinimlerini de karşılar. Bunun yanında aile ortamını oluşturan diğer bireylerin özellikle de anne ve babanın hem evliliğin getireceği sorumlulukları karşılayabilecek kadar olgun hem de çocuklar için birer model olabilecek yetkinlikte olması gerekir.

Uyguladığımız 'Aile Değerlendirme Ölçeği' ve 'Saldırganlık Ölçeği'ne göre sokakta çalışan çocukların, sokakta çalışmayan çocuklara göre daha saldırgan eğilimlere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde kap-kaç, gasp ve hırsızlık gibi Türkiye gündemini meşgul eden suçlardaki büyük artışın kökeninde göç ve buna bağlı olarak ortaya çıkan 'sokakta çalışan çocuklar' ya da 'sokak çocukluğu' sorunu yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- ATAUZ, Sevil (2001), "Sokak Çocukları Grup Çalışması Sunuş Bildirisi", **Sosyal Hizmet Sempozyumu**, 20-21-22 Ekim 1999, Diyarbakır , T.C. Başbakanlık GAP Böl. Kal. İdaresi Başk. Ve H.Ü. Sos. Hiz. Yüksekokulu Yayını.
- BULUT, Işıl (1990), **Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı**. Ankara: Özgüzel Matbaası.
- ÇAĞLAR, D. (1981), **Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi**, İkinci Basım, A.Ü. Eğitim Fak.Yayınları, 103. A.Ü. Basımevi, Ankara.
- DE ROSIER (1994), Grup Social Content and Children's Agressive Behavior.Child Development,65.
- ERKAN, Rüstem, (2002), "GAP Bölgesinde Nüfus Hareketleri ve Göç," GAP Yöresinde Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı, **Türkiye Çevre Vakfı Yayını**, Ankara.
- FICHTER, Joseph, (1990), **Sosyoloji Nedir?** Çev. Nilgün Çelebi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- GIBBONS,Don C. (1970), **Delinquent Behaviour**, Prentice-Hall Inc, New Jersey.
- GIDDENS, Anthony (2000) **Sosyoloji**, Yayına Haz. Hüseyin ÖZEL, Cemal GÜZEL, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- GÜREL; Sümer, (2001), "Türkiye'de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı", **21. Yüzyılın Karşısında Kent ve İnsan**, Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüşçüoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- HANCI, Hamit (1999), Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara, İç Göçler Ve Çarpık Kentleşme. (www.med.ege.edu.tr).
- İÇLİ, Tülin Günşen (2004), **Kriminoloji**, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- İÇDUYGU; A., Ünalın, T, (1998), "Türkiye'de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri" **Türkiye'de İç Göç**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KARTAL, S. Kemal, (1978), **Kentleşme ve İnsan**, TODAİE Yayınları, Yayın No: 175, Ankara.
- KİEDROWSKI, John (1998), **Development and Crime**. International Development Information Centre
- KÖROĞLU, Ertuğrul (2002), Atılganlık Nedir?; **Güncel Psikoloji Dergisi**, HYB yayıncılık, Cilt:3, Sayı:2. Ankara.
- KÜÇÜKKARACA, Nilgün (2001), **Göç ve Çalışan Çocuklar: Diyarbakır'da Çalışan Çocuklar**, Sosyal Hizmet Sempozyumu, 20-22 Ekim Diyarbakır
- ÖZER, İnan (2004), **Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme**, Ekin Kitabevi, Bursa.

ÖZKALP, Enver, (1990), **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

TEEVAN, James J, HEWITT, W. E., (1998), **Introduction to Sociology**, Prentice Hall Allyn and Bacon Canada Scarborough, Ontario, 1998.

ULUĞTEKİN, Sevda (1984), "Çocuk Yetiştirme Yöntemleri açısından Ana-Baba Çocuk İlişkileri". H.Ü. **Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi**: 21-69, Ankara.

YAVUZER, Haluk (1994), **Çocuk ve Suç**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

YÖRÜKOĞLU, A. (1983), **Çocuk Ruh Sağlığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi

• Semra DEMİRKAN*

Özet

Bu yazıda Türk ailesinin korunması ve güçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin önemi üzerinde durulmaktadır. Devletin sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmasının önemi ortadadır. Çünkü ailenin temel yaşama ünitesi olması toplumun odağına ailenin alınmasını getirmektedir. Ailenin bireyle toplum arasındaki köprü olma özelliği Devletin her türlü hizmetinin muhatabının da aile olduğunu göstermektedir. Ortak konunun aile olması işbirliğini ve koordinasyonu zorunlu kılmaktadır. Avrupa Birliğine uyum sürecinde imzalanan sözleşmelerde sivil toplum kuruluşlarının desteği ve işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, kamu ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliğini güçlendirmek ve koordineli çalışmayı yaygınlaştırmak ve toplumun temel birimi olan aileye ilişkin konuları, sorunları ve gereksinimleri kamuoyunun gündemine getirmek amacıyla, aileye hizmet götüren sivil toplum kuruluşlarıyla **17 Mayıs 2005** tarihinde bir toplantı yapmıştır. Makalede, toplantıda varılan sonuçlar ve çözümler de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, aile.

Abstract

This study is about the importance of civil society institutes and cooperation in maintaining and supporting the Turkish family. The importance of the State's cooperating with civil society institutes is a well-known fact. Since the family is the basic unit in life, family must be brought into the focus in society. Family is the bridge between the individual and the society; so, it is the receiver of all the services of the State. Family's being the common subject matter, necessitates cooperation and coordination. The importance of civil society institute's support and cooperation has been emphasized in the contracts assigned during the European Union adaptation process.

Directorate General for Family and Social Research held a meeting on May 17, 2005 with civil society institutes that help families in order to strengthen the coordination among the civil society institutes, to extend the coordinated work and to take the subjects, problems and demands related to the family onto the agenda. In this article, the conclusions drawn in the meeting and the solutions that have been offered are discussed.

Key Words: Civil society institutes, family.

*Aile ve Sosyal Araştırma Uzmanı.

Giriş

Aile her yaştaki birey için **vazgeçilmez temel ünedir**. Yaradılışı gereği sosyal bir varlık olan insan için toplumsal hayat ne kadar önemli ve gerekli ise bir toplum için de o toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumu o kadar önemlidir. **Aile** bu niteliğiyle toplumlar da **kültürel kimliğin, insani değerlerin ve tarihi sürekliliğin koruyucusu** ve aktarıcısı olan evrensel bir kurumdur. Aile kurumu günümüz toplumlarında işlevlerinden bazılarını diğer kurumlara devretmesine karşılık, başka bir şekilde yerine getirilmesi mümkün olmayan temel işlevleri nedeniyle varlığını ve önemini sürdürmektedir. Kısacası aile bu nitelikleriyle vazgeçilmez bir önceliğe sahiptir.

Gücünü ve bütünlüğünü kaybeden aile yapısı, toplumlarda telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açmaktadır. **Aile değerlerinin zayıflaması** ile birlikte başta neslin devamı olmak üzere, çocukların ve gençlerin topluma faydalı birer insan olarak yetişme imkanları da yok olmaktadır.

Güçlü bir aile yapısı toplumun temel sorunlarını aşmada en önemli çözüm adresidir. Toplumsal yapının sağlıklı olmasında aile kurumunun güçlendirilmesinin önemi büyüktür. Çünkü toplumsal huzurun, barışın, sağlığın, eğitimin ve ekonomik hayatın temel alt yapısını aile oluşturmaktadır. Zira ailedeki çözümler, telafisi imkansız toplumsal bozulmayı da beraberinde getirmektedir.

Günümüzde Yaşanan Aile Sorunları

Dünyada ve ülkemizde son dönemlerde yaşanmakta olan değişim süreci teknolojik ve ekonomik şartlarla sınırlı olmayıp sosyal ve kültürel alanları da etkilemektedir. Bu değişimden etkilenen kurumların başında aile kurumu gelmektedir. Aile parçalanma, dağılma gibi nedenlerle varlığını sürdürmemeye tehlikesiyle karşı karşıya geldiğinde ya da temel fonksiyonlarını ifa edemeyecek kadar zayıfladığında bu ikame edilemez işlevlerini yerine getiremediğinden toplumda ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ailedeki sorunlar arttıkça toplumda da sorunlar artmaktadır.

Ailenin karşılaştığı sorunları iki ana grupta toplamak mümkündür.

- 1 - Ailenin bir müessese olarak varlığını sürdürme sorunu
- 2- Ailenin temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek

ölçüde zaafiyete uğraması, gücünü kaybetme sorunu.

Bu sorunların çözümü de doğal olarak, ailenin korunması ve güçlendirilmesi şeklinde iki ana grupta toplanmaktadır. Günümüzde "Aile Politikaları" kavramıyla bu iki başlıkta toplanan sorunları çözmeye yönelik hükümlerce geliştirilen politikalar kastedilmektedir. 18. yy'ın ikinci yarısında Batı Avrupa'da başlayan ve giderek tüm dünyaya yayılan sanayi devrimiyle, teknolojik ve ekonomik alanda baş döndürücü bir hızda gelişim ve değişim sürecine girilmiştir. Bu değişim toplumsal ve kültürel hayatı da ciddi bir şekilde etkilemiştir. Öyle ki; bu hızlı değişime ayak uydurmayan kurum ve yapılar tarihe karışmak zorunda kalmışlardır. Bu değişime hazırlıksız yakalanan sosyal kurumlardan biri de ailedir.

Başta hızlı kentleşme, güç ve sanayi devriminin dayattığı yeni yaşam biçimleri ve değerleri aile müessesini bir parçalanma ve dağılma sürecine itmiş ve yukarıda bahsettiğimiz temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek derecede zayıflamasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak ailenin bölünmesi, parçalanması, tek ebeveynli ailelerin giderek artması, boşanma oranlarının yükselmesi, evlilik dışı beraberliklerin çoğalması, nesebi gayri sahih çocukların artması, kültürel ve ahlaki yozlaşma, toplumsal anomiyet, suç oranlarının artması, uyuşturucu kullanımı, şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, milli ve manevi değerlerden yoksunluk psikolojik rahatsızlıklar, tatminsizlik gibi insani ve dolayısıyla toplumu tehdit eden sorunlar baş göstermiştir.

Sanayileşmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkemiz diğer ülkelere nazaran aile yapısı açısından oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Milli kültür ve geleneğimizde ve bunun tarihsel seyrinde aile kurumuna kutsallık anlamında verdiğimiz önem güçlü aile yapısına sahip bir ülke olmamızı sağlamıştır. Kültürümüzde aile, derin ve kuşatıcı bir kurum olarak kabul görmüştür. Türk toplumu tarih boyunca aile değerlerine verdiği önemle gelişmesini sürdürmüş ve kültürel kimliğini korumayı başarmıştır. Sahip olduğumuz aile değerleri milli birlik ve beraberliğimizin de güvencesidir. Türk aile yapısı bugün batı ülkelerinin çoğunun hayallerinde yer alan ailedir. Ancak sanayileşmenin aileyi olumsuz yönde etkilemesi gerçeği ülkemiz için de geçerlidir. Hızlı kentleşme, iç göç vb. gibi olgular ülkemizde de aileyi bir dağılma ve parça-

lanma sürecine sokmuştur. Yukarıda andığımız gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan sorunlar düşük oranda da olsa artan bir şekilde Türk ailesini de etkilemektedir. Örneğin boşanmalar artmakta, tek ebeveynli ya da bölünmüş parçalanmış aileler çoğalmakta, uyuşturucu kullanımı özellikle gençler arasında artmakta, cinsel ve diğer adi suçlarda bir artış oranı gözlenmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının aile değerlerini göz ardı etmesiyle birlikte ahlaki ve kültürel yozlaşmalar yaşanmaktadır. Ekonomik dalgalanmalar nedeniyle oluşan yoksulluk da aile kurumunda çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Aile eğitimi şeklindeki uygulamaların yeterli düzeyde olmaması da aileyi sorun üreten bir birime dönüştürmüştür.

Kısacası bütün bu gelişmeler nedeniyle Türk ailesi sahip olduğu bu geleneksel gücü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Türk ailesinin sorun alanları aşağıdaki gibidir.

- 1- Aile içi ilişkilerden kaynaklanan (eşler ve ebeveyn-çocuk iletişimi gibi) sorunlar
- 2- Aile Yapısından kaynaklanan sorunlar
- 3- Ailenin sorun çözme kabiliyetini kaybetmesi
- 4- Aile kurumuyla birlikte yaşanan ahlak ve değerlerin aşınmasından kaynaklanan sorunlar
- 5- Şiddet, suç, kötü alışkanlıkların hızla artması
- 6- Özürlü bireye sahip ailelerin sorunları
- 7- Ekonomik nedenlerden kaynaklanan sorunlar
- 8- Boşanma, terk nedeniyle kadın ve çocukların yaşadığı sorunlar.

Bu sorunların etkileri, toplumumuzda sağlıklı aile yapısından sağlıksız aile yapısına doğru bir eğilimi de hızlandırmaktadır. Bu sorunların giderilmesinde ve aile bireylerinin sağlıklı ve güçlü bir şekilde topluma kazandırılmasında sivil toplum kuruluşlarımızın önceliği kaçınılmazdır.

Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Önemi

21. yüzyılın en önemli belirleyicisi ve kurumsal temel yapıtaşlarından biri olarak Sivil toplum kuruluşları çoğu zaman kamunun yapamadığı hizmetleri sunmada önemli rol ve görevler yüklenmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının odağı ailedir. Başta sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler olmak üzere çocukların ve kadınların istismarında, kadına dönük ayrımcılıkta, uyuştu-

rucu ve diğer suçlarda, muhtaç bireylerin bakımında ortaya çıkan devasa sorunların çözüm adresi ailedir. Nüfus dengelerinin korunması başta olmak üzere, çocuklara ve kadınlara dönük koruma programlarının, suç ve kötü alışkanlıklarla mücadelenin, sosyal yardım ve hizmet politikalarının temelinde aile vardır. Çünkü aile, temel yaşam ünitesidir.

Ekonomik sorunlarla birlikte hızlı bir tırmanış içine giren kültürel sorunlar ne yazık ki, ailede çözülme ve parçalanmaları beraberinde getirmiştir. Son yıllarda artış eğilimine giren boşanma oranları, uyuşturucu kullanımı, aile içi şiddet gibi sorunlar ne yazık ki ailenin zayıflamakta olduğunu göstermektedir. Bu konuda sivil toplum kuruluşlarının tecrübelerine ihtiyaç vardır. Toplumda yaşayan bütün insanlar için, toplumun sıkıntılarında ortak olma ve bu sorunlara çözüm arama, Demokrasinin de bir gereğidir. Gönüllü kuruluşlar, sosyal sorunlar karşısında çözüm üreterek, sorumluluk üstlenmekte bu şekilde toplum kalkınmasına ve demokrasilerin gelişmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve çağdaşlık ölçüsü ile sivil toplum kuruluşlarının sayısı arasında doğru bir orantı vardır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyle birlikte yaşanan değişimler ve aile kurumunun fonksiyonlarını diğer kurumlara devretmesi bir kültür erozyonunu ve beraberinde de aile kurumunu yok olma noktasına getirmiştir. Uyuşturucu kullanmadan şiddete çocuk istismarından boşanmaya kadar her çeşit menfi olayın doğrudan ailedeki zayıflıktan geldiği sonucu üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bu ülkelerde aileyi kurtarma adına kamu ve özel sektöre her türlü imkanın verilerek, güçlü aile politikaları ile aile kurumunu kurtarmaya ve güçlendirmeye çalışıldığını görmekteyiz. Amerika'da, Avrupa Birliği ülkelerinde sistem üzerinde etki düzeyi yüksek ve toplumsal hayatın her alanına hitap eden sivil toplum kuruluşlarının aile, kadın ve çocuk odaklı çalışmaları dikkat çekmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının özünü oluşturan dayanışma ve yardımlaşma değerleri geçmişten günümüze dek Türk ailesini sağlam tutan en önemli değerler olmuştur. Dinimizde, örfümüzde, geleneğimizde ve kültürel yapımızda yardımlaşma, dayanışma, paylaşma gibi insani değerler diğer milletlere örnek olmamızda önemli rol oynamıştır. Türk ailesi özürsüzünden yaşlısına kadından gencine kadar ailedeki sorunu

çözmede kendi yöntemlerini üretmiş ve komşusuyla akrabasıyla köydeki imcesiyile kentteki vakıflarıyla ayakta kalmayı başarmıştır. Bizi Batılı ülkelerden ayıran özelliğimiz de buradan kaynaklanmaktadır. Gönüllülük üzerine kurulan sivil toplum kuruluşları bu bahsettiğim toplumsal yapının çağdaş oluşumlarıdır. Günümüzde daha örgütsel ve daha koordineli bir yaklaşımla aile sorunlarının çözümünde ve aileye hizmeti doğrudan aktarmada önemli rol ve görevler göstermektedirler. Ülkemizde yoksullukla savaşmada, sosyal barışın tesisinde, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi konularda, devletin yanında yer alan, yardımda bulunan ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı gerektiren konularda önemli faaliyetler gerçekleştiren Sivil toplum kuruluşlarının olması bizi rahatlatmaktadır. Ailenin önemi ve vazgeçilmezliğine inanan insanımız sayesinde sivil toplum kuruluşlarımızın sayısı son yıllarda ciddi artış göstermiştir. Bu Ülkemiz adına sevindirici bir gelişmedir.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde imzalanan sözleşmelerde de sivil toplum kuruluşlarının desteği ve işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. Sosyal politikalarda kalıcı çözümler üretmek için artık bütün dünyada kabul görmüş aile politikalarının hayata geçirilmesi ve bu konudaki örneklerin bize uyarlanması gerekmektedir. Dünyadaki başarılı deneyimler de göstermektedir ki, ailelerin sorun çözme kabiliyeti arttıkça kamunun sosyal hizmet ve yardım yükü azalmaktadır. Sadece devletin yapabilecekleriyle değil; sivil toplumun da gücünü birleştirmesiyle aile değerlerine destek vermesi gerekiyor. Topluma dönük hizmet üreten herkes, aile değerlerine, ailenin güçlenmesine ne kadar katkıda bulunduğu bakmakla mükelleftir. Devletin sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmasının önemi ortadadır. Çünkü aile toplumsal yapının temelinde yatmaktadır. Ailenin bireyle toplum arasındaki köprü olma özelliği Devletin her türlü hizmetinin muhatabının da aile olduğunu göstermektedir. Ailenin temel yaşama ünitesi olması da toplumun odağına ailenin alınmasını getirmektedir. Ortak konunun aile olması işbirliğini ve koordinasyonu zorunlu kılmaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşları İle İşbirliğinin Önemi / 17 Mayıs STK Toplantısı

Dünyada ve ülkemizde yaşanan ekonomik ve sosyolojik gelişmelerin aile kurumuna olumsuz yansımala-

rı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ailenin korunması ve güçlendirilmesi amacıyla 1993 yılında aldığı bir kararla, 1994 yılından itibaren her yılın **15 Mayıs tarihinin "Aile Günü"**, bu günün içinde yer aldığı haftanın ise **"Aile Haftası"** olarak kutlanmasını öngörmüştür. Genel Kurul tavsiyesi **"ailelerin güçlendirilmesi amacıyla hükümetler, sivil toplum kuruluşları, aile konusunda çalışan hükümet dışı örgütler, araştırmacı ve akademik kuruluşların bir araya gelerek, stratejiler ve programlar geliştirmesi"** şeklindedir. Bu tavsiyenin yer aldığı karara göre, **Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, kamu ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliğini güçlendirmek ve koordineli çalışmayı yaygınlaştırmak amacıyla**, aileye hizmet götüren sivil toplum kuruluşlarıyla **17 Mayıs 2005** tarihinde yapılan bir toplantıda bir araya gelmiştir. Toplantıda, aile sorunlarına duyarlı ve bu konuda hizmet götüren sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirerek bir başarıya ulaşılması, toplumun temel birimi olan aileye ilişkin konuların, sorunların ve gereksinimlerin kamuoyunun gündemine getirilmesi hedeflenmiştir.

Ülkemizde Sivil Toplum Örgütleri'nin sorun çözmede girişimci ve yenilikçi çalışmalarının önemi ve gereğinin ortaya konduğu toplantıda, **varılan sonuçlar ve çözümler şu şekildedir:**

- Ülkemizde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çoğunlukla **aile eğitimi odaklı çalışmaktadır**. Dolayısıyla aile eğitimi bir işbirliği alanı olarak çok öne çıkmaktadır.
- Kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının yoksul ailelere destek mekanizmalarının geliştirilmesi ve uygulanması anlamında işbirliği yapılacağı görüşü ön plana çıkmıştır. Bu yardımların aynı ve nakdi yardımlar şeklinde ve aile bireylerinin ihtiyaç alanlarını kapsayacağı (erkeklerle iş imkanı, kadınlara el emeğini değerlendirme imkanı, çocuklara eğitim, kıyafet, oyuncak imkanı vb.) projeler desteklenmelidir.
- Aileyi ve aile bireylerini olumsuz etkileyen faktörlerin (şiddet, uyuşturucu, yoksulluk, boşanma, suç, çocuk istismarı, sokak çocukları, risk altındaki bireyler gibi) sivil toplum kuruluşlarıyla kamu kurumlarının ortak hedefleri kapsamına girdiği görülmektedir. Aile yapısını tehdit eden tüm bu unsurlara karşı kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları olarak ileride kurgulanacak, tasarlanacak her türlü kampanya, proje ya da uygulamada bir işbirliği ze-

mini oluşmuştur. Bu sayede Devletin aile politikalarına ve aile uygulamalarına destek verilmesi sağlanacaktır.

- Aileyi ve aile bireylerini bilinçlendirmeye yönelik faaliyetlerde de kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışma zemini oluşturduğu saptanmıştır. Ailenin önemi, misyonu, sağlıklı iletişim yolları, yoksul ailelere yardım gibi daha aktif projeleri içeren bir ortaklık ve işbirliği tabanının oluşturulması gereklidir.
- Ana-baba eğitimi, aile eğitimi gibi alanlarda işbirliği yapılabileceği belirlenmiştir.
- Öncelikle kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği yapabileceği alanlarda, mevcut imkanların belirlenmesi için en büyük ihtiyacın **bilgi paylaşımı** olduğuna karar verilmiştir.
- Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının, kaynakların kullanımında işbirliği yapabileceği sonucuna varılmıştır. Kamunun yapılan çalışmalarda kullandığı imkanların (teknik imkan, maddi imkan, yetişmiş uzman imkanı gibi), sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yapılabilecek çalışmalarda ortak kullanıma açık kaynaklar olabileceği saptanmıştır. Bu kaynakların ortak kullanımından Türk ailesinin ve toplumumuzun karlı çıkacağı sonucuna varılmıştır.
- Uluslar arası fonların ve özellikle Avrupa Birliği fonlarının kullanılmasında sivil toplum kuruluşları kanalıyla, bu fonların kullanılabilmesi görüşü üzerinde durulmuştur. Avrupa Birliği fonlarının aileye dönük, aileyi destekleyen projeleri işbirliği alanlarından biri olarak görülmüştür.
- Panel, konferans, seminer yoluyla aile olma bilincinin yaygınlaştırılmasına ilişkin işbirliği olanaklarının kullanılmasının gereği üzerinde görüşülmüştür.
- Sivil inisiyatif ve grupların faaliyetlerini daha geniş çapta sürdürmelerini sağlamak için Aile ve Sosyal

Araştırmalar Genel Müdürlüğü çatısı altında bilgi ağı kurulmasının önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarıyla olan iletişimi güçlü tutmak için bilgi ağının kurulması çalışmalarının bir an önce başlatılmasına karar verilmiştir.

- Sivil toplum kuruluşlarının topluma tanıtılmasına ve kazandırılmasına yönelik olarak medyayı kullanmada işbirliği yapma yoluna gidilmesine karar verilmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği toplantısı, kamu ve özel sektörde aileye götürülen hizmetlerde koordineli çalışma yolunda bir başlangıç olarak kabul edilebilir. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında, sanayileşmenin getirdiği sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar ve yeniden yapılanma süreçleri tartışılırken, yirmi birinci yüzyıla girerken büyük oranda sanayi ötesi toplumlarda dönüşüm süreci ve buna paralel olarak gelişen küresel değişim tartışılmaktadır. Teknolojik değişimden istihdamın yapısal değişimine eğitimin artan öneminden kadınların işgücüne daha aktif katılımına, yeni teknolojilerin getirdiği yeni çalışma şekillerinden hükümetlerin sosyal hayattaki yeni rollerine kadar birçok alanda gözlenen değişimler ailenin yapısı ve rollerinde ve aileye yönelik politikalarda da değişimlere yol açmaktadır. Gelişmekte olan bu yeni toplumsal yapı içinde toplumun esasını oluşturan ailenin korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesi 21. yüzyılın aile politikalarına yön verecek ana bakış açısını oluşturmaktadır. Bu nedenle ailenin korunması ve güçlendirilmesi temelinde aileye hizmet sunan, aile kurumuyla ilgilenen tüm kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği çerçevesinde yapılacak çalışmaların temelinde Türk ailesini geçmişinden bugüne dek ayakta tutan değerlerin benimsenmesi; aile merkezli politikalarla aile refahını artırıcı önlemler, projeler ve çözümlerde de süreklilik sağlanması hususlarına önem verilmelidir.

